

Tartalom

MÉCSÉS A TE IGÉD

CSERHÁTI SÁNDOR (ID.) / Halál az élet szolgálatában 241

TANULMÁNYOK

KARASSZON ISTVÁN / Muntag Andor és Jób könyve 242

VITOR WESTHELLE / A kommunió felől értelmezett
ekkléziológia és a keresztség 247

FIGYELŐ

FABINY TIBOR (ID.) / A liturgikus megújulás úttörője 251

DOBSZAY LÁSZLÓ / Jánossy Lajos, a liturgus és kora 254

CSEPREGI ZOLTÁN / Luther-reneszánsz a bibliakutatásban 257

BAKAY PÉTER / Igehirdetés diák-istentiszteleten 259

ZSUGYEL ADÉL / „És boldogan éltek, amíg...?!” 263

ZSIGMONDY ÁRPÁD / Keve István (1921–2003) 265

KITEKINTÉS

ROZS-NAGY SZILVIA / Egyházi világhíradó 267

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

BALICZA IVÁN / Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap 270

BENCE IMRE / Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap 271

THURNAY BÉLA / Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap 273

SZEVEÉNYI JÁNOS / Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap 275

GERD THEISSEN / Fénysugarak 278

CSERHÁTI SÁNDOR (ID.)

Halál az élet szolgálatában*

2Kor 4,10–12

Ebben az ünnepi órában nem tudok eltekinteni attól, hogy ne mint az ötven évvel ezelőtt végzett jubiléumok egyike álljak elétek e jeles alkalomból Isten üzenetét tolmácsolni. Pál apostol felolvasott szavainak segítségével szeretnék valamit az évzáróra egybegyűltekkkel egy félévszázados lelkesíti és tanári szolgálat titkából és tanulságából megosztani. Talán szempontot adhat egy Isten szolgálatában eltelt viszontagságos élet megítéléséhez, új lendületet kölcsönözhet az életük derekán munkában állóknak, és bátoríthatja a szolgálatukra készülődőket feladatuk minden következő ményének vállalására.

Az apostoli mondanivaló félreérthetetlen: A Krisztussal való közösségben vállalt élet *a halál jegyében* telik, mint-hogy Krisztus a benne hívőt saját sorsának részesévé teszi. Az ígírdetés alapjául szolgáló levélrészlet azonban nemcsak a földi lét végére akarja ráirányítani figyelmünket. Nem halálra szánt gladiátorokat igyekszik Krisztus számára toborozni, akik majd hangosan kiáltják: „Ave, Domine, morituri te salutant!” Pál – bizonyára nem véletlenül – egy olyan ritkán előforduló görög szóval él, amely ma is megtalálható az orvosi szakkifejezések között. Nekrózistról beszél, tehát nem az utolsó pillanatról, hanem az ahhoz vezető folyamatról, *az elhalásról*. Tehát ez a fokozatos meghalás jellemzi a Krisztus szolgálatát vállalók sorsát, és nem mint ahogy sokszor azt hinni szeretnénk, a minden nehézséget lebíró, megállíthatatlan diadalmenet.

Az elhalás folyamata lényegében kétféle módon van jelen a Krisztus szolgálatát vállaló ember életében. Egyrészt szembefordul *bűnös önmagával*, és kíméletlen harcot folytat ellene. Isten Lelkének ösztökélésére naponként leszámol földi életének istenellenes megnyilvánulásai (Róm 8,13). Másrészt felörlődik *a nehézségek súlya* alatt, hiszen az evangélium reá bízott kincse „cserépedényben van” (2Kor 4,7). Vagyis a kincs hordozója nincs kivételes

helyzetben. Mint a nehézkes éri alól, a halandóságnak a halál felé húzó ereje alól sem vonhatja ki magát, s ezért minél tekintélyesebb egy jubileumi oklevél, annál több feladott frontvonalat takar.

Vigasztalan volna ez a látélet, ha az osztozás Jézus halálában nem volna egyúttal osztozás az ő diadalmas életében is. Nem egyszer tapasztalhattuk, hogy amikor mi már lemondunk életben maradásunkról, Isten, aki halottakat támaszt fel, közbelépett, és kivont minket a pusztulás verméből (2Kor 1,9). Annál rejtélyesebb, hogy máskor viszont úgy tűnik, cserben hagy minket, és kiszolgáltat az „elhalásnak”, „a halál révére állít Jézusért”. Meg kell tanulnunk azonban, hogy Isten hatalma és szeretete igazán nem a nehézségek, az életet koptató megpróbáltatások elhárításában vagy megszüntetésében mutatkozik meg, hanem abban a minden emberi számítást megcsúfoló képzelenségben, hogy *a halált az élet szolgálatába állítja*. Mondhatnánk: sárból és nem nemes fémből készít aranyat. Az elhalás folyamatának fokozottan kitett emberek szolgálatából elvehetetlen, örök életet fakaszt. Csodálatos át-lényegülésnek lehetünk tehát tanúi. Míg a görög gondolkodás szerint test és lélek szöges ellentétben áll egymással, megtapasztalhatjuk, hogy a határ átjárhatóvá válik, és testi nyomorúság lelki nyereség eszközévé lehet, és a hit-beli megelevenedés jelei pedig vigasztaló erővé az elmúlással szemben, ha Isten Lelke a katalizátor.

Isten végessé tette mindnyájunk földi életét. Egy valami mégis tartást adhat nekünk. Élet fakadhat halandó létünk-ből, örökkévaló élet eszközei lehetünk Isten kezében. Ezért a halandóság igazán nem nyugtalanító. *Csak a meddő élet lehet elviselhetetlenné*. Amikor a példázatbeli szőlősgazdához hasonlóan Isten kivágatja a terméketlen életet, hogy ne foglalja el mások elől a talajt (Lk 13,7). Az életet adó életnek viszont ára van. Vállalni kell – megint csak Pál apostol szavaival – a κόπος-t (2Kor 6,5; 11,23.27), a Krisztus szolgálatának roskasztó terhét.

* Ígírdetés az Evangélikus Hittudományi Egyetem 2003. évi tanévzáróján.

KARASSZON ISTVÁN

Muntag Andor és Jób könyve

Számomra mindig kellemes emlék felidézni azokat az epizódokat életemből, amikor Muntag Andorral találkozhattam. Nem csupán hálát érzek iránta – amire minden okom megvan, hiszen doktorátusomban pótolhatatlan segítséget jelentett nekem –, hanem a kellemes és szellemes személyes találkozások is felejtethetetlenek. Még jól emlékszem: a hetvenes évek elején ismertem őt meg apám révén, akivel az új fordítású Biblia munkálataiban voltak kollégák. A józan exegetikai döntések mellett részesedhettem hallatlanul szellemes viccekben is,¹ de mindenek előtt genuin keresztény és pozitív lelkületben. Az említett években még gimnazista voltam Debrecenben, ahol szintén élmény volt Muntag Andor doktori eljárását figyelemmel kíséreni.² Nem minden nosztalgia nélkül dokumentálom: Muntag Andor mindig többet tudott, mint amit mi el tudtunk képzelni, s mindig szerényebb volt, mint amit mi szükségesnek találtunk. Személyében nemcsak tudós, hanem keresztény magatartást is kaptunk példaképül.

Jób könyvről szólva a figyelmes olvasónak feltűnt, hogy G. Fohrer Jób-kommentárja³ – ami mindmáig az egyetlen nagyobb méretű kommentár német területen, s Magyarországon is hozzáférhető lett NDK-ban megjelent kiadása révén – meglepetésként idéz az 561. oldalon egy magyar hozzájárulást is e sokat vitatott könyv magyarázatához. Ez a hozzájárulás Muntag Andor 1982-ben megjelent Jób-magyarázata.⁴ Vajon ki hívta fel Fohrer figyelmét e könyvre, s

vajon hogyan értette meg a német tudós Muntag Andor magyar nyelvű könyvét? Nem tudjuk, és sajnos időközben G. Fohrer is elhunyt; nem tudja megmondani. Mindenesetre jó érzés tudni, hogy figyeltek, figyelnek ránk egyebütt is, és tudják, hogy mit dolgozunk – vagy éppen mit mulasztunk! Jób könyvének a magyarázatával mindenesetre Muntag Andor egy olyan témához nyúlt, amitől minden hebraistának és exegetának lúdbőre lesz: nyelvileg ugyanis úgy tűnik, mintha mindaz, amit a héber nyelvtanokból tanultunk, egyszerűen használhatatlanná válna.⁵ Teológiaiailag pedig az az érzése támad az olvasónak, hogy azok a súlyos kérdések, amiket a könyv fölvet, a mi számunkra is megoldhatatlan kérdésekként jelentkeznek. Hogyan magyarázzam én azt a kérdést, de még inkább a kérdés megválaszolásának eme monumentális kísérletét, amikor én magam sem látom tisztán, hogy hogyan is állunk az igaz ember szenvedésével, miért van rossz ezen a világon, s hogyan egyeztethető össze mindez Isten igazságával – mit igazságával: pusztán létével?!⁶ Muntag Andor 1982-ben jó összegzést tárta elénk mindannak, amit a tudósok ezekről a kérdésekről elmondtak; csak dokumentálhatom, hogy kommentárját haszonnal forgattuk (többes számban, hiszen akadémiai előadásaimban diákjaimmal együtt tettük ezt).

¹ Nem a tudományosság kedvéért, de példaként és Muntag Andorra emlékeztetőre szabadjon nyomatékkal mondanom: Muntag Andornak óriási tehetsége volt abban, hogy szellemesen, sziporkázó élcekkal tudjon szórozni – s közben finom érzékkel vigyázzon arra, hogy soha senkit meg ne sértsen. Főként ez utóbbiban sokan tanulhatnak tőle! Mivel az öbölháborúnak szomorú aktualitása van ma, megemlítem az első Irán-krízis kapcsán elhangzott szójátékát: szerinte Irán „irán(y)íthatatlanná” vált.

² Élénken emlékeztetemben él, hogy milyen jó beszélgetést folytattunk ez alkalommal a református Csekey Sándor Ámós-kommentárjáról. Muntag Andor disszertációját később kommentár formájában is feldolgozta. Muntag Andor: *Ámós próféta könyve. Fordítás és magyarázat*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1978.

³ G. Fohrer: *Das Buch Hiob*. EVA, Berlin, 19882.

⁴ Muntag Andor: *Jób könyve. Fordítás és magyarázat*. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1982. (Második kiadás: Muntag Andor: *Jób könyve. Fordítás és magyarázat*. Luther Kiadó, Budapest, 2003.)

⁵ Jób könyve nyelvezetének magyarázatában nagy szolgálatokat tett M. H. Pope kommentárja, aki az ugariti szövegek kiváló kutatója volt. Lásd: *Job. Introduction, Translation, and Notes*. Doubleday, Garden City, 1965. XLIII: „The language is ostensibly Hebrew, but with so many peculiarities that some scholars have wondered whether it might not be influenced by some other Semitic dialect.” Illetve XLV: „The recovery of the mythological texts of ancient Ugarit has added considerably to our knowledge of early Northwest Semitic poetry and it is to be hoped that further discoveries will contribute more information.” Pope maga is gyakorolja kommentárjában az északnyugat-sémi dialektusokkal, főként az ugariti nyelvvel való összehasonlítást; megjegyzése pedig egyszersmind a jövő útját jelentette már 1965-ben!

⁶ Igen érdekes kísérlet az L. G. Perdue és W. C. Gilpin által 1992-ben kiadott kötet, amelyben nemcsak szigorú értelemben vett exegeták és teológusok, hanem filozófusok is (így pl. R. Girard) kísérletet tesznek a Jób-problémakör feldolgozására: *The Voice from the Whirlwind. Interpreting the Book of Job*. Abingdon Press, Nashville. Természetesen az ilyen köteteknél a cikkek megértéséhez föltétlenül szükséges tudnunk: ki és milyen háttérrel vállalkozik Jób könyvének értelmezésére.

Ezzel együtt olyan érzésem van Jób könyvének olvasásakor, mintha a szakembernek kijáró magas piedesztálról hirtelen a laikus szintjére kellene leszállnom, hiszen az összetett kérdések kapcsán mindaz, amit biztosan tudni véltem, egyszerre bizonytalanok látszik, s a szokványos megoldások annyira csődöt látszanak mondani.⁷ Kérem, vegyék laikus kísérletnek, ha megpróbálom gondolataimat megfogalmazni, kegyeletteljes köszönettel Muntag Andornak és negyedszázaddal ezelőtt végzett munkájának!

Mindenekelőtt a kérdés föltevését tartom kissé szokatlanok – legalábbis az Ószövetség többi részeihez képest. A szenvedő igaz képe egyáltalán nem idegen a Bibliában: hányszor könyörög a zsoltáros azért, hogy Isten „ítélje meg” őt – vagy Muntag Andor, Tóth Kálmán és apám fordításában biztosan jobban: „szolgáltasson igazságot” neki!⁸ Isten léte nem vezet egyebütt a jó és rossz ontológiai kérdésének fölvetéséhez, hanem megmarad azon bizalom keretében, hogy Isten *döntése jó lesz* – nem pedig azt, hogy az istenhit automatikusan megment bennünket a tribulációtól. Isten léte és az ember személyes sorsa ugyan állhat feszültségben egymással, s bizonytalansággal sok szenvedést, még hitbéli krízist is jelenthet a hívő ember számára.⁹ Az azonban egyebütt sehol nem merül fel, hogy Isten létére visszahathat a hívő egyén szenvedése. 1995-ben a két kiváló tudós, Walter Dietrich és Christian Link igen tanulságos könyvet írt Isten sötét oldalai címmel.¹⁰ Jób könyvét a két szerző nem említi, nyilvánvaló, hogy miért: Jób könyve azt a dialektikus képet akarja feloldani, aminek tudatosítása éppenséggel a két szerző feladata. A szenvedő igaz azt a kérdést veti fel, amit Jób neve is mond: *ajja-abu* = hol van az Atya (Isten)?¹¹ Ha így van, akkor Jób könyvének egészen speciális helye van az Ószövetségen belül, hiszen a világban jelen lévő rosszból egyedül itt következtetnek vissza a szerzők Isten létére. Az olvasónak viszont az a benyomása, hogy az úgynevezett keret-elbeszélés ezt a speciális mondanivalót – ne riadjunk

⁷ Ha valaki szívesen olvas kutatástörténetet, úgy ma is jó szívvel ajánlhatjuk neki H.-P. Müller összefoglalóját az *Erträge der Forschung* sorozatban: *Das Hiobproblem*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1978.

⁸ *Sof'téni* = szolgáltass nekem igazságot! Vö. Zsolt 7,9; 26,1; 35,24; 43,1 – de egyebütt is. Vö. G. Liedke cikke a *sft* gyökérről. In: E. Jenni – C. Westermann: *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*. Chr. Kaiser – TVZ, München–Zürich, 1976. 999–1009. o.

⁹ Elsősorban a Zsoltárok könyvében az egyéni panaszénekek tárgyalnak ilyen témákat. Hogy Jób könyve érintkezik az egyéni panaszénekekkel, sőt: igen sok rész a párbeszédekben ebbe a műfajba tartozik, azt szépen kimutatta C. Westermann: *Der Aufbau des Buches Hiob*. Calwer Verlag, Stuttgart, 1977. Westermann munkája nemcsak az egész addigi irodalmat dolgozza fel alaposan, hanem a szerző rendkívüli éleslátásáról is tanúskodik. Úgy gondolom, találó a megfogalmazása: „In der Arena des Leids ist das Leben kein Problem, sondern Wirklichkeit.” (53. o.)

¹⁰ Walter Dietrich – Christian Link: *Die dunklen Seiten Gottes. Willkür und Gewalt*. Neukirchener Verlag, Neukirchen-Vluyn, 1995. Igen fontos témákat tárgyal a könyv: a féltékeny Isten témáját, az istenhit és a tolerancia viszonyát, a bosszúálló Isten képét, Isten haragját és ítéletét. Isten és a háború viszonyát. A könyv igen hasznos olvasmány, hiszen a modern hívő Istenképének cizellálását segíti elő.

¹¹ Arabul: *'ajjúbu*.

vissza kimondani! – elrontja. A keret-elbeszélés (Jób 1,1–2,10; 42,7–17) ugyanis Jób szenvedését a Sátán föllépésével magyarázza: a Sátán vádolja meg Jóbót azzal, hogy érdekből szereti Istent, s Isten csak azért engedi meg Jób megpróbálását, hogy ennek ellenkezőjéről szerezzen bizonyosságot. Ennél a meglehetősen furcsa szituációnál azonban még meghökkentőbb, s talán kissé bosszantó is az európai (hogy ne mondjam: amerikai) ízű *happy ending* a könyv végén: Jób visszakapja mindazt, amit elveszített. Mintha az újonnan született gyermekek feledtethetnék egy szülővel előzőleg meghalt fiait! Mintha az „Ende gut, alies gut” gondolkodásának ősi formájával találkozánk!¹²

Való igaz: az Ószövetség kutatói az elmúlt évszázadokban egyöntetűen hangsúlyozták, hogy a keret-elbeszélés és a költői részek szereztetése nem egyidejű, s nem is ugyanarra a szerzőre megy vissza. Ez magyarázza a szemléleti különbséget is. Ezt a felismerést ugyan egy percig sem akarom vitatni, de félek, félreértésekhez is vezetett az elmúlt években. Igaz ugyan, hogy vallástörténetileg későinek mondható az isteni udvartartásban fellépő Sátán képe. Viszont ha egy pillantást vetünk a késői korokban valóban elszaporodó köztes lények, démonok és angyalok jelenlétére mind a Bibliában, mind a korai zsidóság irodalmában, akkor arra juthatunk, hogy ezek a legkevésbé sem veszélyeztetik a zsidóság monoteista jellegét. K. Koch¹³ nyomán magam is azt próbáltam bizonyítani, hogy az angyalok éppúgy, mint itt a Sátán, nem önálló transzcendens lények, hanem Isten transzcendenciájának részesei. Az a bizarr jelenet tehát, hogy Isten mintegy áldozatul dobja oda a Sátánnak Jóbót, sajátos megfogalmazásban ugyanazt jelenti, mint amit a költői részekben Jób panaszol fel: ti. hogy Isten nem törődik vele. „*Elvonul fölöttem, de nem látom, elsuhan, de nem veszem észre.*” (Jób 9,11) Ha tehát az elmúlt évtizedekben az volt hangsúlyos, hogy hosszú évszázadok

¹² Nagyon jó itt M. Sternberg magyarázata, akinek sikerül a megszokott sztereotíp magyarázat mellett a keretelbeszélés drámaiságára tenni át a hangsúlyt – ezzel azt a látszólagos egyenetlenséget is megmagyarázza, hogy a keret-elbeszélés Isten és a Sátán párbeszédére épül, de a lezáró részben teljesen hiányzik a Sátán. Lásd: *The Poetics of Biblical Narrative. Ideological Literature and the Drama of Reading*. Indiana University Press, Bloomington, 1985. 345–346. o. „The clash between Job's epithetic and dramatic characterizations threatens the unity of his character and lends some color to the friends' (and Satan's) insinuation that the upright Job is little more than the public image exposed by adversity. But if they are right, what are we to make of the narrator's commitment about the old Job?” Erre válaszol a keretelbeszélés lezáró része: „Only with God's approval of Job toward the end is the apparent contradiction resolved as an extension of the initial portrait... Moral perfection no longer subsumes but opposes unquestioning acceptance.” Teológusként mindazáltal szabadon kicsit többet is feltételeznem: nemcsak arról van szó, hogy az ember el kell fogadja (megkérdőjelezés nélkül) Isten döntéseit, hanem arról is, hogy ezek a döntések végső soron mégiscsak jók az ember számára! Úgy vélem, Jób könyve ezt is mondani akarja.

¹³ K. Koch: *Monotheismus und Angelologie*. In: W. Dietrich – M. A. Klopfenstein (Hrsg.): *Ein Gott allein? JHWH-Verehrung und biblischer Monotheismus im Kontext der israelitischen und altorientalischen Religionsgeschichte*. Universitätsverlag, Freiburg (Schweiz), 1994. 565–581. o. Az adatokat ismét átnézve és kiértékelve én magam is hasonló nézetet vallottam: Karasszon István: *Ni ange ni bête. Gondolatok az angelológia és satanológia vallástörténetéhez*. In: *Studia Caroliniensia*, 1. 2000. 60–71. o.

választják el a keret-elbeszélést a párbeszédes részekről, úgy ennek az igazságnak a meghagyásával azt kell hangsúlyozzuk: bámulatos teológiai megegyezés van e részek teológiájának nagy vonulatában. M. A. Klopfenstein kimutatta, hogy egy olyan kis szó, mint a *hinnám*, teológiailag¹⁴ fogja át e szakaszokat: a hiába¹⁵ és az érdek nélkül, önként¹⁶ jelentések között akar lavírozni a szerző. Csekélységem valami hasonló kettősséget vélt fölfedezni¹⁷ az 'ór = bőr' szó jelentésével.¹⁸ Jób bőrbetegsége, illetve az érdekből való cselekvés áll állandó feszültségben egymással, hiszen az (állat)bőr értékes fizetőeszköz is volt abban az időben. A Sátán joggal mondja: bőrt bőrért ad az ember (Jób 2,4) – ti. „nem hiába” (Jób 1,9). Az érdekes kettős értelem garantálja: nem véletlen, hanem teológiai szándékkal komponált egységről van szó, több század után is.

A keretelbeszélések késői megfogalmazása (amihez kétség nem fűződik) mégis érdekes dolog: a megfogalmazás nem szükségszerűen jelent automatikusan keletkezést. Ki lenne az, aki azt gondolná, hogy a Toldi Miklósról szóló legenda 1846-ban született? Senki, hiszen tudjuk, hogy régebbi feldolgozása is volt Ilosvai Selymes Péter részéről 1574-ben. A legenda bizonytalannal még ennél is sokkal régebbi, s eredete a homályba vész. A jelenlegi kutatás valószínűsíti, hogy a könyv eredete egészen a Kr. e. 13. századig megy vissza, sőt az sincs kizárva, hogy Jób személye történeti eredetű – az Asszuánnál föllelt amárnai levelek mindenestre tartalmaznak egy ilyen nevű személyt, egy kis palesztin városállam, Edrei királyát. Több olyan mozzanat is van Jób könyvének a keret-elbeszélésében és párbeszédes részében is, ami azt sugallja: egy ősi történet újra elbeszéléséről van szó, s csak az zavar bennünket, késői olvasókat, hogy hosszú évszázadok során mindig másként beszélték el ezt az ősi történetet – ami ráadásul állandóan jelentkező, kínzó és életbe vágó kérdéseket feszegetett. Az mindenestre érdekes, hogy a Jób-történet (ha igaz, már a Kr. e. 13. században) radikális monoteizmust tartalmaz – még a JHWH-hit előtt, hiszen a párbeszédes részekből teljesen hiányzik.¹⁹ Talán éppen azért merülhet fel a szenvedő igaz

problémája ilyen keserű módon, mert azok a válaszok, amiket az ókori Kelet legtöbb vallása adott, Jób könyve számára nem járhatók. Igen kedvelt ugyanis – például Mezopotámiában, de nem idegen az Ószövetségben sem hogy a rosszat mindig valamilyen alsóbbrendű istenség rovására írják a vallásos szerzők; például a betegséget démonok okozzák.²⁰ Ha azonban csak egy Isten van, akkor csak őt lehet okolni az igazságtalan szenvedésért is!

Kétségkívül lélegzetelállító olvasmány a párbeszédek önmarcangoló és megoldást kereső vitáját nyomon követni. Az olvasmány azonban egyáltalán nem könnyű; igaza lehet J. C. de Moornak, hiszen a nyelvezet néha inkább azt sugallja, hogy nem is héber, hanem egy héberhez hasonló arám dialektus lehetett a költemények magja, amit héber nyelven hagyományoztak.²¹ Legalábbis sokszor jövünk zavarba a párbeszédek olvasásakor, s csak az összehasonlító sémi nyelvészet segítségével tudunk megnyugtató fordítást találni a zavarba ejtő kifejezések és szófordulatok sokaságában.²² Talán azonban a jelen hallgatókat is jobban érdekli, hogy mi a megoldás Jób könyve szerint erre a kegyetlen kérdésvetetésre. Mert hogy a könyv tartalmaz megoldást, ahhoz kétség nem fér: Isten ugyanis válaszol Jóbnak a forgószélből; a könyv egyik blokkja tartalmazza Isten választát (38–42,6). Az olvasó természetesen hiúzként csap le ezekre a szakaszokra, hiszen nem tudja maga sem a választ a sok „miért” kérdésre – s meglepődötten látja, hogy Jób ezekben a szakaszokban elfogadja Isten választát, megnyugszik azokban, sőt teljesen visszakozik korábbi erőteljes megfogalmazásaitól. „*Bizony, könnyelmű voltam! Mit felelhetnék neked? Kezemet a számra teszem.*” (40,4) Jób tehát kielégíti Isten válasza. Nem így a mai olvasót; sőt – merjük kimondani – sokan talán úgy érzik, hogy ez a válasz csupa banalitás, vagy ahol nem banalitás, ott egyszerűen értelmetlen. Ugyan mi köze van Jób szenvedésének ahhoz, hogy Isten hogyan teremtette a földet? Vagy mi az értelme az állatvilágról szép költeményt zengeni egy szenvedő ember fájdalma láttán? Úgy gondolom, nem vagyok egyedül, ha Jób könyvében frusztrációval és csalódottsággal éltem meg az „Isten válasza” elnevezésű szakaszt.²³ A talány sokáig

¹⁴ Vö. Hinnam im Hiobbuch. In: M. A. Klopfenstein: *Leben aus dem Wort. Beiträge zum Alten Testament*. Hrsg. Von W. Dietrich. R Lang, Bern, 1996. 117–121. o. „Entlang des Gebrauches von *hinnam* bildet sich die theologische Problematik und die glaubensmäßige Dramatik ab, die das Hiobbuch bewegt.” (120. o.)

¹⁵ *Frustra*: Jób 2,3; 9,17; 22,6.

¹⁶ *Gratis*: Jób 1,19.

¹⁷ Karasszon István: Jób Megváltója. *Református Egyház*, 48. (1996) 82–86. o.

¹⁸ Jób 7,5; 10,11; 19,20; 30,30.

¹⁹ Az istennevek használatából nem mindig lehet messzemenő következtetést levonni. Ennek ellenére föltűnő, hogy a Jób könyvének párbeszéd része soha nem használja a Tetragrammatont: helyette viszont érdekes, hogy rendszeresen előfordul az egyébként ritka egyes számú 'lô'h = isten szó. J. C. de Moor: *The Rise of Yahwism*. Peeters, Leuven, 1990. Arra következtet ebből, hogy polemikus jelleggel akar a szöveg monoteista istenségről beszélni, szemben a kánaáni monoteizmussal. Hasonlóan jellemző név az archaikus *saddáj* is a párbeszéd részekben. Természetesen a Jób könyvének végső formája már nem hagy kétséget afelől, hogy ez a két istennév is JHWH-t jelöli. A következtetés mindazáltal kézenfekvő: Jób könyvének eredete talán már a JHWH-hit előtti időkre mehet vissza!

²⁰ Lásd: itt Fohrer: i. m. 550. kk.

²¹ Csak ajánlani tudom ma is J. C. de Moor magyarul is megjelent nagy cikkét: Az ugariti szövegek és Jób könyvének eredete. *Egyház és Világ*, 4. 1993/1. 10–23. o. A cikk nemcsak Jób könyvének nyelvészeti érdekességeire hívja föl a figyelmet, hanem az amárnai levelekben található „Jób” személyére is, valamint a Kr. e. 13. század északpalesztin vallásának jelentőségére.

²² Mi leginkább L. L. Grabbem munkáját használtuk akadémiai fordításainkban: *Comparative Philology and the Text of Job: A Study in Methodology*. Scholars Press, Missoula, 1977.

²³ Vannak, akik éppen azt tartják megoldásnak, hogy Isten válasza valamilyen határt szab az ember megértésének. Így tesz van J. Oorschot is: *Gott als Grenze. Eine literar- und redaktionsgeschichtliche Studie zu den Gottesreden des Hiobbuches*. W. de Gruyter, Berlin – New York, 1987. 209. o. „Mit diesen Überlegungen erreichen wir die Grenze dessen, was noch von der Hiobdichtung her zu sagen ist. Ihr geht es zuerst einmal um die Abwehr einer latenten Gefährdung weisheitlicher Theologie, die im Falle Hiobs ihre notbringende Wirkung entfaltete. Deshalb steht deutlich die Verteidigung der Freiheit und Unverfügbarkeit Gottes und damit des Gottseins Gottes und Menschseins des Menschen im Vordergrund.” Természetesen igaza van a

talány maradt, s lehet, hogy sok tekintetben még ma is az. 1978-ban mindenesetre Muntag Andor részt vett az International Organization for the Study of the Old Testament göttingeni konferenciáján – az akkori elnök, a református Walther Zimmerli ugyanis súlyt helyezett arra, hogy Magyarországról is jöjjenek résztvevők, hiszen fiatalokból (még Zürichből) ismert magyarokat (többek között apámat). Már akkor meglepetéssel beszéltek apámmal egy előadásról, ami e konferencia kötetében sajnos nem jelent meg: a hiányért azonban jócskán kárpótolta őket az, hogy az előadó egy teljes kötetben jelentette meg szintén Göttingenben az előadását. A római katolikus freibourgi professzor, O. Keel volt az előadó: *Jahwes Entgegnung an Ijob* volt az előadás, majd a könyv címe.²⁴ A szerző arról volt híres, hogy óriási gyűjteménye volt a palesztinai szépművészeti emlékekből, amit széles körbe tudott ágyazni: az ókori Kelet művészetében tudott elhelyezni. O. Keel mindig is értett ahhoz, hogy az ikonográfiai anyagot jól használja fel az Ószövetség magyarázatában.²⁵ Szerinte Isten válaszában a kulcsa a legérthetlenebb két szakasz: a 40.15kk és 41. fejezetek; igen, a víziló és a krokodil dicsérete. Első hallásra kifejezetten bősztít, hogy Isten a vízilóról és krokodilról (behemótról és leviathánról) elmélkedik, amikor a hozzá hű Jób szenved.²⁶ Keel azonban kimutatja, hogy itt a szöveg az egyiptomi képszmblumoktól függ. A víziló és a krokodil szerinte transzcendens erőt jelképez itt is: a káosz erejét. Ha a szöveg arról beszél, hogy ember nem tudja ezeket az állatokat legyőzni, az nyilván azt jelenti: Jób, a te szenvedésed megmagyarázhatatlan, éppúgy, mint a káosz, a rossz

szerzőnek, hogy Jób könyvében Isten válasza határt szab az ember egzisztenciális kérdésének, s az is való, hogy éppenséggel Isten léte jelenti a határt: ez utasítja az embert az emberiét korlátai közé. Azt viszont nem gondolnám, hogy a bölcsességirodalom védelme bármilyen formában is célja a Jób könyvének; igaz ugyan, hogy a barátok véleménye nem hoz megoldást, de Jób önmarcangolása. Istent vádolása éppúgy nem. A barátok nem a bölcsességet képviselik, hanem egyszerűen az ember megérteni akarását, illetve annak egy bizonyos vonulatát. Bölcsesség csak ott kerülhet szóba, ahol az ember – emberi mércével mérve – a legjobbat teszi a szenvedés megértése céljából; ez is sikertelen!

²⁴ Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1978.

²⁵ O. Keel rendkívül termékeny szerző, s átlagon felül sikeres tanár – nem csak az ő publikációi, hanem egész tanítványi köre figyelmet érdemel! Bár érdemes lenne bibliográfiai áttekintést is adni arról a hihetetlenül értékes hozzájárulásról, amivel Keel és tanítványai gyarapították a tudományt, most csak az utóbbi, Chr. Uehlinggerrel együtt írt könyvére utaljunk: *Göttinnen, Götter und Gottessymbole. Neue Erkenntnisse zur Religionsgeschichte Kanaans und Israels aufgrund bislang unerschlossener ikonographischer Quellen*. Herder, Freiburg, 1992. A szerzők ugyanis az izraeli vallástörténet egészen új aspektusát világítják meg.

²⁶ Meg kell valljuk mindazáltal, hogy sok érdekes kísérlet történt már ennek az enigmának a megfejtésére! Érdekes, O. Keel magyarázatát figyelmen kívül hagyja W. Brueggemann kísérlete: *Theology of the Old Testament. Testimony, Dispute, Advocacy*. Fortress Press, Minneapolis, 1997. 390–391. o. „The lyrical, self-congratulatory assertions of Yahweh about the wonder of Behemoth (40,15–24) and Leviathan (41,1–54) open the assertion of power to the claim of artistry. But the whole statement is one of overwhelmingness, not engagement.” Valamint az ebből következő végső üzenet: „Job (and Israel) now are required to live in a world where nothing is settled or sure or reliable except the overwhelmingness of God. Israel is dazzled in a way that endlessly mesmerizes, threatens, and destabilizes.” (Kiemelés az eredetiben.)

jelenléte a földön. Fölöttünk állnak ezek az erők, nem tudjuk legyőzni őket, nem látjuk értelmüket. S ha úgy tűnik, Isten válasza sokat beszél más állatokról, sokszor utal a teremtésre, akkor éppenséggel azt akarja válaszként mondani: Én, az Isten győztem le ezt a káoszt, így a szenvedés megoldása és magyarázata is csak tőlem jöhet.²⁷ Jób azért hátrál meg Isten érvelése előtt, mert így, az egyiptomi ikonográfia hátterén érve egyszerűen értelmes, elfogadható, sőt vigasztaló válasz Isten felelete: s nekünk sincs többé olyan érzésünk, hogy egy párbeszédet olvasunk, ahol a két beszélgető tökéletesen érti egymást, csak mi vagyunk kirekesztve a kommunikációból.

Látjuk: Jób és barátai párbeszédének blokkja, illetve Isten válasza Jób-nak mintegy kérdés-feleletként állnak előttünk. A szenvedő ember kínzó kérdéseire válaszol Isten szava: miként az elemi erejű káoszon nem tudsz úrrá lenni, úgy nem tudod a hirtelenül és értelmetlenül rád szakadó szenvedést leküzdeni. De én, a teremő Isten, legyőztem a káoszt. A keret-elbeszélés e két blokkot fogja át, s a nagyon elvont költészet, illetve szimbólumokban megszólaló beszéd elé és mögé történeti hátteret rak, hogy a későbbi századok olvasói is értsék a mondanivalót. Most már nem bősztít *happy ending* a keret-elbeszélés záró része, hanem éppenséggel Isten válaszában a helyes megértését és történeti kifejtését kell lássuk benne. A kompozíció tökéletes.

Tökéletes lenne, ha nem lenne ott más zavaró tényező. Igen, a 28. fejezetre gondolok, ami szintén olyan tartalmú, hogy józan ésszel úgy gondolnánk: nem illik az összefüggésbe. Ráadásul ha abból indulunk ki, hogy a barátokkal való párbeszéd blokkja, illetve Isten válaszában blokkja kérdés-feleletként alkotott valamikor kompozíciót, akkor úgy tűnik, ennek a 28. fejezetnek a beiktatása nem is lehetett véletlenül, hiszen pont aranymetszés-pontban áll, ami azt sugallja, hogy éppen ez a fejezet a legfontosabb a szerkesztő szemében. De mi ez a fejezet? Egyszerűen oda nem illő óda a bölcsességhez.²⁸ Ugyan mit vigasztalja az most Jób-ot, hogy a bölcsesség mindennél értékesebb: aranyból és ezüstből is? Ésszel az ő problémáját aligha lehet megoldani! S ha a bölcsesség dicsérete azzal végző-

²⁷ F. Hesse úgy véli: Isten válaszában a krokodil és a víziló említése szenkundér a válasz többi részéhez képest (*Hioh*. TVZ, Zürich, 1978. 12. o.). Inkább a kérdés fölvetése, mint a megoldás az érdekes számunkra. Jelen előadásunkban első rendben Jób könyve nagyobb blokkjainak egymáshoz való viszonyát szeretnénk magyarázni; ugyanakkor azonban elvitathatatlan, hogy ezeknek a nagyobb blokkoknak szintén megvolt a maguk története, illetve előtörténete, valamint redakciója. Számomra ugyan nem meggyőző, ha Hesse későbbinek tartja a krokodil és a víziló passzusát, de egy biztos: a Jób könyvének összefüggésébe ágyazva ennek már nincs jelentősége.

²⁸ Ismét azt kell mondjuk, hogy C. Westermann (i. m. 130–133. o.) jól elvégzi a kötelező formakritikai munkát: a bölcsességirodalmi zsoltárokkal, illetve a Példabeszédek könyvével történő összehasonlítás tökéletes. Vajon azonban elegendő magyarázat, ha azt mondjuk: a bölcsesség felett ember nem rendelkezik, csak Isten? Ha ugyanis a szerző megállapította (nagyon helyesen), hogy ez a forma idegen a párbeszédrészekről, akkor mindenképpen frappáns magyarázat kell arra, miért iktatott a szerkesztő egy témába nem illő szakaszt a könyvbe? Ilyen háttérrel jó, de talán kissé csalóka Westermann magyarázata.

dik: „Íme, az Úr félelme a bölcsesség” (28,28) – akkor ez a legdurvább banalitásnak tűnik.²⁹ Ismétlem, európai érzékünket sérti, ha valaki egy szenvedő ember láttán frázisokat puffogat: fellengzősségnek és nagyképűségnek tűnik valakinek a szenvedését magától értődő kifejezésekkel bagatellizálni.

Csak hogy ez az ének nem akárhol szerepel: a középpontban áll, s már feltételezi azt az értelmet, amit az előző kompozicionális egység jelentett: Jób és barátai kínzó kérdésére Isten válasza tényleg felelet. Az ide beiktatott óda a bölcsességhez önmagában is mondanivalót rejt. Azt mondja: bizony nem föltétlenül az az okos, akinek jól megy sora. Ha szerencsés vagy, akkor nem kell sok ész ahhoz, hogy azzal élj. Viszont ha balsors látogat meg, akkor kell bölcsesség annak elviseléséhez. Ezt a bölcsességet csak az istenfélelemben találod meg, amikor nem a káosz erői mellette állsz, még akkor sem, ha szükségszerűen vereséget szenvedsz a káosz transzcendens hatalma ellen, hanem csakis akkor, ha Isten teremtő erejében bízol. A 28. fejezet elővételezi és megénekeli Isten válaszát, mint megoldást. Hiába bölcsekedünk; az annyi, mint ha alászállunk az aranybányába, ami kétségkívül értékes, de a végső kérdésre képtelen választ adni. Csak az Istennel való közösség jelenthet választ a szenvedő ember szenvedéseire!

Ha a fentiek igazak, akkor valami sikert könyvelhetünk el az értelem keresésében: ugyan mi nem olyan nehéz körülmények között, nem olyan kínzó fájdalmak közepette keressük az értelmet, mint Jób (vagy ki tudja?), de épp úgy szeretnénk valamit Isten kifürkészhetetlen útjaiból megérteni, s a Szentírás magyarázata éppenséggel ezt az értelmet kutatja. Az eddigi értelem azt mondta: Jób könyvének nem csupán a tartalom által van mondanivalója: nem: a benne rejlő tartalomnak nemcsak értéke, hanem helyi értéke is van. Nem csak a „mi” kérdése érdekes benne, hanem a „hol és hogyan” kérdése is. Jób könyve egy csodálatos kompozíciót állít elénk, amely bizonyos hosszú évszázadok alatt jött létre, s így annál értékesebb, hiszen hosszú évszázadok tapasztalatait szedi szép rendbe. A barátok párbeszédének kínzó és nyitott kérdésére Isten válasza a felelet (ismételjük meg: tényleges felelet, nem csak formailag). Ezt a feleletet a középpontban álló költemény igaz bölcsességnek nevezi, és minden értelem felül becsüli. Még később a bizonyos szájhagyomány út-

²⁹ A mondás kapcsolódik az Ószövetségben egyébként ismert bölcsesség-irodalomhoz. Különösen a Péld 14,27a áll közel e vershez: „Az Úrnak félelme az élet forrása a halál csapdájának kikerülésére.” Jutta Hausmann óvatosan megjegyzi, hogy talán a Jób 28,28 az eredeti, s a Péld 14,27a versét fogalmazták meg ehhez kapcsolódóan, lásd *Studien zum Menschenbild der älteren Weisheit*. J. C. B. Mohr (P. Siebeck), Tübingen, 1995. 270. o. Bár az ilyen bölcs mondások esetében nehéz az eredet eldöntése, úgy gondolom, a Péld 14,27a-ban jelentkező „halál csapdái” kifejezés ezt az óvatos feltételezést kellőképpen indokolja.

Használjon csak helyeselni tudok B. S. Childs magyarázatának, aki a Péld 3,19 és a Jób 28.13–23 közötti párhuzamot vonja meg „Kijelentés bölcsesség által” című fejezetében (lásd könyvét: *Old Testament Theology in a Canonical Context*. Fortress Press, Philadelphia, 1985. 34–35. o.).

ján fennmaradt Jób-történetet keret-elbeszélésként az így előállt kompozíció köré helyezték, hogy valamilyen történeti fogódzója is legyen az olvasónak. Vajon azonban a mai olvasó látja ezt a szép, művészi kompozíciót? Nem; ennek az oka az, hogy valaki még később jelentkezett, s ezt a szép kompozíciót „elrontotta”.³⁰ Az „elrontotta” szó természetesen idézőjelben értendő, hiszen nyilván ez a valaki is mondani akart valamit a szenvedésről – nyilván saját tapasztalatát fűzte hozzá az előzőekhez, s egészen biztos, hogy elégedetlen volt az addig elhangzottak teológiai mondanivalójával. Ez az elégedetlenség jellemző is az úgynevezett Elihu-beszédekre (Jób 32–37): „Én még fiatal vagyok, ti pedig öregek. Ezért hátrahúzódtam, és féltem elmondani nektek, amit tudok. (...) Nem az idősek a bölcsék, és nem a vének értenek az ítélethez.” (32,6.9) Amit mondani akar azonban ez a fiatalember,³¹ az első pillantásra egyáltalán nem új; miért kell akkor megszólalnia? „Mily fenséges az erős Isten! Van-e hozzá fogható tanítómester?” (מורה; 36,22) Ez viszont már új: Isten ezúttal nem teremtőként, nem a világ irányítójaként áll előttünk (igaz, az is!), hanem az ember tanítómestereként, aki a szenvedések árán is új ismerethez juttatja az embert: Isten és a világ jobb megértéséhez. Ez a szerző azt mondja: fiatalabb Jóbnál és a barátoknál. Nyilván olyan korra kell gondolnunk, ami már feltételezi az előző korok ismeretét. Úgy tűnik, van egy olyan kor, s van egy olyan réteg, amelyik még tudott hozzátenni a korábbi századok tapasztalatához.³² A késő fogság utáni korra kell gondoljunk, s egy olyan rétegre, amelyik hosszú ideig háttérben állt – hiszen első rendben a vidék lakosai között volt nagy háttással: a zsinagógák tanítói, a későbbi rabbinikus zsidóság képviselői szólalnak meg, akik a vezetésből ki voltak rekesztve, s hosszú ideig háttérbe szorulva végezték munkájukat. Elihu tapasztalata mögött ott kell lássuk Alexander Jannáj szörnyű vérengzését, a hivatalos vallás folyamatos elnyomó politikáját – s mellette azokat a hűséges tanítókat, akik ilyen körülmények között is kitartottak

³⁰ Hogy Elihu beszédei önálló kompozíciót képeztek, és később kerültek bele Jób könyvébe, azt már C. Westermann írja: „Damit sind die Elihu-Reden als eine eigene, geschlossene und für sich genommen, imponierende Konzeption erkannt. Diese Elihu-Kritik ist dann mit Sicherheit eine spätere Hinzufügung zum Hiobbuch.” (I. m. 140. o.) Az Elihu-beszédek kiértékelésében azonban eltérnek Westermann fölfogásától.

³¹ Nem csak stiláris kérdés, hogy Elihu (Bildád, Cófár és Elifáz mellett) fiatal embernek mondható: történeti valóságot tükröz, hiszen az Elihu-beszédek nyelve is nyilván elárulja, hogy jóval fiatalabb szereplőkről van itt szó. Csapán a vizsgálatok eredményét közli S. Terrien Jób-kommentárjában: *Job*. Delachaux et Niestlé. Neuchâtel, 1963. 27. o. „La langue est chargée d'araméisme, et non simplement parce que l'auteur cherchait à obtenir des synonymes nécessaires par le parallélisme poétique... El contient aussi des termes ou des expressions qui annoncent le bas-hébreu.”

³² Igen célratoró és jó a probléma bemutatása az *Anchor Bible Dictionary*-ben J. L. Crenshaw tollából: „Elihu appears without advance warning and cites previous material with great familiarity. He may represent the later Jewish community's dissatisfaction with the divine speeches. Both God and the narrator in the epilogue ignore Elihu, as does Job.” *The Book of Job*. In: D. N. Freedman (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Doubleday, New York, 1992.

hitük mellett.³³ A szenvedésből tanulni lehet – mondja ez a réteg. S mi tudjuk: mennyire igaz volt ez életükben! Hiszen csak Kr. u. 70 után juthattak szóhoz, amikor elvesztette a zsidóság templomát és országát, amikor a semiből kellett újjászervezni a diaszpórába kényszerült zsidóság életét. Ők, a rabbinikus zsidóság képviselői voltak azok, akik akkorra már hosszú évszázadok szenvedéseiből tanultva elég bölcssek voltak ahhoz, hogy a nép új támaszai legyenek. Az ő munkásságuk tartotta meg a zsidóságot, s lelki és szellemi befolyásuk oly nagyra nőtt, hogy a mai zsidóság gyakorlatilag az ő munkájukon nyugszik. Nem jajgatni és kiáltozni kell az elnyomások miatt – mondja a 35.9k hanem Istenhez kell fordulni, zsoltárt kell énekelni és el kell fogadni Isten tanítását! Isten válasza a 38kk fejezetekben nem reagál ezekre a gondolatokra, amiből arra következtethetünk, hogy valóban: ez a gondolat a legkésőbb került Jób könyvének a kompozíciójába.³⁴ S ha a fentiekben azt mondtuk: Elihu beszédei „elrontják” Jób

³³ Talán nem tévedek, ha úgy gondolom: Izrael történetének ez a szakasza kissé kevésbé ismert protestáns lelkészek között, jóllehet magyarul is olvasható (Révay József fordításában) Josephus Flavius: *A zsidók története* című művének XIII. könyve, ahol a 12–15. fejezetek foglalkoznak Alexander Jannáj uralmával. Ha valaki e mű olvasásához vezérfonalat akar, úgy ajánlható Boda László jól érthető könyve: *A makkabeusi kortól Heródeszig, qumráni köztátrékkal*. Szent István Társulat, Budapest, 1998. 91–94. o.

³⁴ Nem hallgathatom el, hogy Jób könyvének kompozíciójában grosso modo V Maag fölfogását követem: *Hiob. Wandlung und Verarbeitung des Problems in Novelle, Dialogdichtung und Spätfassungen*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1982. A kompozíció ugyanis sokat elárul arról, hogy a szenvedés problémáját hogyan próbálta feldolgozni az ószövetségi hit és teológia az évszázadok során. Maag ugyanakkor foglalkozik az egyes részek redakciójával is – nyilvánvaló, hogy ezt csak egy könyv, s nem egy cikk keretében tudjuk megtenni!

könyvének gyönyörű kompozícióját, akkor azt is kell mondanunk: bizony nagy hiányt jelentene, ha pont ez az egység hiányozna a mai Jób könyvéből!³⁵

Hadd fejezem be egy személyes élménnyel! Amikor a doktori vizsga után ebben az intézményben a doktori fogadalmat tettem le, csupán egyetlen mondat ütötte meg a fületem – meg is kérdeztem ennek értelmét, jóllehet a tartalom egyáltalán nem volt ellenemre. A fogadalom szövegében ugyanis azt kellett kimondani, hogy tiszteletben tartom az Evangélikus Teológiai Akadémia tanárait. Megkérdeztem: miért nem az Evangélikus Teológiai Akadémiát – hiszen ebben a tanárok is benne vannak? Reuss András kedves válaszát hadd idézem: mi abból indulunk ki, hogy a diák mindig többet fog tudni, mint a tanára: kérésünk az, hogy amikor többet tud, akkor is tiszteletben tartsa azt, akitől annak idején tanult. A válasz szép, köszönet érte. Én mégsem gondolom, hogy valamivel is többet tudnék; ha valamit megértettem Jób könyvéből, s ha valamit sikerült most átadnom e nehéz könyv értelmezéséből, akkor azt többek Muntag Andor munkájának köszönhetem – s kérem, hogy hallgatóim is neki mondjanak köszönetet!

³⁵ Jegyezzük meg önkritikusan: megközelítésünk annyiban hiányos, amennyiben nem vizsgáltuk Jób könyvének helyét az ókori Kelet irodalmában, s így nem tárgyaltuk, mi minden származhat esetleg nem izraeli vallásos irodalomból a könyvön belül. Ez a feladat azonban lényegesen nagyobb és átfogóbb, semhogy néhány sorban könnyedén tárgyalhatnánk! A hiányt érző olvasóknak addig is, amíg ezt a hiányt pótoljuk, utaljunk J. Cray cikkére: *The Book of Job in the Context of Near Eastern Literature. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 82. (1970) 251–269. o.

VITOR WESTHELLE

A kommunió felől értelmezett ekkleziológia és a kereszt*

A brazil antropológus, Roberto Da Matta a „ház” és az „utca” metaforáját használta, hogy a brazil kultúrát úgy mutathassa be, mint amely állandó mozgásban van az utcák külső tere és az otthon intimitása között. A nyilvános és privát merev szétválasztása helyett Da Matta metaforája olyan utat nyitott, mellyel körvonalazhatók a közösségi és az intim terület közötti átfedések jellegzetes vonásai. Ezek a metaforák, amelyek egy kultúrát jellemeznek, nyílt ellen-

tétben állnak a globalizációval, amelyben a világméretű realitások drámai összeolvadásával egy időben az elszigetelt területek radikálisan leszakadnak – gyakran nem nagyobb ok miatt, mint egy hiányzó számítógépes terminál, ahonnan navigálhatnának a világhálón. Az utcák a helyváltoztatás, a mozgás területévé váltak, míg a házak – falak, kerítések és biztonsági berendezések védelmében – egyre megközelíthetlenebbek az utca felől. Akik nem tudnak belépni a világhálóra, kirekesztetté és a világ alárendeltjeivé válnak. S ezeztől azt is megtagadják, hogy mozgásban maradhassanak, azaz hogy a „házat”, az intimitást és az „utcát”, a polgári jogok gyakorlásának terét összekapcsol-

* Elhangzott a Lutheránus Világszövetség globalizációval foglalkozó munkaértekezletén Genfben 2002 decemberében. A szerző brazil származású, jelenleg az Egyesült Államokban oktató rendszeres teológus.

hassák: az otthontalanok, a (legális vagy illegális) bevándorlók, a föld nélküli vidékiek, az utcagyerekek, az elzártak, a bebörtönzöttek, az intézetekben élők, a gyerekek és nők, akik otthonukban válnak erőszak áldozatává, és így tovább. A globalizáció sokak számára egyet jelent azzal, hogy megtagadják tőlük a lehetőséget, hogy életük körülményeiben (kontextus) szabadon átjárható legyen a közélet területe és a biztonságos és védelmet jelentő intim szféra közötti határ. A kontextualitás ilyen lehetősége nélkül azonban a globalizáció imperializmussá válik.

Habár Da Matta metaforája az új helyzet leírására már nem alkalmas, én mégis hasznosnak tartom, hogy analógia alapján ezzel körvonalazzam az egyháznak mint alternatív „világrendnek” az alapvető vonásait, amely maga is ebben az átmenetben él a közéleti terek és az otthon intimitása között, amely ugyanakkor kihív és összegyűjt bennünket. Azt javaslom, hogy az egyházat a maga egyetemességében értelmezzük, úgy, mint egy a „ház” és az „utca” közötti mozgalmat, amely átível a globalizáció és a kirekesztődés (fragmentáció) szétválasztó szakadéka felett. Ezek a fogalmak továbbá sokkal inkább ígéretesek és biblikusak az egyház leírására, mint a félrevezető el- lentét egyfelől a felvilágosodott liberálisok ekkleziológiai megközelítése (privát szféra és szabad társulás), másfelől az egyház ortodox, illetve új és radikális ortodox megközelítése között (az egyház mint önálló közéleti tényező, mely különbözik és egyben el is szakad a többi olyan közéleti tényezőtől, mint az állam, a tudományos intézmények, a civil szervezetek stb.). Amire valójában utalok, s ez a legfőbb érvem is egyben, az ekkleziológia kommunio felőli értelmezése. Miközben megpróbálom meghúzni a határvonalat a közösségi és a privát szféra felé egyaránt egy harmadik kategória bevezetésével, amely valahol e másik kettő között helyezkedik el, újra feltűnik a veszélye annak, hogy az egyház merev és elvont értelmezési koncepciója szüntelenül a két hagyományos értelmezés (liberális és ortodox) felé sodor vissza bennünket. Már a zsidó iratok Szent Sáttra egy olyan elképzelést kínál a keresztény egyháznak, amely pontosan az úton levők „háza” – nem az otthon intim tere, ugyanakkor nem is teljesen az utca nyilvánossága, s mégis mindkettő egyszerre: az isteni jelenlét dinamikus mozgásban. Másként kifejezve, amiben a kommunio ekkleziológia felőli megközelítése nem kielégítő, az annak a közvetítése, hogy *az egyház mindig összekapcsoló (konjunktív) valóság* – mindig „az egyház és...”, „az egyház, de...”, „az egyház azonban”.

Az evangélista Lukács az Apostolok cselekedeteiben gyakran utal úgy a keresztény közösségre, mint akik az „útéi” (9,2; 19,23; 22,4; 24,22). Ugyanő az egyes gyülekezetek összejövetelét gyakran említi úgy, mint egyház valakinek a „házában”. A ház és az utca tehát párhuzamos képek, melyek egyszerre keltik a mozgás és az otthon nyugalmanak a feszültségét. Kilépés és rév, kockázat és kényelem, vándorlás és menedék gyakori bibliai képek az egyházzal, melyek egyszerre állnak szemben és egésszítik ki egymást.

Az egyháznak nyájként, mint a gyógyulás, a biztonság és a pihenés helyeként való leírása is alátámasztja, hogy jellemzésekor e metaforával élünk. Ugyanakkor ezeket hivatása szerint el kell választania saját biztonságától, és ki kell mozdulnia a megszokott és számára kényelmes helyekről. Ezt jelzi már maga az elnevezése is: *ek-klészia*. Az Újszövetség szerzői ezt a szót a közélet, politika területéről kölcsönözték: az *ekklészia* a polgárok olyan összegyülekezését jelöli, mely – eltérően a mindennapos rutintól – olyan ügyek megfontolására jön össze, melyek a közélet és a politika körébe tartoznak, hogy azután már megváltozott attitűddel térjenek vissza a megszokotthoz. Az ekklészia tehát a mindennapok megszakításának a pillanata, de nem önmagában éri el befejezését, hanem a visszavonult megfontolás lehetőségét kínálja, hogy aztán visszatérhesenek a *poliszhoz*.

Ez a magyarázata annak, hogy ha nem is helytelen, de tökéletlen dolog az egyházat a megváltás közösségének (*communio salutis*) vagy a megváltás helyének (*locus salutis*) nevezni. Szükséges ezt azzal kiegészíteni, hogy ugyanakkor az úton levők közössége (*communio viatorum*) is. Mint ilyen, az egyház egy olyan világot hirdet, melyet maga sem ismer, de amelyben mégis hisz, és amelyért feláldozza önmagát, miközben betölti hivatását e másik világ felé a tanúságtételben (*martíria*). A protestáns ekkleziológia, különösen is annak lutheránus ága, markánsan fejezi ezt ki, amikor csupán két alapvető gyakorlatot mutat fel, mely az egyház létét (esse) jellemzi: a másik világ hirdetését (az ige) és valóságának előízét (szentségek), még ha további tényezők is szükségesek lehetnek működéséhez és jólétéhez (*bene esse*). Ezek azonban *adiáforon* dolgok, nem a lényeghez tartozók, hanem a körülményektől és a kontextustól függően változtathatók. Az a minimalista ekkleziológia, melyet a protestantizmus a lutheri reformációtól örökölt, lényegében éppen ezt a két egyházi funkciót őrizte meg: a meghirdetett ígét, mely provokál és kimozdít a nyugalmi helyzetből, és a szentségeket, melyek vigasztalnak és gyógyítanak (a keresztséget, amely bevon bennünket a kommunióba, s az eucharisziát, amely megújít és megőriz benne). Az ekkleziológia kommunio felőli megközelítése teszi lehetővé, hogy kifejezze ezt a víziót az egyházzal, miközben az (ökonómikus) Szentháromság-tanra összpontosít, fenntartva, hogy Isten transzcendens, s ugyanakkor egyben radikálisan immanens is. Isten az a más, amely feltétel nélkül megszólít bennünket, de aki mégis közelebb van hozzánk, mint mi magunk, hogy e világ anyagában megfelfedjük és megérezzük az istenit. E két összekapcsolt állítás (teljes transzcendencia és radikális immanencia) a Szentháromság-tan magja.

Az egyháznak ebből az elegáns és minimalista meghatározásából azonban hiányzik még valami más is. Amikor a Szentháromság-tant egy ekkleziológiai rendszer kiépítéséhez alapul veszik, gyakran fenyeget az a veszély, hogy azt Isten lényének analógiájára építik fel, ahogyan az a három személy egymáshoz való viszonyában manifestáltá-

lódik. De az egyház létének ez a Szentháromság belső (immanens) viszonyain tájékozódó felfogása túlságosan stabil és harmonikus. Könnyen nélkülöz olyan gondolati utakat, melyek ugyancsak mindig jelen voltak a keresztény tradícióban, mint például keleten a *sztászisz* (zavar, ellentét) fogalma a Szentháromság viszonyainak vonatkozásában, vagy Hitvalló Maximosznál Isten munkájának olyan felfogása, hogy az az ellentétek útján valósul meg, illetve Luthernál a *theologia crucis*. Eltérően attól a követelménytől, hogy a Szentháromság személyek olyan kommuniója, amely a Létet alapozza meg, ez a hagyomány fenntartja a lehetőségét a nem-létnek, a negatívumnak, amely az isteniben gyökerezik. Kizárólag a szentháromsági kommunió ilyen értelmezésével kerülhetjük el a diadalmas egyház vízióját, amely nem ismeri fel széttöredezettségét és küldetését, hogy amint van, behelyezve egy sérült világ kelletős közepébe, része a bemocskolt teremtettségnek. (Luther, akinek a látható egyház világi intézményt jelentett, *magna peccatrix*nek is tudta azt nevezni!)

Amikor Luther megírta a *Zsinatokról és egyházról* (1538) című iratot, az egyház hét ismertetőjelét sorolta fel (többek között a megszentelődésre vonatkozóan is – ezek azonban a második törvénytáblára tartoznak és ezért változandó dolgok). Látszólag kiterjesztette az egyház minimalista meghatározását, amelyet mind ő 1522-ben,¹ mind Melancthon 1530-ban, az Ágostai hitvallásban (VII. cikk) megfogalmazott, a valóságban azonban az első hat jelben csupán kifejtette annak tartalmát, hogy mit jelent az ige és a szentségek. Magával az igével és a szentségekkel kezdi, ahogyan Krisztus megalapította őket az írások szerint (kereszttség és utolsó vacsora). Luther ezután megemlíti a kulcsok hatalmát is, amely magában foglalja a bűnbánatot és a feloldozást (amit ekkor már a reformátorok nem ismertek el önmagában szentségnek, hanem a kereszttséghez való visszatérésnek). E jelekhez teszi hozzá az egyházi szolgálatot abban az értelemben, hogy kell lennie intézményes rendnek az ige hirdetésére és a szentségek kiszolgáltatására. Hatodik jelként Luther az imádságot említi, amelybe beleérti a nyilvános istentiszteletet, amivel csak azt akarja megerősíteni, hogy az ige és a szentségek nem a privát ügyek körébe tartoznak. Eddig a pontig a reformátor az egyháznak ahhoz a meghatározásához tartja magát, ami szerint azt az ige és a szentségek hozzák létre, s kizárólag annyit tesz hozzá, amennyi szükséges ezek rendjéhez (ami a feloldozást, az egyházi szolgálatot és az istentiszteletet foglalja magában). Mindez az egyház létét (esse) határozza meg. Van azonban egy további külső jel, amely korábban nem jelent meg kifejezett formában sem nála, sem Melancthon írásaiban: a kereszt és a szenvedés. Ez a hetedik jel úgy mutatja be az egyházat, mint amely még mindig a kereszt jele alatt – átmenetben, megpróbáltatásban, erő-

lenségben, gyalázatban, sebezhetőségben, kétségben és elhagyatottságban – él, habár hitvallása szerint egy és szent, tanúsítva, hogy ezeknek a valóságában – mint magának Krisztusnak a keresztjében is – ott van Isten. Ige és szentségek mintegy szabályszerű kritériumai az egyház létének; a kereszt pedig az a materiális kritérium, amely az egyház életét jellemzi a ház és az utca között. Ha az ige nem hoz megütközést, nem „provokál” és ígér, ha a szentségek nem vigasztalnak és gyógyítanak, akkor ott kereszt sincsen. Akkor az „egyház” csak üres kagylóhéj, az ige pusztá szavakká foszlik szét, a szentségek pedig kifosztott ritualizmussá válnak.

Amennyiben Cyprianus az egyházat az üdvösség helyeként határozta meg (*extra ecclesiam nulla salus*),² akkor az legalább két értelemben lehetséges a görög *szótéria* és a latin *salus* szavak jelentése szerint. Az egyik értelemben: gyógyítani, menedéket nyújtani – amivel az egyház házfunkcióját írjuk körül. A szó másik jelentése: megszabadítani, megmenteni, felszabadítani, ez pedig az egyház utcafunkcióját jellemezheti. A szó harmadik jelentése – üdvözítés egy másik világba – csupán másodlagos és eszkatológiai keveréke az üdvösség szó világos jelentéseinek. De ha tovább követjük az etimológia útját, azt mondhatjuk, hogy az egyház annyiban (és csak annyiban) az üdvösség közössége, amennyiben megvalósítja önmagát a végső romlás és kárhozat helyein mint olyan közösség, amely egyaránt gyógyít és megszabadít. Ahol ez történik, ott van az egyház – maga az egyház történik! Mi hisszük az egyházat, s nem hiszünk benne (*credo ecclesiam* – ahogyan a Niceai hitvallás mondja). Hiszünk, hogy az egyház az üdvösség, a gyógyítás és a megszabadulás helye, amikor korunk valósága elhagyatottságunk keresztjére mutat.

Az evangélikus ekkleziológiában az egyház korszakát az a hézag szimbolizálja, amely Jézus halálának pillanatától (Isten távolléte, *apúszia*) az ő visszatéréséig, jelenléteig terjed (*parúszia*). Nem drámai események, a nagy szónoki teljesítmények vagy bizonyítások ideje ez. Inkább a gyengeség és reménység ideje, a reménység minden reménység ellenére – ahogyan Pál jellemzi (Róm 4,18) – s ahogyan Dom Helder Câmara brazil püspök fogalmazott, amikor az egyházat „ábrahái kisebbségnek” nevezte. Így értette ezt Luther is, amikor az egyházat a kereszt közösségének mondta. Ez az a közösség, amely éppen ebben a korszakban él, a szombat idején (amit Luther Genézis-előadásában az egyház megteremtésének idejeként nevezett meg), ama bizonyos keresztény szombaton, amely nagypéntek és húsvét vasárnapja között áll. Provokatív megállapítás, hiszen az evangéliumok szerint ez olyan idő volt, amikor az apostolok hallgattak! Olyan idő, amelyből mindössze az asszonyok feltámadási tevékenységét ismerjük Jézus temetése körül, azokét az asszonyokét, akik jelen voltak a szerettük teme-

¹ WA 7:720,34–36: Signum necessarium est, quod habemus, Baptisma scilicet, panem et omnium potissimum Evangelium: tria haec sunt Christianorum symbola. tesserae et caracteres.

² A kifejezést gyakran idézik eredeti környezetéből kiragadva: Cyprianus egy pápai állásfoglalás ellen lépett fel, amely elismerte az eretnek közösségekhez tartozók kereszttségének érvényességét.

tésén, és azután kimentek „az utcára”, hogy olajat és fűszereket vásároljanak. S miután előkészítették azokat otthon és megtartották a szombatot, elmentek, hogy bekenjenek egy felbomló holttestet, hogy aztán maguk is ámulva és döbbenetben találják meg az üres sírt és ugyanazt a testet megelevenedve. (Szükségtelen elmondani, hogy maga az egyház is gyakran megrémül, ha újszerű helyzettel találkozik – akárcsak Mária, amikor a megváltás és feltámadás élményével szembesült. Mindig könnyebb megbirkózni a csapással, mint a váratlannal.) Ez a feltámadás tevékenysége, amely előrevetíti azok közösségét, akik az igehirdetésben és a közösségben „reménykednek minden reményesség ellenére”. Ez az a tevékenység, amely nyitva tartja a történelmet, nyitottan arra, hogy felidézze a múltbeli szenvedés és üldöztetés idejét. Ez az egyház feladata: nem engedheti, hogy a történelem a nyomorúságban érjen véget, és nem engedheti, hogy a múlt bezáruljon.

Tegyünk most egy rövid kitérőt. 1937-ben Walter Benjamin német zsidó filozófus a következőket írta egy folyóiratban megjelent cikkben (a folyóiratot barátja és kollégája, Max Horkheimer szerkesztette): „A történelmi materialista számára a múlt műve nem lezárt. Sohasem láthatja egy korszak művét vagy annak akár egy részletét sem tárgyiasítva, vagy szó szerint az ölébe hullva.” Horkheimer éles kritikával írt Benjáminnak: „A le nem zárt múlt gondolata idealisztikus (...) A múlt igazságtalansága megtörtént és lezárt. Mindazokat, akiket megöltek, valóságosan ölték meg (...) Állításai végül is teológiaiak.” Benjamin válasza olyan vitát indított el, melyet a 20. század talán legfontosabb teológiai vitájának nevezhetnek: „Az ilyen gondolkodáshoz a korrekció abban a reflexióban rejlik, hogy a történelem nem egyszerűen tudomány, hanem az empatikus belegondolás (Eindenken) egy formája. Amit a tudomány »lezár«, azt az empatikus belegondolás módosíthatja. Átalakíthatja a lezáratlant (boldogság) valami lezárttá, és a lezártat (szenvedés) valami lezáratlanná. Ez természetesen teológia, de az empatikus belegondolás által olyan tapasztalathoz jutunk, amely megtiltja nekünk, hogy a történelmet teljesen teológiátlanul fogjuk fel.”

Ez az empatikus belegondolás képes a lezárt múlt megnyitására a szeretet és a gyász munkája nyomán. Elevenen tartja az emlékezetet, megőrzi Szombaton minden bizonyossággal, minden tudománnyal szemben. Horkheimer az emmausi tanítványok szerepét játszotta: maga mögött hagyta a lezárt tragédiát, a Kálvária többé nem volt helyreállítható. Benjamin pedig azokhoz az evangéliumi asszonyokhoz hasonlít, akik megőrizték az empatikus belegondolást minden bizonyosság ellenében, a feltámadás valóságában, amely húsvét vasárnapjához vezette őket. Miután tanúskodtak arról a helyről, ahol szerették holtteste feküdt, ők lettek azok is, akik az üres sírról tanúskodtak és először találkoztak a Feltámadottal. Ez teszi őket az egyház előképévé. Ők voltak a keresztény hit döntő megerősítésének, a test feltámadásának a tanúi. Ha ez nem lett volna a számukra, a kereszténység nagy ígérete csupán

egy szellemben való hitté is válhatott volna. De ahhoz, hogy ezt a valóságot és az emlékezetet elevenen tartsák, a szeretet és a gyász munkája volt szükséges. Wendell Berry egyik versében találóan fejezte ki mindezt: „Olvastam a megfeszített Krisztusról, / az egyszülött Fiúról, / feláldozva testnek és időnek / és minden nyomorúságunknak. Meghalt / és feltámadt, de ki ne remegne / fájdalma, magánya láttán / és a hatodik óra sötétjében? / Hacsak nem bánkódunk, mint Mária / az ő sírjánál, lemondva Róla, ki elveszett, / nem következik húsvét hajnala.”

Azt hiszem, hogy Juan Luis Segundo uruguayi teológus ekkleziológiáját (*Theology for the Artisans of a New Humanity*, 1. köt.) három évtized elteltével is érdemes felidézni. Az egyházat azok közösségeként definiálja, akik tudnak. Habár egy ilyen kijelentés a háttérben meghúzódó gnoszticizmust sejtet, Segundo nem is lehetett volna hűségesebb a Szentíráshoz. Az egyház Jézus követőiből áll, akik a Máté 25 utolsó ítéletének példázatában szereplőkkel ellentétben nem lesznek meglepve attól, hogy Krisztussal azok között kell találkozni, akik ezen a világon kicsinyek, kirekesztettek és összetörtek. Ez az ismeret – amely még csak ígéret – egyben az egyház átmenetiségének a felismerése is, és annak tudata, hogy az egyház vége mégsem tartozik hozzá az egyházhoz abban az értelemben, ahogyan Jézus végzete sem tartozott a hűséges asszonyokhoz. Amit az egyház tud és megért, benne rejlik ezeknek az asszonyoknak a cselekvésében: minden bizonyosság ellenében hinni abban, hogy a szeretet egyetlen gesztusa sem fog soha elveszni.

Jól fejezte ki mindezt a cseh filozófus, Jan Patočka, a politikai rezsim ellen tiltakozó Charta '77 legfőbb szerzője, aki később egy rendőrségi vallatás során vesztette életét. Posztumusz kiadott könyvében (*Heretical Essays in the Philosophy of History*) egy olyan elképzelést találunk, amely alkalmas az egyház leírására: azok közössége, akik vándorolnak és összetörnek, de egyben meg is értenek. Patočka „az összetörtek közösségének” nevezte ezt, amelyről még ezt írta: „Azok szolidaritása, akik képesek annak megértésére, hogy miről szól az élet és halál. Ez a történelem a *puszta lét* konfliktusa, meddő és félelemhez láncolt, *élettel a csúcson*, élettel, amely nem az eljövő mindennapokra tervez, hanem világosan látja, hogy a mindennapoknak – életükkel és »békéjükkel« – egyszer vége szakad. Csak az szellemi ember, aki képes ezt felfogni, aki képes a megérésre, a *metanoiára*. A szellemi ember azonban mindig belátja, hogy ez a megértés nem pusztán a tények megfigyelése, nem »objektív ismeret« (...) Az összetörtek szolidaritása üldöztetésben és bizonytalanságban épül fel.”

A ház és az utca közötti átmenetben, a globalizáció és a kirekesztés *kereszt-eződésében* találja és alapozza meg magát a megfeszített Isten egyháza. A reformátorok víziója az egyházzal, amely leleplezi ezt a világot és meghirdet egy másikat – miközben annak előízét ünnepli – értékes hozzájárulás az ökumenikus mozgalom számára.

Fordította: Korányi András

FABINY TIBOR (ID.)

A liturgikus megújulás úttörője

Emlékezés Jánossy Lajos professzorra

Hittudományi egyetemünk gyakorlati tanszéke egykori professzorának életútjára, majd pedig tudományos munkásságának jelentőségére emlékezünk születésének centenáriuma alkalmából. Méltó, hogy ezt megtegyük, mert méltatlanul feledésbe ment a 47 éves korában derékba tört pályájú tudós teológiai életműve.

Ismerjük meg tehát előbb curriculumát. A kemenesaljai evangélikus középnevelésből származó édesapa, idősebb Jánossy Lajos Révkomárom jeles papja és egyházmegyéje esperese volt. (Pontos ember lehetett, mert Túróczy Zoltán püspök káplán korában tőle tanulta meg, hogy minden levelet még aznap meg kell válaszolni.) Lajos fia is Komáromban született 1903. március 9-én, és ugyanott, a bencés gimnáziumban tett érettségi vizsgát.

Teológiai tanulmányainak színhelye előbb Pozsony és Eperjes volt, majd a csehszlovák megszállás után, 1921–1923 között, kényszerűségből Budapesten folytatta, s 1923–1925 között Sopronban fejezte be stúdiumait. Mind ezt három külföldi ösztöndíjas év zárta le: előbb Lipcsében és *Rostockban*, majd Uppsalában végzett tudományos kutató munkát, és jogi tanulmányokat is folytatott. Innen visszatérve 1927-ben avatta lelkésszé Sopronban Kapi Béla, a dunántúli egyházkerület püspöke.

Szülvárosa gyülekezetének hét éven át volt lelkipásztora. Ezalatt a Prágában tanuló magyar evangélikus egyetemi ifjúság gondozását szervezte meg, 1929-ben pedig a Koppenhágában tartott II. egyetemes egyházi konventen a felvidéki magyar evangélikusság hivatalos delegátusa volt. 1932-ben megszerezte teológiai doktorátusát. Értekezésének témája az evangélikus liturgia megújulásának történeti és elvi kérdése volt. Ez átvezet majd tudományos munkásságának értékeléséhez, de előbb folytassuk életének rövid ismertetését. A pécsi Erzsébet Tudományegyetem soproni teológiai karára 1934-ben nyilvános rendkívüli, majd négy évre rá nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezésben részesült. Tizenkét éven át tartó professzori működése alatt 1946–1949 között dékáni tisztelet is viselt. 1947-ben Lundban Ordass Lajos püspökkel együtt részt vett a Lutheránus Világszövetség megalakulásának ünnepségein.

Belföldi egyházi tisztségeket is ruháztak rá: a Dunáninenni Egyházkerület törvényszéki bírójává és az Egyetemes Lelkészképző Bizottság tagjává választották.

Ezután következett be életének nehéz próbatétele. 1950 nyarán az állam egy pótegyezmény keretében a pécsi tudományegyetemről leválasztotta a soproni teológiai kart, és helyébe egy Budapesten felállítandó teológiai akadémiát létesített.

Az 1950. szeptemberi egyetemes közgyűlés titkos szavazással (32 szavazattal 31 ellenében) Jánossy Lajost választotta meg a gyakorlati tanszék professzorának. A feszült egyházpolitikai légkörben, amelyhez a teológiai hallgatók egy csoportjának zendülése is hozzájárult, az egyházi vezetőség nem hagyta jóvá ezt a választást. Ehelyett Vető Lajos püspök október folyamán magához kérte Jánossy Lajost, őt „a szükséges kibontakozás érdekében” lemondásra szólította fel, és az egyházegyetem nevében adott (de utóbb be nem tartott) ígérettel rendelkezési állományba helyezte.

Az akkor még fiatal, 47 éves professzor számára ez hatalmas lelki törést okozott. A politikai légkör átmeneti enyhülése idején, 1956 decemberében írt rehabilitációs kérelmében (egyes szám 3. személyben) így fogalmazott: „Dr. Jánossy professzornak, akit az egyházban hatalmaskodók így nyomorba taszítottak, 1951-ben Túróczy Zoltán dunántúli püspök sietett segítségére, és a soproni egyházközösségbe, kiegészítő lelkészi szolgálatra osztva be őt, részére segédlelkészi kongruát utalványozott. Vető Lajos 1955. június 30-ával ezt a létminimumhoz való kis segítséget is megvonta.”

Azt a szellemi tőkét, amely nem kis mértékben egykori uppsalai tanulmányainak és kiváló svéd nyelvtudásának volt köszönhető, a budapesti svéd nagykövetség szívesen kamatoztatta. A Stefánia úti követségi épület kápolnájában végzett svéd nyelvű igehirdetési és a skandináv egyházi kapcsolatok magas szintű, bár nem hivatalos ápolása bizonyára némi kárpótlást jelentett számára a méltatlan mellőzés évtizedeiben.

Hosszú szenvedés után, 73 éves korában hunyt el a pesthidegkúti egyházi szeretetotthonban. A farkasréti te-

metőben Hafenscher Károly Deák téri lelkész hirdette kopersója felett Isten igéjét. Szép méltatás jelent meg róla a Németországban szerkesztett *Útitárs* című egyházi folyóiratunkban Vajta Vilmos professzor tollából. Idézek a nekrológból. „...Tanítói munkásságának megszülettek a gyümölcssei: az evangélikus egyházban elindult az istentiszteleti élet megújítása. Személyes tragédiája volt, hogy életének egyharmadát kellett visszahúzóva töltenie, anélkül, hogy egyháza igénybe vette volna szolgálatát. Pedig kutatásainak drága gyümölcse a magyar kultúra múlt gazdagságának is bizonyossága. Sok szenvedésen ment át, de törhetetlenül hitte, hogy Isten Szentlelke végzi a munkáját az erőtlenségben is. S talán tanítványaiában és – ha egyszer napvilágra kerülnek – történeti kutatásaiban is hatni fog szolgálata Isten dicsőítésére...”

Jánossy Lajos tudományos kutatómunkája a maga út-törő jellegénél fogva kortársainak nemcsak elismerését, hanem ellenvéleményeit és kritikai megfontolásait is eredményezte. A már külföldi ösztöndíjas éveit során több egyházi lapban publikáló fiatal komáromi lelkész 29 éves korában nyomtatásban is megjelent doktori értekezése nagy feltűnést keltett. *Az evangélikus liturgia megújítása történeti és elvi alapon* című munkájában azt az álláspontot képviselte, hogy e témában nem elég csak a reformátorokig visszamenni, hanem le kell ásni az őskereszténység fundamentumáig. Arra a szokatlan megállapításra jutott, hogy az igazi evangélikus istentisztelet a mise! Maga Luther is ennek nevezte az istentiszteletet, hasonlóan az északi államok evangélikus szóhasználatához. Bővebben kifejtve megállapítja ugyanis, hogy az evangélikus istentisztelet lényege az oltáriszentség, szíve, éltető ereje az inkarnáció hite, az úrvacsora szentségében valóságosan jelen lévő, üdvözítő Krisztus.

Jánossy határozottan elhatárolja magát a zwinglianizmustól, amely szerinte svájci tévelygés, de elítéli a kálvinizmust is, amelynek puritanizmusát evangéliumellenesnek tartja, mert emberi cselekedetté teszi az úrvacsorát. Ugyanakkor világosan meghúzza a határvonalat a római és az evangélikus mise között. Amaz kiengesztelő és érdemszerző áldozat, amelynek liturgiájában a fő dolog az áldozó pap cselekvése. Az evangélikus istentisztelet szerinte csonka az eucharisztia nélkül, hiszen a prédikáció nem mehet a szentség rovására. Szerinte az igehirdetés szerves része ugyan a főistentiszteletnek, de nem főrésze. A liturgia szíve, éltető ereje az oltáriszentség.

Több más radikális megállapítást is tartalmazott ez a széles körben ismertté vált és sok vitát kiváltó doktori értekezés. Többek között kritikát gyakorolt a Luther-kabát viselete felett, mert a „református eredetű feketeség” egy iskolamesteri öltözet, és ellentétes az egyház liturgiájával. Lelkészeinknek szerinte újra „az egyház menyegzői ruhájában” kellene szolgálni az Úr szent oltáránál. Továbbá újra jogaiba akarta juttatni az istentisztelet imádságos életében mind a lelkésznél, mind a gyülekezetnél a térdeplést és a váltakozó imádságot, valamint az addigi magyar evan-

gélikus liturgiából hiányzó Hitvallást is. Ellenezte a szabadon elmondott istentiszteleti imádságot, és azt a fajta prédikációt, amely hol pedagógiai előadás, hol hitetlenek megtéríteni akaró missziói beszéd kívánt lenni, nem pedig a hozzánk forduló Isten igéjének a hirdetése.

Raffay Sándor püspök is nagyra értékelte a fiatal teológiai doktor disszertációjának ezeket a megállapításait. Azt írta róla a következő évben megjelent tudományos munkájában (*A magyarhoni evangélikus liturgia történetéhez*, 1933), hogy „a tanulmány komolysága, a belőle kisugárzó egyházszeretet és a tisztaság elmélyedés kiváló szakmunkává teszi ezt a dolgozatot, amely íróját a komoly szaktudósok útjára léptette és előtte szép jövőt nyitott meg”.

A gyökeres liturgikus megújulás igényét Jánossy professzor a következő évek során megjelenő tanulmányaiban tovább konkretizálta. *A mindennapi istentisztelet* című, 1934-ben megjelent írásában egész sor ó- és középkori eredetű kegyességi gyakorlat felújítására tett javaslatot. Arra hivatkozott, hogy már az első nemzedékek életében is imádságokból, énekekből, igeolvasásból és igehirdetésből, valamint Krisztus teste és vére szentségének élvezéséből állt az istentisztelet. A keresztény élet tehát nem volt elképzelhető az egyház Fejével való állandó, legbelsőbb közösség nélkül. A Zsolt 119 és Kol 3,16 intésére figyelve alakította ki az ősegyház a reggeli és esti istentiszteleteken túl az imádságos életének teljes gazdagságát: a *horarendszert*. A „szüntelen imádkozatok” apostoli igéje így vált szerinte ritmikus életvalósággá az egyház gyakorlatában.

Tudjuk, hogy a reformáció előtti klasszikus horarendszer nyolc imaórát ismert. *A matutinum* – amelynek ideje eredetileg közvetlenül éjfél után volt – arra intett, hogy vita contemplativa nélkül nincs vita activa. *A laudes* (hajnali 3 órákor, amikor a természet ébredni kezd) jellemző tulajdonsága a Teremtő és a Megváltó magasztalása volt. *A prima* reggel hatkor a napi munkára, *a tertia* 9-kor a földi hivatás teljesítésére serkentett, *a sexta és a nona* után az esti *vespera* a napi visszatekintést, az este 9 órai *completorium* pedig a Krisztus oltalmába vetett bizalom nyugodalmát célozta. Jánossy kutatása kimutatta, hogy bár ez a szinte agyonzsúfolt horarendszer nem válhatott a reformáció utáni istentiszteletek sajátjává, Luther mindennapi reggeli istentiszteletet kívánt bevezetni a *matutinum-laudes* rendje, este pedig a *vespera* rendje szerint. A vasárnapi főistentiszteletet pedig a *verbum et sacramentum* egységére akarta felépíteni (ez volt az ún. Hochmesse), s ez a comunióban érte el a teljességét.

Jánossy Lajos több tanulmányában mutatott rá arra, hogy magyar egyházunk történetében is megtalálhatjuk a mindennapi reggeli istentisztelet ősi rendjét. Ennek nyomát Huszár Gál 16. századi énekeskönyvében fedezte fel. Fel is tette a vívódó kérdést: „Hová lett gyülekezeteink életéből, templomaink istentiszteleteiből az a magával ragadó, belső erővel teljes evangélikus-lutheri kegyesség, amely Huszár Gál énekeskönyvéből árad?!” Úgy látta, hogy vissza kell térnünk az anyaszentegyház imádságos életének elfelejtett,

eltemetett gazdagságához, hogy a tiszta forrásból a magyar Sionban is felbuzoghatson a teljes, igaz istentisztelet.

Ennek a kétfókuszú, teljes istentiszteletnek az igénye a 20. század elején még zárt kapukra talált. Raffay Sándor püspök javaslata alapján 1934 februárjában a püspöki konferencia határozata értelmében a magyar nyelvű istentiszteleteken bemutatták az ún. budapesti istentiszteleti rendet. Jánossy Lajos élesen szembeszállt ezzel a renddel, és megállapította az *Istentiszteleti életünk megújodása* című tanulmányában, hogy „a lutheri reformáció evangélikus egyházi tradíciójával és liturgikus lelkületével szemben ez az istentiszteleti rend, illetve javaslat az ún. csonka-istentisztelet típusának a képviselője, mert hiányzik belőle Krisztus testének és vérének a szentsége, a communio”. Elismerte ugyan, hogy formálisan ez is gazdagodást jelentett a magyar gyülekezetek addigi szinte sivár istentiszteleti gyakorlatához képest, ugyanakkor kifejtette, hogy a hitvallás (*Credo*) mint az egyház szava (*vox ecclesiae*) nem előzheti meg az epistolát és az evangéliumot, tehát Isten igéjét (*verbum Dei*), hanem az helyesen a szentige után következik.

Az istentiszteleti élet szerinte csak akkor újulhat meg igazán, ha visszatér az első gyülekezetek ApCsel 2,42-ben leírt gyakorlatához: „Ezek pedig kitartóan részt vettek az apostoli tanításban, a közösségben, a kenyér megtörésében és az imádkozásban.” A prófétai és apostoli *ige és szentség* az egyház istentiszteletének magától az Úr Jézustól rendelt kettős gyűjtőpontja, amely állandóan a Lélek tüzevel tölti el a gyülekezet imádságos életét. Az egyházat valóban egyházzá csakis Krisztus szüntelen kegyelmi jelenléte és munkássága teszi: ő pedig igéjében fordul hozzánk és szentségeiben cselekszik velünk, hogy mi hozzá fordulhassunk imádságunkkal. Ezt az eredeti keresztény életigazságot hirdette Luther is, amikor torgaui templomszentelési beszédében az Isten házána hivatását, az egyház istentiszteleti életének a lényegét így határozta meg: „Isten szól hozzánk az Igével, mi pedig hozzá fordulunk imádságunkkal és magasztalásunkkal.”

Jánossy az Ágostai hitvallás számos ide vonatkozó cikkére hivatkozott, amikor kifejtette, hogy az Augustana erősen hangsúlyozza az egyház istentiszteleti életében Krisztus teste és vére szentségének az igével együttes nagy jelentőségét. Megállapítja tehát, hogy az *úrvacsora nélkülözhetetlen, szerves része, fő alkotó tényezője az istentiszteletnek*.

Az istentiszteleti liturgiának ezt a formáját a révkomáromi gyülekezetben idősebb és ifjabb Jánossy Lajos vezette és gyakorolta. A későbbiek során hatással voltak gyakorlati teológiai előadásaira Theodor Harnack: *Praktische Theologie* és Hans Christian Asmussen: *Das Kirchenjahr* című alapvető művei. Ezek figyelembe vételével született meg az a munkája, amelyet lelkészi karunk azóta is előszeretettel tud használni az igehirdetésekre való készülései során. A *Lelkipásztor* 1943. és 1944. évi évfolyamaiból különnyomatban jelentette meg *Az egyházi év útmu-*

tatása című könyvét. Ebben figyelembe vette a 16. századi egyházi rendtartásainkat és a korában használatos német, angol, amerikai, finn, svéd, norvég és dán szertartási könyvek előírásait is.

Az ősegyházi és a reformatori szemlélet tudatos érvényesítése mellett kimutatható az a hatás is, amely svédországi tanulmányai során befolyásolta teológiai és diakóniai látását. Uppsalában 1910-ben vezették be a *Svenska Kyrkans Diakonistyrelse* nevű intézményt, amely lelkészek és laikusok közreműködésével a gyülekezetek hitéletének minél gazdagabb és teljesebb kibontakozását tűzte ki célul. E mozgalom részben egy gazdagabb liturgia, részben egy intenzívebb diakónia előmozdítását eredményezte.

A Svédországban megtapasztalt újszerű egyházi szertetszolgáltatnak számos ága érvényesült az ottani gyülekezetek életében. Áthátotta az ifjúsági munkát, a laikusok szolgálatát, a kulturális életet. Sajátos területére külön is felfigyelt Jánossy Lajos: az egyházművészeti bizottság irányítása alatt létrejött intézet keretében a liturgikus művészet ritka gazdagságával látták el az ország templomait. Az egyházi diakóniának ez a területe számos kiváló művészt foglalkoztatott és állított be az egyház szolgálatába. Itt figyelt fel Jánossy Lajos is az oltárterítők, antependiumok, feszületek, gyertyatartók, liturgikus könyvjelzők, perselyek, szobrok, képek, papi öltönyök és egyházi zászlók sajátos liturgiai jelentőségére. Meggyőződése volt, hogy a diakónia nálunk, Magyarországon sem maradhat kisebb-nagyobb közösségek egyesületi izoláltságában, hanem az egyház életének organikus megnyilatkozásaként kell megújulnia.

Végül adózzunk a 100 éve született Jánossy Lajos professzor emlékének az *egyház és az állam viszonyáról* vallott felfogásának rövid ismertetésével is. Teológiai és egyházpolitikai állásfoglalását egyaránt meghatározta az egyház biblikus és hitvallásos értelmezése, valamint az állam rendjének szisztematikus kifejtése. Vallotta, hogy az egyház a Jézus Krisztus által alapított kegyelmi intézmény, amelynek isteni intézmény volta az általa alapított egyházi hivatalban és az erre bízott kegyelmi eszközökben, illetve Jézus Krisztusnak ezekhez kötött valóságos jelenlétében van. Az egyház itt a földön a kegyelem országában él, benne Krisztus királysága azonban a kereszttel van eltakarva.

Az egyház mivoltának másik lényeges vonása szerinte az, hogy mint kegyelmi intézmény, egyúttal gyülekezet, hit- és szeretetközösség is. Intézményi voltában és gyülekezeti jellegében egyaránt az a döntő, hogy nem ebből a világból, hanem onnan felülről való és nem földi célok-nak, hanem a Jézus Krisztusban lett váltságnak, az üdvösségnek szolgál.

Arra a kérdésre pedig, hogy mi az állam, kifejtette, hogy sem a Római levél 13. fejezete, sem hitvallásaink ide vonatkozó cikkei, mint például az *Ágostai hitvallás* 16. és 28. cikkelye, nem tekintette feladatának, hogy az államra vonatkozó keresztény tanítást teljesen kifejtse. Az állam legsajátosabb vonását hitvallásaink az *Amt und Macht des*

Schwertes-ben, a *potestas gladii*ban látják, de nem olyan értelemben, mintha az államnak semmi más feladata nem lenne, mint a bűnnek büntetése. Az *Ágostai hitvallás* az államot is Isten jótéteményei, a „*bona opera Dei*” közé sorolja, a *Kis káté*ban pedig Luther arra tanít, hogy az állam, a világi felsőbbtség a keresztény hívő számára a „mindennapi kenyérhez” tartozik. A *Nagy káté*t is idézi Jánossy, amely az állam jellegzetes vonásaként az atyai hatalom védő, gondoskodó és fenyítő szeretetét domborítja ki, amellyel az állam alattvalóinak minden földi életviszonyában rendet teremt és minden dolgában segítségére van (szemben tehát a rendőrállammal vagy bármilyen hatalmi állammal). Mivel tehát az állam – sok más mellett – ugyancsak Isten jótéteménye (*bonum opus Dei*), a keresztények az állami felsőbbtségnek és törvényeknek engedelmeskedni tartoznak, kivéve, ha bűnt parancsolnának, mert ilyenkor Istennek kell engedelmeskedni.

Jánossy állásfoglalása azt az alapvető keresztény tanítást tükrözi, hogy az egyház és az állam egészen különbözik egymástól, amiért is nem szabad összekeverni az egyházi és a világi hatalmat, hanem maradjon érintetlen mind a kettőnek sajátos, lényegében és hivatásában adott különbözősége. Sem az egyház ne akarjon az állam helyébe lépni (például politikai rendszert vagy szociális reformokat propagálni), sem az állam ne akarjon egyház lenni, és alattvalóinak lelki igényeibe beleszólni.

Amikor egy 1938-ban tartott előadásában konkrétan állást foglalt az akkor egyre feszültebbé váló egyházpolitikai

helyzet elemzésében, olyan megállapításokat tett, amelyek utóbb, tíz-tizenkét év elmúltával feltehetően hozzájárulhattak személyének negatív politikai megítéléséhez. Arra a kérdésre ugyanis, hogy az egyház és az állam közötti kényes viszony esetén vajon nem az volna-e a legegyszerűbb megoldás, ha a két fél egymástól elválasztva, semmiféle viszonyban nem lenne egymással, a következő határozott választ adta: „Ugyan lehet-e az egyház érdektelen, semleges, politikamentes a bolsevista állammal szemben, bárhol is jelentkeztek az? Hiszen a bolsevista állam az istentelenség propagálásának legfőbb támasza: templomok elpusztítója, papok és hívek gyilkosa! Lehet-e az egyház semleges, érdektelen az olyan állammal szemben, amelyik a demokrácia nevében, »a vallás magánügy« jelszóval az egyház és az állam egymástól való függetlenségét hirdeti papíron, a valóságban pedig előmozdítja az egyházellenes propagandát?... Lehet-e az egyház semleges, érdektelen a totalitás igényével fellépő állammal szemben, amely alattvalóinak minden életviszonyát maga akarja meghatározni és szabályozni, és diktálni akar nekik erkölcsöt, világnézetet is?”

Kemény és bátor mondatokká váltak ezek a szavak a kommunista pártállam születésének első éveiben. A több okból derékba tört életpálya során nem maradt ránk több kordokumentum Jánossy Lajos professzor tollából. De a liturgia megújulása iránti szenvedélye, diakóniai elkötelezettsége és egyházpolitikai éleslátása olyan örökség, amely újabb állásfoglalásra és egyháztörténeti kutatómunkára serkentheti az utókort.

DOBSZAY LÁSZLÓ

Jánossy Lajos, a liturgus és kora

Nagy és egyúttal némileg félelmetes megtiszteltetés az Evangélikus Hittudományi Egyetem meghívása, hogy Jánossy Lajos születésének évfordulóján ily nagy tudású teológusok színe előtt tartsak előadást liturgiai témáról. Úgy lenne illő, hogy Jánossy Lajos írásait és működését méltassam, de tudom, hogy erről nálam illetékesebbek fognak szólni. Talán hasznos lesz azonban, ha a nagy érdemű liturgus tevékenységének, mondjuk így, kontextusát próbálom felidézni. Semmit sem von le ugyanis Jánossy érdeméből, ha tudjuk, hogy a liturgiai megújulásért vívott küzdelme egy országot és felekezeteiket magába foglaló, több évtizedes, és ma éppoly időszerű folyamat része.

Látni fogjuk azt is, hogy a liturgiai reform egy olyan vallási megújulás része és egyben ihletője, mely a teológia és a lelkiség számos rétegét áthatotta, sőt összhangban van az általános emberi kultúra védelmét vagy éppen újjáépítését szolgáló erőfeszítésekkel.

Legkorábban talán az anglikán egyházban indult ez a

megújulás, még a 19. század közepén. Téved, aki azt gondolja, hogy az angoloknak könnyű, hisz elegendő fenntartani a sok évszázados hagyományt. Valójában ezt a hagyományt romjaiból építették újjá százötven évvel ezelőtt, és szinte minden templom meg tudja mondani, kik voltak, akik száz vagy ötven vagy éppen húsz évvel ezelőtt új és új lendületet adtak a liturgikus életnek. A katolikusoknál is a 19. század második felétől támadt nagy egyéniségek és buzgó közösségek emelték fel a liturgiát a hanyatlásból. Gueranger, a Wolter testvérek, X. Pius pápa, a beuroni és Maria Laach-i bencések, Guardini, Casel és mások imádkoztak, elmélkedtek és dolgoztak az igazi liturgikus szellemhez való visszatérésért. Párhuzamosan haladt velük a lutheránus és kálvinista egyházak liturgiai megújulása; itt élő minták serkentették a kibontakozást, noha a széttagoeltság bizonyára nehezítette is azt. Mindenesetre a 20. század kezdete óta folyamatos az elmélkedés, mely a megújulás teológiai és történeti mozzanatait bon-

colja, bírálja a korábbi időszak egyoldalúságait, elmélyíti a szentségi teológiát, felfedezi bizonyos formák jelentőségét, s végül javaslatokat tesz az istentiszteleti elemek reformjára, de a „reform” szónak nem „változtatás”, hanem „helyreállítás” értelmében. A neveket, könyveket, élő liturgiai műhelyeket önök nálam jobban elsorolhatják. Egy dolgot érdemes azonban ehhez hozzátenni. A tudatos szándékoktól függetlenül itt az „ökumené” más, a köznap gondolatot meghaladó távlatai tárultak fel. A liturgikus ökumené (vagyis egyirányú haladás) nem egyszerűen békülékenységi gesztus, hanem a közös ógyházi örökség jelentőségének felismeréséből fakad. Észre kellett vennie minden felekezetnek, hogy nemcsak a szétválás óta megteremtett kegyelmi gyümölcsöket kell egymással megosztaniuk, hanem még sokkal inkább vissza-, illetve meghódítaniuk és sajátjukká kebeleznii a szétválás előtti, az első keresztény századokra visszamenő ősfomákat. Erre az őskeresztény örökségre hivatkoztak a katolikus liturgikus teológia nagyjai is anélkül, hogy az azóta eltelt századok termését lebecsülték volna. Ahogy Casel mondta: az ősegyházban a Krisztushoz való időbeli közelség ihletését érezték meg, s benne az egyház örök krisztusi mintáját pillantották meg. És ugyanígy, nem a mozgalmi ökumenizmus vezette azokat a lutheránus szerzőket, akik oly sokat tettek a liturgia két pillérjét alkotó eucharisztikus és zsolnározó istentisztelet helyreállításáért, hanem egyszerűen a keresztény ősfomákat és az általuk közvetített tartalmakat akarták megeleveníteni.

A liturgikus megújulásnak azért kellett mozgalmasságnak jelentkeznie (ami végső elemzésben abszurdum, hiszen az egyháznak természetes életmódja a liturgia), mert valami bajt ismertek fel, mely magától nem fog helyrejönni. Ez a mozgalom visszahatás volt a 18–19. század vallási torzulásaira, valamennyien úgy érezték, hogy a helyreállított liturgia a vallási élet egészére lesz gyógyító hatással. Néhány pontban szeretném most felsorolni a liturgia olyan jellemvonásait, melyek ezt az igényt igazolják.

A felvilágosodás nemcsak kívülről kezdte ki a vallást, hanem abba be is hatolt. Mivel ott nem tagadhatta ki a természetfölöttit, annak igyekezett szimbolikus jelentőséget tulajdonítani, azt átértelmezni vagy egyszerűen elhallgatni. E naturalista vallásossággal szemben a liturgia nagy témái: a személyes Isten léte, a Szentháromság valósága, a bűn és a bűnbeesés, Krisztus kettős természete, a bűnökért engesztelő keresztáldozat, a feltámadás és a mennybemenetel, a halhatatlan lélek és a testnek feltámadása, a kegyelem ténye és a kegyelem közvetítése a szentségek jelei által. Ezekről is lehet úgy prédikálni, mintha költői kifejezések lennének, vagy csupán segédtelemek az emberi nehézségek megoldásához. De a liturgia nem így beszél róluk. A liturgia állítja ezek teljes valóságát, sőt azt, hogy ezek az elsődleges valóságok. A liturgia tényleges elfogadása és átélése lehetetlen hit nélkül. Mégpedig nem egyszerűen hívő bizalom, hanem azzal együtt tételes hit szükséges hozzá. A liturgia szinte minden szentség előtt elmondhatja az Apostoli hitval-

lást, s ezzel azt is mondja az embernek, hogy a liturgia történetét csak az Apostoli hitvallás összefüggésében élhetjük át. A liturgia megújításával tehát a hit természetfölötti igazságaival való kapcsolat is megelevenedik, a liturgia a naturalizmus puhányságával szemben megalkuvás nélkül állítja, s mi több, elimádkoztatja a természetfölötti rendet.

A dolog másik oldala, hogy a 18–19. század az embert állította a vallás központjába. A vallás mintegy az ember tapasztalataiból nő ki, benne az ember keresi útját valami magasabb felé, hogy ezzel jobban kiteljesíthesse önmagát. Az igazi liturgia teocentrikus és krisztocentrikus. Ahogy létünk Istentől indul ki, úgy üdvösségünk is tőle származik, az ő műve. Sőt ezen túlmenően: a liturgia nemcsak Istentől adott eszköz az ember megnevelésére, hanem elsősorban Istentől adott mód az ő megdicsőítésére. A liturgia elsősorban Istennek és az ő nagy dolgainak megismerése, imádása, szemlélése. A megismerésnek, imádásnak, szemlélődésnek helyes módja a liturgia szellemében az, hogy szerelmes tekintettel csak órá figyelünk, nem várunk magunknak semmi hasznot, semmi tanulságot, semmi élményt. Ha ez így van, akkor a liturgia szinte észrevétlenül megadja mindazt, amit nem ragadtunk erőszakkal magunkhoz: a tanulságot, a lelki hasznot, az élményt is. De erre is áll a krisztusi törvény: „...aki meg akarja menteni életét, elveszíti azt, aki pedig elveszíti az életét értem, megmenti azt.” (Lk 9,24; vö. Mt 10,39; Mk 8,35; Lk 17,33; Jn 12,25). A liturgia az a hely, ahol el kell felejtkezni magunkról. A liturgikus írók a 49. zsolnárra utalnak ebben az összefüggésben: „Sacrificium laudis honorificabit me, et *illic* iter, quo ostendam illi salutare meum.” Amit tanácsként úgy fogalmazhatunk: te csak azzal törődj, hogy tiszteletemre bemutasd a dicséret áldozatát, majd az én dolgom lesz az, hogy éppen eközben megmutassam neked az én üdvösségemet.

Az újkori vallástörténet – egyebek között – az irányzatokra széttagolódó vallásosság kora. A liturgiától teljesen idegen a vallási izmusok világa. Hadd idézzem itt Robert Taftot: „Az objektív egyházi buzgóság (vagyis a liturgia) nem mindenestől bűnbánati, nem mindenestől eucharisztikus, nem mindenestől máriás, nem mindenestül Krisztus szenvedésére irányuló, sőt nem is egyszerűen krisztológikus vagy szentháromságos, hanem mindezeknek kiegyensúlyozott szintézise.” A liturgia nem tűri meg, hogy valamely izmus fogságba ejtse. Mindig az egyetlen lényegesre, egyúttal mindig az egyetemestre irányítja figyelmünket. Taft idézi Daniélou szavait is: „A keresztény hitnek csak egyetlen tárgya van: Krisztus halálának és feltámadásának misztériuma. Ámde ez az egyetlen misztérium többféle létmódban áll fenn... A keresztény kultúra egésze abban él, hogy megragadja a Biblia és a liturgia, az evangélium és az eszkatológia, a misztika és a liturgia közötti kapcsolatot. Ennek a módszernek a Bibliára való alkalmazását hívjuk exegézisnek, a liturgiára való alkalmazását hívjuk misztagógiának. Ez nem más, mint hogy a rítusokban Krisztus misztériumát olvassuk, a szimbólumok fátyla alatt ezt a láthatatlan valóságot szemléljük.”

A liturgia felé fordulás egyben elfordulás a vallási szubjektívizmustól az objektív felé. Ez egyáltalán nem jelenti a szubjektum, a lélek mélyén folyó istentisztelet megvetését. Sőt a liturgikus lelkiségnek a lélek odaadásában kell gyümölcsöket teremnie. De az „anima” (melyet nem véletlenül használunk mindig nőnemű formájában) itt befogadó. És ezt értsük nagyon is megfoghatóan! Úgy, ahogy Nursiai Benedek mondja: „Mens concordet voci”; vagyis amit a szavunk mond, azzal egyezzen elménk. Vagyis az igazi liturgia nem azt mondja ki, ami az egyéni vagy közösségi elmében jelen van, hanem azt mondja ki, amit az egyház velünk kimondat. „Vocis ministerio”, a hang szolgálatával ez az objektív tartalom szólal meg. S ehhez alkalmazkodik az elme. Szent Gertrúd azért imádkozott, hogy „devotio ipsius concordet cum officiis ecclesiae”, vagyis hogy az ő egyéni buzgósága egybecsengjen az egyház rítusaival. Ahogy Taft mondja: ez a rítus „a biztos vezető az egyetlen helyes úton”.

Ez a viszony az egyén vagy közösség és a liturgia között lélektanilag is fennáll. A liturgia nem az alkotó akarat terepe, hanem az éltető befogadása. A liturgia orvosság a voluntarista vallásosság ellen. Ezt a voluntarizmust ítéli el az ószövetség „adinventio”-ként, amit magyarra pongolán talán a „kitaláció” szóval fordíthatnánk. Ezért a legnagyobb merénylet a liturgia ellen, ha őt magát is az adinventio terepévé teszik. A liturgiát nem mi csináljuk, hanem az van, s mi részt vehetünk benne legjobb erőink: értelmünk, buzgalmunk, hangunk, testünk szolgálatra adásával. Az elmúlt évek egyik legbosszantóbb „szlogenje” volt, hogy nem az ember van a liturgiáért, hanem a liturgia az emberért. Mert a liturgia csak akkor lehet az emberért, ha az ember a liturgiát a liturgiáért szolgálja: éppúgy, ahogy Bachot teljes odaadással kell játszani és hallgatni, s akkor lesz Bach a mi javunkra. Hadd tegyem ehhez hozzá, hogy az ilyen liturgia szabadulást kínál a mai ember egyik kínzó komplexusától is: úgy érzi, hogy tőle állandóan elvárnak valamit, neki állandóan produkálnia kell magát; a liturgia megadja azt az ajándékot, hogy vitethetjük vele magunkat, s az alapvető jó szándékon és odaadáson kívül nem követelnek tőlünk mást – mondjam durvábban? –, békén hagynak minket.

Guardini híres könyvének, a *Geist der Liturgie*-nek sokszor idézett fejezetcíme: a *logosz* elsőbbsége az *ethosz* fölött a liturgiában. A barokk és a felvilágosodás korának ma is élő öröksége a vallás elmoralizálása. Ez behatolhat magába a liturgiába és liturgikus homiletikába is, amikor a benne ünnepeelt hittényeket úgy használják, mint ugrópontokat a morális intések megalapozására. Profán szóval: az isteni misztériumok olyan vállfák, melyekre vacak zakóinkat akasztjuk. Nem azt mondjuk persze ezzel, hogy az embernek nem tetteivel kellene megmutatnia szeretetét Isten iránt, hiszen erre búcsúbeszédében az Úr tanított. De a liturgiában első helyen a dogma áll; a dogma szemléletéből származik a hálaadás, az imádás, a szemlélődés és a szeretet; ez az embert egészében alakítja olyanná,

hogy amennyire a *mortalis infirmitas* engedi, minden erejével Isten parancsát teljesítse. Eljutunk így is az ethoszhoz, de más úton, más logikával.

Kifejtés nélkül megemlítem még a liturgia két további egyensúlyi helyzetét: az értelemét, akaratét és érzelmét, továbbá a közösségét és egyénét.

Mindez azonban csak akkor igaz, ha a liturgia nem egy puszta, üres keret, melybe bármit behelyezhetünk. Ha a liturgia tartalmát a lelkész vagy a gyülekezet vagy annak egy csoportja határozza meg, akár ha legjobb szándékú igei mércéjével, akkor a fenti áldások elmaradnak. A liturgia kötöttsége és viszonylagos hagyományossága teszi lehetővé, hogy a liturgia objektív valóságként kínáljon fel magát részvételre. Hogyan várjuk el, hogy megmentsen a naturalizmustól, ha mi magunk tehetjük naturalistává? Hogyan kerülje el a hamis antropocentrikusságot, ha mi visszük azt bele? Hogyan legyen ment a vallási izmusok szolgálatától, ha valaki az izmusok kifejezési módjává alakíthatja? S folytathatnánk a szemlét tovább.

Az ősi norma szerint: „Lex credendi legem statuat supplicandi.” A hit törvénye állít törvényt az imádságnak. De vissza is fordíthatjuk: az imádság szövege a hit törvényt őrzi. Sőt ahogy egy teológus mondta: a nép nem azt hiszi, amit tanítanak neki, hanem amit imádkozik. A kötött szövegű imádságok, régi néven „sacramentariumok”, „agendák”, „collectariumok”: kétszeresen is hitforrások. Egyrészt a hit tartalmát megállapított terminológiával és nyelven adják a hittanítónak, teológusnak, prédikátornak; egyúttal imádság gyanánt adják a hívő elé. A kettő találkozik, amikor a hittanító a hívő által jól ismert liturgikus szöveget szerény, a szöveg közelében lévő magyarázatával elmélyíti.

De legalább ennyire megtartó hatású a liturgia szokásaiban, tárgyaiban, szimbólumaiban, mozdulataiban, szerkezetében lévő tanítás. Mivel az ember nem csak agyból áll, a szeme, füle, térérzéke, rendérzéke által befogadott vallási tartalmak legalább úgy beépülnek lelki lényébe, mint az értelmi elemek.

Ehhez a folyamathoz viszont állandóság kell. Objektíve azért, hogy valóban ne múló divatokat közvetítsen a liturgia, hanem örök tartalmakat meghatározott formákban. Szubjektíve pedig azért, mert másképpen ragadja meg az embert az, ami az időtlenség mély kútjából érkezik hozzá, mint amit szeme előtt kotyvasztanak össze.

Nem azt mondom ezzel, hogy a liturgiában nincsenek változások, vagy hogy az adott liturgián belül ne lehetnének változó elemek. A hagyományosság és változás történelmi viszonyáról külön előadásnak kellene szólni. Mindenesetre amikor Jánossy és mások a liturgikus megújulásról beszéltek, akkor mindig egyúttal a hagyomány előjogait követelték. A liturgia végső soron nem a pillanatnyiról, hanem az ember és a keresztény örök témáiról beszél, s ezt semmiféle chronolatria nem homályosíthatja el.

Mint említettem, a liturgikus megújulás szorosan együtt járt a teológiai megújulással, mely a hit feloldása és átér-

telmezése ellenében a Biblia, a liturgia és a patrisztika biztonságos forrásaihoz visszatérve a természetfölöttire érzékenyebb, ősi hittanításra irányította a figyelmet, tudva, hogy az hatékonyabban tud életet fakasztani, mint múltó ideológiai újdonságok.

Együtt járt ez a megújulás az egyházzenevel is, mely a barokk és az újkor kissé effeminált lelkülete ellenében a múlt hagyomány felélesztésével új alapokat kívánt lerakni. Ez emlékeztet arra is, mennyire azonos ívású volt e mozgalom azokkal, melyek a világi zene- és szövegtudományban

fordultak a romantika ellen Verdi jelszavával: térjetelek vissza a régiekhez, ez igazi haladás lesz előre.

Viharos századot zártunk le három évvel ezelőtt. Az események inkább a kétféle törekvés kiéleződő ellentétét, mintsem Jánossyék nemes céljainak teljesülését hozták. De minden nemzedéknek új esélye van megújulni és megújítani a felismert értékek által. Jánossy Lajos és a hozzá hasonló nagy személyiségek mindenestre bátorítást adnak. *Exempla servorum Dei tamquam carbones vastatores.* Isten szolgálainak példája mint emésztő parázs tüzel minket.

CSEPREGI ZOLTÁN

Luther-reneszánsz a bibliakutatásban

80 éve született Muntag Andor professzor

Muntag Andor ószövetségi tanulmányait és eredményeit nem vagyok hivatott méltatni, így a következőkben pályájának adatai mellett munkásságának egy kevésbé ismert szeletét, rendszeres, illetve történeti teológiai kutatásait igyekszem bemutatni.

Muntag Andor 1923. június 27-én született Budapesten, közelebről itt, Zuglóban. Tanulmányait a Budapesti Evangélikus Gimnáziumban, azaz a Fasorban végezte, és érettségi után két évig könyvelőnek és földmérő technikusként tanult, illetve ezeket a szakmákat gyakorolta. 1943-ban került az Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karára Sopronba, ahol érett viselkedését és kiváló klasszikus, illetve modern nyelvi felkészültségét kezdettől fogva nagyra értékelték tanárai. Meglátszott rajta, hogy nem közvetlenül az iskolapadból került a teológiára, azon kívül ebben az időben már Sopronban is ritkaságszámba ment a görög érettségivel érkező hallgató.

Muntag Andortól hallottam, hogy a könyvtári nyitva tartás korlátozott volta miatt tanárai hozzájárultak, hogy Luther műveinek kritikai kiadása, az úgynevezett Weimarana féltve őrzött kötetek kollégiumi szobájában olvashatók, sőt néhány szünidei alkalommal még Budapestre is magával vihetett egyet-egyét. Ilyen különleges kiváltságról ma valószínűleg nem is álmodhatnának a hallgatók, bár ahogy akkor, úgy most sem sok olvasót zavarna az olvasóteremben egy-egy kötet átmeneti hiánya. A Luther-stúdiumokban Muntag Andor mentorai Sólyom Jenő és Wiczián Dezső professzorok voltak, az előbbi személyes barátjává is lett, míg az utóbbi ösztönzésére fordította le évfolyamtársával, Gáncs Aladárral együtt a keresztségről szóló 1519-es Luther-sermót, mely a *Magyar Luther Füzetek* 4. számában 1994-ben látott napvilágot.

Az új lendületet kapott németországi Luther-kutatás és a reformáció kora iránt megnövekedett érdeklődés hazai recepciója több területen mérhető le. Hatásuk elsősorban a

lelki élet területein volt nyilvánvaló, így a liturgiában, igehirdetésben és az egyházi éneklésben. Az előbbiről szóltak ma már előttem mások, az utóbbiakkal kapcsolatban elég többek között Scholz László és Urbán Ernő nyomtatásban is megjelent prédikációira, valamint Schulek Tibor és Sulyok Imre éneklésére utalnom. A Luther-reneszánsznak volt egy kevésbé látványos, jóllehet a sajtóban is jelentkező vonulata, mely nélkül az egyházi élet megújulásának fenti elemei sem jöhettek volna létre: ez a filológiai munka, a Luther-szövegekkel való módszeres és fáradságos foglalkozás, a reformatori teológiával való szembesülés. Ezt a feladatot Sólyom Jenő, Virág Jenő és Wiczián Dezső vállalta magára, valamint azok a fiatalok, akiket ebbe a kutatói és fordítói munkába bele tudtak bolondítani. A Magyarországi Luther Szövetség jelenlegi kiadványsorozata is részben az ő munkájuk gyümölcseit aratja le, mint azt az említett Luther-sermo példája is mutatja.

1947-ben Muntag Andor kitűnő eredménnyel tett záróvizsgát, s Ordass Lajos bányakerületi püspök 1947. szeptember 21-én szentelte lelkésszé Budapesten. Első szolgálati helye Szeged volt, 1947-től 1949-ig segédlelkészkedett Benkóczy Dániel mellett, s itt ismerte meg majdani feleségét, Bartucz Juditot is, akivel – már mint teológiai hallgatóval – 1953 nyarán kötött házasságot. Szegeden fordította le Walther von Loewenich *Luthers Theologia crucis* című nagy hatású monográfiáját részben a maga, részben lelkészársai számára, mely gépiratos másolatokban terjedt, s a 2000-ben a *Magyar Luther Könyvek* 8. kötetében megjelent magyar kiadás is többé-kevésbé ezen a fordításon alapul.

Szegedi éveire fűződik továbbá az a Magyar Evangélikus Lelkészegyesület csomádi ülésén előadott dolgozata (a bűn és bűnbocsánat kérdéséről), melynek néhány részlete nemrég jelent meg egy folyóiratban. Az ebben idézett forrásmunkák között – többek között – ott találjuk Luther-

nek Johann Ficker által föllelt és megjelentetett Római levél-kommentárját, a Münchener Luther-kiadás köteteit. Ezeket a mai könyvtárainkban keresve, s az ezekben föllelhető kiadásokat a felhasználtakkal összehasonlítva megállapítható, hogy Muntag ezt a dolgozatát sem a soproni teológiai, sem a budapesti Evangélikus Országos Könyvtár bázisán írta, hanem vagy saját, vagy principálisa szegedi könyvespolcára támaszkodott – ahol ezek szerint megtalálhatók voltak az idézett Luther-kiadványok.

Muntag Andor második segédlelkézi állomáshelye Rákoskeresztúr volt, itt 1949 és 1953 között szolgált Kósa Pál mellett. Mivel a teológiával közel egy időben került Nagy-Budapestre, az együttműködés lehetősége eleve adódott. Bekapcsolódott az ószövetségi tanszék munkájába, de a Rendszeres Teológiai Munkacsoport számára is készített egy dolgozatot Luther munkáiról.

Nősülése után került szülőhelyére, Zuglóba Scholz László mellé (1953–1957), ahol az 1955/56-os tanévben belső ösztöndíjban részesült: ennek gyümölcse volt *Jób Istene* című vaskos, kéziratban maradt dolgozata. Jóllehet a dolgozaton alapul Muntag 1982-es kiadású *Jób-kommentárja*, az utóbbi mégis szegényebb jó néhány adalékkal, melyek kimaradásának okát csak találgatni tudom. Az 1956-ban lezárt dolgozat *Jób* könyve lutheri fordításának előszaván kívül (Erlanger Ausgabe) feldolgozza mind az asztali beszélgetések idevágó megjegyzéseit (WA.TR), mind Luther azon kézírásos bejegyzéseit, melyeket *Jób* könyvének margójára tett (WA.DB), mind további, a témával kapcsolatba hozható Luther-műveket (így a Heidelbergi disputációt és az Assertio omnium articulorumot is). Érdekes és sajnálatos, hogy bár a Jeromos és Szent Gergely idézeteket (MPL) a nyomtatott *Jób-kommentár* is hozza, a dolgozatban felhasznált Luther-idézeteknek ebben már nem jutott hely.

1957-ben választotta meg lelkészévé a monori gyülekezet, melyben több mint másfél évtizedig szolgált. Szolgálatában hűséges társa volt Csepel motorkerékpárja, mely ha időnként – nem is ritkán – hűtlenkedett, maga látott hozzá a javításhoz. Büszke volt autószerelő édesapjától örökölt technikai érzékére és kézügyességére, mellyel nemegyszer kivívta a monoriak bámulatát. De még a motornál is elengedhetetlenebb felszerelés volt lelképásztori munkájában a pár hétmérföldes csizma, melynek felöltése és lehúzása ugyan időigényes feladat volt, de ha már belebújt, gazdája minden időben és terepen számíthatott oltalmára.

Pálfy Miklós halála után 1973-tól helyettesként kellett beugrania az éppen újra költözködő teológia ószövetségi tanszékére monori gyülekezeti szolgálata mellett, ez több mint egy évig mindennapi vonatozást, heti hét napos műszakot és alaposan lerövidített éjszakákat jelentett. Muntag Andor már korábban jelentkezett doktorátusra az Evangélikus Teológiai Akadémián, de ugyanezen haláleset miatt az eljárás itt nem indulhatott meg. Így került a képbe a debreceni Református Teológiai Akadémia, ahol 1974. június 7-én tett Muntag doktori vizsgát, s *Ámósz prófétai*

szolgálatának történeti jelentősége című dolgozatával magna cum laude minősítést szerzett. A következő tanévben így már nem helyettesként, hanem professzorként vezette az ószövetségi tanszékét, melyhez változó helyszíneken és változó nevű/rangú intézményekben hú maradt 2000. augusztus 23-án a budapesti kislődalattin bekövetkezett haláláig.

Muntag Andor hűséges volt választott feladataihoz, nem szívesen cserélgette őket. Négy évtizedig vett részt a bibliafordításban, két évtizeden át vezette teológiánk levelező tanfolyamait, Jobbal, Jónással és Ámósszal is több évtizeden keresztül állt munkakapcsolatban. A Luther-kutatás sem volt futó kaland számára. Első teológiai jegyzetében is (*Ószövetségi alapismeretek II.*) a bevezetéstudomány történetének ürügyén beillesztett egy rövid, ám rendkívül informatív szakaszt Luther ószövetségesként való méltatásáról, mely nem szorítkozik egyszerűen Heinrich Bornkamm mértékadó monográfiájának (*Luther und das Alte Testament*) kivonatolására, hanem közvetlen Luther-olvasmányokra támaszkodik.

Idős korára néhány mindennapi feladat alól felszabadulva jutott hozzá Muntag Andor, hogy néhány fiatalkori, Luther-szövegekhez fűződő tervét megvalósítsa. Újra élni kezdett egykori privilégiumával: az olvasóteremből el-eltűnedezték a weimari kiadás kötetei, melyek olykor tartós hiánya többnyire szintén nem tűnt föl a könyvtár használóinak, vagy ha igen, a hoppon maradt, ám dörzsölt olvasó már egyből az ószövetségi tanszék ajtaján kopogtatott. Az említett ifjúkori tervek többsége megvalósulatlan maradt, nyilvánosságig, nyomdáig csak egy-kettő jutott közülük. 1990-ben Muntag Andor a Helsinki Egyetem Teológiai Karán tartott előadást Luther Ószövetség-értelmezéséről, a Luther Jónás-értelmezéséről szóló Muntag-tanulmány pedig a Pröhle Károly tiszteletére kiadott *Tanítványok* című emlékkönyvben jelent meg (1996). Jellemző az ekkor már hetvenegynéhány éves, de rektor-helyetteséget és országos doktori és habilitációs tanácsai tagságot ellátó Muntag Andorra, hogy számtalan oktatói és adminisztratív feladata mellett sem mond le tudományos célkitűzéseiről. A Pröhle-tanítványként közreadott Jónás-dolgozatot mint egy nagyobb lélegzetű munka első részletét jelölte meg, s ugyanitt célzást tett Luther Jónás-magyarázatának lehetséges magyar kiadására is: „a Jónásról írt könyvecskét érdemes lesz magyarra fordítva kiadni” – mindjárt fordítólul nem ajánlkozott ugyan, de valószínűleg saját fordítást tervezett készíteni.

Mielőtt még Muntag Andor minden hallgató Bandi bácsija lett volna, diákjai caddikként emlegették. Caddiknak is amolyan lutheránus caddik volt, nem vették körül haszidok, csodáit sem adták szájról szájra. De kétségkívül Luther *homo iustus*ának tekintette magát, aki jóllehet *simul peccator*, Krisztus érdeméből méltó a bűnbocsánatra és Isten kegyelmére.

(LP 1974, 583. o.; LP 2000, 465–467. o.; *Evangélikus Élet* 2000. szeptember 24. 3. o.)

Igehirdetés diák-istentiszteleten*

(ÁL)PROBLÉMA-FELVETÉS

Mielőtt nekikezdünk témánk részletes végiggondolásának, hármas kérdésre felelünk a címben foglalt témakörök alapján. Túllépett-e az idő – lényege szerint vagy formája tekintetében – az igehirdetésen, az istentiszteleten, az egyházi iskolán?

Van-e létjogosultsága az igehirdetésnek? Az isteni szó teremtő, formáló, alkotó. Lételeme mai világunknak is. A létteményesek azok, akiknek életében az evangélium rendelkezésre áll. Az ige él és ható ma is. A vele és általa élés, valamint a közvetítése kötelező feladat.

Van-e létjogosultsága az istentiszteletnek? Bármennyire szép a természet és bármennyire ki van éhezve rá az egyre városiasodó ember, bármennyire is igaz, hogy lehet találkozni a teremtő Istennel a természetben, bármennyire is nő az igény a házi bibliaóra jellegű kiscsoportos, szabad formájú igetanulmányozásra, bármennyire beviszi a média a lakásba Isten igéjét, a tartalommal megtöltött templomi istentisztelet biztosítja az Istennel való – jó esetben – igaz és megbízható közösséggel kontrollált személyes találkozást, Isten közösségben való imáadását, a közösség általi megerősítést, ugyanakkor a közösség egyén általi megerősítését.

Van-e létjogosultsága az egyházi iskolának? Tény, hogy az egyházi iskola nem bibliai műfaj, mint az előző kettő, de a történelmi és pedagógiai helyzetből kifolyólag nem is lehet az. Viszont a Szentírás szellemiségéből egyértelműen következik, hogy bár a hit megszületése Isten ajándéka és titka (az agy kutatások ugyan már ezt a misztikumot körülvevő falakat is bontani próbálják), a jóra nevelésre, a hagyományok átadására, a világnézeti orientációra meghívásunk, kötelezettségünk van. Ezt a ma is meglévő társadalmi igény csak megerősíti.

Természetes, hogy minden keresztyén ember számára egyértelmű a három igenes válasz a kérdéseinkre, de mégis jó kimondani, megerősíteni magunkat nemcsak a létjogosultság, de az égető szükség tekintetében is. Magunknak megerősítés, kívülállóknak üzenet a hármas igen.

Így könnyebben indulhatunk témánk kibontása felé.

A DIÁK-ISTENTISZTELET

Igehirdetői szempontból érdemes végiggondolni, milyen alapvető adottságokban különbözik a diák-istentisztelet a szokásos vasárnapi istentisztelettől, hiszen már ez dön-

tően meghatározza az igehirdetés irányultságát, lehetőségeit, céljait.

Korosztály tekintetében homogén, jól körülhatárolható.

A diákokat a kötelezés ülteti a templompadokba (a Békéscsabán érvényes rend szerint órarendbe illesztett, szerda délelőtt 9 órakor kezdődő alkalom) és nem a megszokás vagy az érdeklődés. A diákok az iskola elvégzésével automatikusan (kötelezően), egyik napról a másikra kiesnek a diák-istentiszteleti közegeből.

Rendszeres és biztos hallgatóságot biztosít (nem véletlen ez a megfogalmazás!) minden előnyével és hátrányával.

Mai viszonyok közt a történelmi egyházak ighallgató közössége tekintetében óriási és szokatlan létszám a hat-száz fős hallgatóság.

Állandó ökumenikus közösség.

Adott, meglehetősen jól körülhatárolható, azonos élette-
ret jelent az iskolai háttér.

Nem gyülekezeti, hanem iskolai alapon jönnek össze a diákok. (Kérdés, mennyiben lehet gyülekezetnek tekinteni az istentiszteletre összegyűlteket, vagy akár magát az iskolát is. Álláspontom szerint az iskola legyen iskola, a gyülekezet legyen gyülekezet. Még gyülekezeti munkaágnak sem lehet tekinteni, legfeljebb egyháznak, tekintettel a közegyházi fennhatóságra. Alapvetően elhibázott lenne, ha az egyház a beiratkozott gyermekeket prédaként kezelne. Ezt a problémát egyéni és közösségi szinten is állandó tisztázásra szoruló kérdésnek tartom.)

Fesztes napi tanulási, számadási menetből váltanak a diákok az istentiszteletre, majd vissza az iskolai körülményekbe, szemben a vasárnapi, ünnepi, családi, pihenős hangulattal.

A DIÁK-ISTENTISZTELET CÉLJA

Lényeges szempont, hogy miben tudjuk meghatározni a diák-istentisztelet és ezen belül az igehirdetés célját. Lássunk ebből néhányat. (Nem az eltérésekre kihegyezve a vasárnapi gyülekezeti istentiszteletekkel, hiszen ezen a téren több a hasonlóság, mint a különbözőség.)

Hitébresztés, Krisztushoz vezetés. Adódik a kérdés: nem él-e vissza az egyház, a lelkész a betelepítettek kiszolgáltatottságával? Itt különösen is érvényes a jézusi, minden körülmények közt megvallásra felszólítás, a minden népnek hirdetés felhatalmazása. Természetesen a helyzet szülte feszültség feloldásához a kérdés diszkrét, intelligens kezelése szükségeltetik.

Segítségnyújtás az élet útvesztőiben épp abban a korban, amikor a legsebezhetőbbek, legérzékenyebbek a gyerekek.

* Az Evangélikus Hittudományi Egyetem homiletikai szemináriumán elhangzott előadás szerkesztett változata.

Életutak, értékrend megválasztásához lehetőség felajánlása abban a korban, amikor még minden kapu tárva-nyitva a fiatalok előtt, és a kínálat soha nem látható variációban és őrült formában jelenik meg.

Egyházi formákhoz szoktatás (egyházi év, liturgia, egyházi énekek, imádságok).

Templomi magatartás elsajátítása. Ennek folyománya-ként a disztigáló képesség kialakítása.

Nemzeti ünnepek megünneplése istentiszteleti keretek között. A hazafias szemlélet és az egyetemes keresztyén-séghez tartozás egymást kiegészítő voltának fölmutatása.

A rendszeres, közös Isten előtti megállásnak nagy jelentősége van az iskolai közösség, jól körülhatárolható szellemiség kialakításában. Nemcsak az igehirdetésben jelenik ez meg, hanem az iskola mindennapi életét érintő sikerek, kudarcok, hirdetések megjelenítésének is fóruma a diák-istentisztelet.

EGYÉB SZEMPONTOK

Egy egyszerűsített és kissé tréfás homiletikai meghatározás szerint az a jó (vagy az már jó) igehirdetés, amely egyharmadában evangélizáló, egyharmadában tanító és egyharmadában töltelék szöveget tartalmaz. Minden Krisztus-hirdetés evangélizálás. Lényeges, hogy Jézust ne (csupán) példaként, hanem Isten Fiaként, sarokkőként, az életként, Megváltóként mutassuk be. Ennek mikéntjével fentebb már foglalkoztam. A diák-istentiszteleten elhangzó igehirdetésnek nem szabad tanító jellegűnek lennie, pontosabban kár lenne erre pazarolni. Tanításra a hittanórák valók. Az óráról jövő és oda visszamenő diák nem akar és nem fog tanulásban részt venni. Természetesen abban az értelemben tanítunk, hogy az életre nevelünk, de nem lexikális ismereteket közlünk. A töltelék szövegnek, mellébeszélésnek nincs helye. Ha az első pillanatban nem sikerül a diákság figyelmét megfogni, és ha nem tudjuk végig a „milyen érdekesség sült még ki ebből” izgalomban tartani, hamar elkalandozik, lazít, kikapcsol. Mint jól tudjuk, az érdektelen, „legyünk túl rajta”, sablonokat, közhelyeket puffogató hozzáállásban megmutatkozó időkitöltést érzékeny műszerként azonnal kiszűrjük.

A személyességnek, a bizonyágtevésnek van helye, de nagyon diszkréten, és óvatosan adagolva.

A féltő szeretetből és szeretettel végzett „profetikus korholás” is elengedhetetlen része az igehirdetésnek, ehhez a diákok, gyermek voltukból következően gazdag anyagot biztosítanak. Jó, ha dicsérni és simogatni is tudunk, de csak ha van miért.

IGE- ÉS TÉMAVÁLASZTÁS

A hosszú igehirdetési alapigékre nem nagyon figyelnek. Ebben a tanévben egészen rövid, meghökkentő, első hallásra esetleg érthetetlen, de jól megjegyezhető igéket választottam, természetesen az igehirdetésben a megfelelő szöveg-

környezetbe elhelyezve, szükséges bővítéseket elvégezve (Például: Szela; A piócának két lánya van; enyém vagy; Jézus Krisztus stb.) Nem gondolom, hogy ezt egy életen át lehet és üdvös gyakorolni, de olykor érdemes „bedobni”. Mind az igehirdetőnek, mind a hallgatóságnak üdítő és hasznos.

A választott témának természetesen olyannak kell lennie, amely érdekli, érinti a fiatalokat. (A „Kit látok magam előtt” című következő bekezdés akár témafelsorolásnak is felfogható.) Ehhez nagyon otthon kell lenni a világukban (zenei, öltözködési stílusok, az ezekkel együtt járó ideológiai rendszerek, szókinccs, számítógép, illetve számítógépes játékok, filmek, a bármennyire nem tetsző, de meglévő televíziós műsorok, amelyek ízlést, jó érzést, emberi tartást, valós értékeket rombolnak, zűrés családi háttér meghatározta érzés- és gondolatvilág stb.)

De otthon kell lenni a szószéken is. Természetes közegként kell kezelni. Nem megy a patetikus igehirdetés, a kettelteljes, az igehirdetésre kialakított hanghordozás, a mesterkelt viselkedés, a kánaáni szóhasználat, még akkor sem, ha a hittanóráknak köszönhetően előbb-utóbb ők is otthonosak lesznek az egyházi nyelvben. Ezek mind-mind az amúgy is meglévő távolságot növelik. Sokkal inkább a természetes hangon elmondott beszédnek, a beszélgető, az egymás mellett sétáló stílusnak van helye és eredménye. Ez inkább a szabadon elmondott igehirdetés mellé téteti le a voksot. A helyben születés talán jobban leköt, mint a stilisztikailag tán tökéletes, de felolvasott prédikáció. És itt kell megemlíteni még a hitelesség kérdését. Igazából ez az egyik legfontosabb összetevő. Mindennek alfája és ómegája a hitelesség. (A szószéken való otthonossági érzésnek is!) Az igehirdetők jelentős része együtt él a diáksággal az iskolában, egy városban mozognak. Arra és addig figyelnek, amíg nem látnak ellentmondást szavai és élete között. Ha az igehirdetői hozzáállásról, magatartásról beszélünk, meg kell említeni a népszerűség kísértését. Tudatosítani kell, hogy nem produkcióról, nem szereplésről van szó, hanem értékközvetítésről, Isten akaratának továbbadásáról. Mindent ennek kell alárendelni, ehhez pedig alázatra van szükség az igehirdető részéről.

Jó, ha provokatívak vagyunk. Régen rossz, ha a diákság szája íze szerint beszélünk. Jézus minden szavával kikököntette hallgatóságát korának általánosan elfogadott sémáiból. Újragondolásra készített. Ez a minimum, amit vállalunk kell. Ez természetesen ütközést jelent a kor-szellemmel, a diákság jelentős részével (olykor esetleg a tanárokkal is), de nem a rosszban való meghagyás vagy megerősítés a feladatunk, hanem a jóra vezetés. Ehhez határozott vélemény, – ha tetszik – meggyőződés kell. Pál apostol kedves szófordulata: meg vagyok győződve. Meggyőződésem, hogy többek között az apostolok erős meggyőződése tette munkájukat eredményessé. Meggyőzni csak az tud, akinek meggyőződése van. Mi másért men-nénk föl a szószékre? Praktikusan ez azt jelenti, hogy olyan témákhoz érdemes nyúlunk, amelyekben jól körüljárt, többször kipróbált, határozott álláspontunk van.

Említeni is fölösleges szinte, de hogy teljesebb legyen a szempontrendszer, leírom: 1. A példák nagyban segítik a megértést és a bevéődést. 2. Az igehirdetés lehetőleg ne legyen hosszabb húsz percnél, hiszen legjobb szándék mellett sem képesek tovább figyelni. Kivételes esetek természetesen lehetnek.

Fölvetődhet az experimentális igehirdetés alkalmazása is, hisz ha valahol, akkor itt, a fiatalok közt lehetne alkalmazni. Vad ötletek megvalósítására talán nem érett még a helyzet (többlelkészes szolgálokörben külön nehézségeket jelenthet), de egy-egy meghökkenő tárgy felmutatása (pl. az iskola névtáblája, egy eredeti méretű akasztófa, egy vérrrel átitatott, 1956-os forradalomban hordott mentős köpeny) hatásos lehet.

MIKÉNT ÜL, HOGYAN ÉL TOVÁBB EGY-EGY IGEHIRDETÉS, DIÁK-ISTENTISZTELET?

A diákok szabadok a spontán megnyilvánulásokra. (Például: nevetés, hangos, félhangos megjegyzés.) Az unalom, a figyelem csökkenése egyértelműen megmutatkozik a nyüzgés megindulásában, viszont feszült figyelem, együtt lélegzés kíséri az őket érintő, megragadó igehirdetést. Nagyszerű tükör a diákhallgatóság!

Az istentisztelet után olykor egy-egy diák megkeresi az igehirdetőt, és tovább kérdezik a témáról. Van, amikor folyosón, órán dicséretet kap, és van, amikor egyet nem értésüknek adnak hangot. Van, hogy tanárokhoz mennek az igehirdetés kapcsán felmerülő kérdéseikkel. Lehetőség van arra, hogy a tanárok hozzanak szóba egy-egy aktuális témát az igehirdetéshez kapcsolódva. (Nem mindig tartható szempont, de az osztályfőnöki órák ezért kerülnek lehetőleg a diák-istentisztelet utáni órára.) Van, hogy hosszabb idő után is főlelgetnek egy-egy igehirdetési részletet.

Ezek mind arra jelzések, hogy az Úr igéje nem tér üresen vissza hozzá, hogy van értelme a diák-istentiszteletnek és az ott elhangzó igehirdetéseknek, még ha hatékonyságát nem is tudjuk mérni, követni. Tömeges méretekben nyilván nem maradnak meg konkrét részletek, idézetek a hallgatóságban, de józan reménységünk lehet a tekintetben, hogy egy általános, pozitív hatást csak gyakorol az a kétszáznyolcvan igehirdetés, amelyet egy hozzánk járó diák nyolc éven át hall!

KIT LÁTOK MAGAM ELŐTT, AMIKOR KÉSZÜLÖK AZ IGEHIRDETÉSRE, ÉS AMIKOR FÖLMEGYEK A SZÓSZÉKRE?

Ötszáznegyven fiatal, akik a 11–18 éves korosztályhoz tartoznak. Emellett negyven-ötven tanárt, akik ezeket a gyerekeket nevelik, akik majdhogynem több időt töltenek, többet foglalkoznak diákjaikkal, mint saját gyermekeikkel. Kinek prédikálok? Elsősorban a felsős korosztálynak. Miért?

1. Nekik vannak nagyobb, jobban megfogalmazott kérdéseik. Inkább ők vannak az életüket talán egyszer s mindenkorra meghatározó válaszutak előtt.
2. Az alsósokból még lesz felsős. Nekik sem kidobott idő, mert szokják a légkört, az elvárásrendszert.
3. A felsősök másfélszer annyian vannak, mint az alsósok.
4. A felsősök gondolkodó-, felfogóképessége közelebb áll a tanárokéhoz, így nekik is jobban szólhat az igehirdetés, mintha a kicsik szintjén beszélne az ember.
5. Igazából ez a korosztály áll közelebb hozzám.

(A teljesség kedvéért jegyzem meg, hogy próbálkoztunk korosztályi bontással az egyik évben, de túl nagy terhet jelentett az igehirdetőknek, nem látszottak eredményei, és elestünk olyan előnyöktől, amelyek az egész iskola együtt-létéből, azonos élményanyagra építésből származtak. Külön szép – kimondatlan, de olykor kimondott – üzenettel bír, ahogy – a békéscsabai kistemplom alaprajzából következően – az ötödikesek az oltártól jobbra kezdik az istentiszteleti pályafutásukat, és láthatják magukkal szemben a náluk nyolc évvel idősebbeket. Majd az érettségiig elérve, körívet húznak az oltár bal oldaláig, átélve, átérzve az idő múlását, az „egykor minden lejár” tényét, és mindez az oltár körül, jelképezve, hogy életünk végső értelme a Szentháromság egy igaz Isten.)

KIT LÁTOK HÁT MAGAM ELŐTT?

Olyan tömeget, amelyik ki van téve a masszaeffektus, az elveszés, elrejtőzés vonzó állapotának. Olyan kamasz tömeget, amelyikben korosztályi sajátosságként is szinte kötelező elvárás a közömbösség, a faarc.

A 21. század fiataljait,

- akik az információs társadalom szülöttei;
- akiket a puszta szóval kell megérinteni a talmi villódzással, klipekkel versenyre kelve;
- a tabuk nélkül felnövő generációt;
- egy szekularizált világban, a materialista világnézeten felnőtt szülők gyermekeit;
- akiknek a tiltás és a büntetés egyre nehezebben érthető, elviselhető keret, illetve eszköz;
- akik megtépázott családi háttérből jöttek;
- akik állandóan holtfáradtak (nem feltétlenül az agyon-tanulástól, sokkal inkább az éjszakai szórakozásoktól, fel-pörgésektől, vagy éppen az unalomtól, a kiegészítéstől, aminek oka, hogy sok mindent idő előtt kapnak, próbálnak ki);
- akik frusztráltak, mert nem lehet, valóban nem lehet sérülés nélkül feldolgozni a minket körülvevő iszonyú rohanást, a most már szinte évtizedeken belül lezajló paradigmaváltásokat;
- akik agyon vannak tömve jogokkal, akikhez eljutnak jogaikkal kapcsolatban gondolatfoszlányok, ezeket szajkózzák is, de teljességében nem látják a jogaikkal járó kö-

vetkezményeket (felelősség, kötelesség). Nem is csoda, hiszen a bennük lévő képességek, szellemi potenciál nem elegendő a rájuk tuszkolt jogokkal való helyes élésre, ill. hogy megértsék ennek a – felnőttek egy részéről megnyilvánuló – ügyszóvalomnak a hátterét.

Olyan világban felnövő fiatalokat látok,

– ahol tumbol a parttalan individualizmus a kollektívizmus kárára;

– ahol teljesen felfordult az értékrend, ahol deklaráltan az extrém az elvárt;

– ahol a másság elfogadása, a tolerancia álságos és manipulatív szlogenje mögé bújva egyént, családot, társadalmat romboló tendenciák követendő példaként vannak felkínálva;

– ahol bátorság kell a „máshoz” képest másnak (azaz normálisnak, átlagosnak, urambocsá’ konzervatívnak) lenni;

– ahol a mértéktelen testiség, önmagunk körül forgás és fogyasztás szolgálóivá akarják tenni a tömeget (piercing, tetoválás szinte kényszeres divatja);

– ahol a szabadságot hirdetik, és közben rabszolgává teszik a jóllakott alattvalókat;

– ahol a butaságot, vakságot tételezik fel és várják el;

– ahol sikk a határok elmosása (iskola–klub, férfi szerep – női szerep, tanárszerep–diákszerep, szülőszerep–gyerekszerep stb.);

– ahol divat a tekintély tagadása;

– ahol a tisztelet és engedelmisség, áldozathozatal, le-

mondás, szerénység, mértékletesség, szolgálat idejétmúlt fogalmak (a gyakorlathoz nem is beszélve!);

– ahol a hagyományt kiszorítja az amerikanizálódás.

A sort bőven lehetne még folytatni.

Nemcsak így megyek föl a szószerkekre, hanem úgy is, hogy tudom, a fenti felsorolás nem mindenre érvényes. De félek, hogy a döntő többségre a legnagyobb része áll, ha máshogy nem, leselkedő veszélyként. Itt is és így is érvényes: nem az egészségeseknek van szükségük orvosra. A betegeket kell segítenünk, a veszélyeztetetteket óvnunk. Természetesen tudom, hogy éppen ők tehetnek a legkevésbé arról, hogy ilyen világban élnek, növekednek, és azt is tudom, hogy nehéz a mai kaotikus világban normális gyereknek lenni. Úgy megyek föl a szószerkekre, hogy szeretetre méltó és szeretetre éhes emberpalánták ülnek a szószerke alatt, akik a jövő Magyarországot fogják építeni, de az Isten országát is. De azt is tudom, hogy mellébeszéléssel, a nehézségek kikerülésével, az ütközések előli meneküléssel nem használók nekik.

Várhatunk-e csodát? Csak azt! Csoda, hogy van egyház Krisztus földi léte után 2000 évvel, hogy vannak evangélikus iskoláink, hogy vannak – nagy számban – diákjaink, hogy számukra is szól és mindenképpen érvényes az evangélium, hogy nemcsak reménység szerint, hanem a tapasztalatok alapján is előbb-utóbb megérinti őket, hogy a rendszer hordozta lehetőségek jelentős része valóra válik, biblikusra fordítva: az elvetett mag szárba szökken. Ők, mai hallgatóink lesznek azok, akik felnőve – nem is olyan soká – termést hoznak.

„És boldogan éltek, amíg...?!”

Verena Kast: *Férfi és nő a mesében. Lélektani értelmezések.* EuroAdvice, Budapest, 2002.

Már-már közhely, hogy a házasságról legtöbbször csak akkor esik szó, amikor már megbetegedett egy kapcsolat. A jegyesoktatás gyakorlata az egyházban örömteli kivételt képezhet, hiszen azon a ponton történik, amikor egyrészt már nem általánosságban és kényelmes távolságot tartva beszélhetnek az érintettek a házasságról és az elkötelezett kapcsolatban való életről, másrészt viszont még megelőzhetőek a problémák, pontosabban azok elhanyagolása és helytelen kezelése. Milyen útravalót kapnak a házasságba indulók a lelkésztől? Reménység szerint emlékezetes beszélgetéseket, egy-egy jó kérdést, mellyel ön-, társ- és kapcsolatismeretük mélyül. Szertartást, melynek megtartó ereje van, nemcsak pompája. S ha távolabbról érkezőkről van szó, s ha a gyülekezetben szokássá vált, akkor egy Bibliát és Énekeskönyvet is, mely kifejezi az Istennel való kapcsolattartás fontosságát a családi életben, valamint a nyitottságot, mellyel a gyülekezet várja és befogadja a fiatal párt.

A most bemutatandó mű ezen ajándékok mellé kerülhet áttételesen vagy ténylegesen is, hiszen szándéka a házastársi kapcsolat fejlődésének elősegítése.

Verena Kastot már megismerhette a magyar olvasóközönség, hiszen néhány évvel ezelőtt jelent meg *Oldás és kötés* című munkája az Európa Könyvkiadó gondozásában. A svájci jungiánus pszichoterapeuta egy 1982-es konferencián elmondott előadásait gyűjtötte össze jelen kötetben. Az előadássorozat címe a következő volt: *Hogyan bánik egymással férj és feleség a mesében?*

A jungi iskola az álmokon kívül a mesék felé is érdeklődve fordul, hogy azokat az emberi személyiség fejlődésének és önértelmezésének elősegítése érdekében elemezze. Eközben az álom vagy a mese egyes szereplői mindig az álmodó vagy a meseolvasó személyiségének egyes aspektusai, tehát a benne zajló harcok megjelenítői. A meseelemzés – éppúgy, mint bármiféle szimbólumértelmezés – azért izgalmas lehetőség az önismeret fejlesztésére, mert nem direkt, kioktató, fejreolvasó. Helyette megnyitja magát, és minden értelmező annyit fogad be, ért meg üzenetéből, amennyire hajlandó, s amennyire éppen képes. A házassalandó párokkal való beszélgetéskor, akik gyakran sértve érzik magukat, amikor a lelkész leendő házassági krízisekre tereli a szót, hiszen ez olyan távol áll még tőlük, vagy épp a házassági tanácsadáskor, amikor bizonyára mindkét fél sérült és torkig van a különféle „jótanácsokkal”, ez az érték nem becsülhető túl.

Verena Kast öt olyan mesét választott elemzése tárgyául, amely nem ott ér véget, hogy „boldogan éltek, amíg meg nem

haltak”, hanem éppen ezen a ponton kezdődik. Az előbbi mesék a pártalálás gondoljaival, az odáig vezető úttal foglalkoznak, azonban számos mese a férfi-nő kapcsolat házasságon belüli problémáit és fejlődési lehetőségeit sem hallgatja el. A könyv tartalmazza a mesék szövegét, majd mindegyiket követi annak értelmezése a szerzőnő terápiás gyakorlatából vett példákkal. Ezek megmutatják, miképpen segített pároknak egy-egy mese önmaguk megértésében, házassági krízisük megoldásában és kapcsolatuk fejlődésében.

A halász meg a felesége című mese az öt közül talán a legismertebb. Egy halász, aki feleségével kidőlt-bedőlt viskóban él, egy napon beszélő halat fog. Az megkéri, dobja vissza a tengerbe, s a halász teljesíti is kérését. Amikor a férj hazatér, elmeséli feleségének, milyen csodálatos dolog esett meg vele. Az asszony hitetlenkedni kezd, hogyhogya nem kért valamit férje a beszélő haltól. Rögtön vissza is küldi a halászt, kérjen szép kertés házat a haltól, aki egyébként elvarázsolt herceg. A házat megkapják, örülnek neki egy ideig, aztán a feleség újabb kéréssel áll elő. A hal minden kérést teljesít, bár a tenger egyre sárgább, zöldebb, zavarosabb, mérgeesebb. A feleség pedig minél nagyobbat kér, annál kevesebb ideig tudja élvezni az ajándékot. Szeretne császár, majd pápa lenni, végül pedig ő akar lenni az Úristen. Ez utolsó kívánsága már nem teljesülhet, hanem hirtelen újra a kezdeti viskóban találja magát a házaspár.

Ha csak a felületes olvasatot néznénk is, a mese tematizál egy a fogyasztói társadalomban égető problémát, mégpedig a mindig többre vágyást, amely nemegyszer kapcsolattromboló hatású. De ha mélyebbre nézünk, látjuk, nem lehet fekete-fehéren leosztani a szerepeket: mindig a férfi a visszafogott, a megelégedő, mindig a nő a pazarló, aki csak elkölti a pénzt, amit férje megkeres. Inkább az egyes emberben viaskodik e két oldal: többre vágyani, annak minden pozitívumával és negatívumával, illetve óvakodni a növekedéstől, a változástól – szintén mindkét előjellel. Sem elhatárolódni a másiktól, sem szolidárisnak lenni vele nem könnyű, ez az ambivalencia megjelenik a halász és felesége kapcsolatában, az egyes emberben lévő két oldal közti harcban, de a párkapcsolatban is.

A kicsi és hatalmas élettér, a viskó és a világmindenség mint felségterület közötti feszültség sem csupán a mese világában áll fenn. A monitor előtt ülő, de közben az egész világgal – vagy annak interneten található szeletével – potenciálisan kapcsolatba kerülő ember már a hétköznapi része, s egyúttal kihívás az identitás és a családi élet alakulásának tekintetében is.

Teológusként is lebilincselő olvasni a mesebeli halról, aki kérdés és ellenszolgáltatás nélkül megadja a kívánt változásokat. A halász kezdeti segítségnyújtása olyannyira

eltörpül a mese végére, hogy már nem adok-kapok viszonyról van szó, hanem ajándékozásról, melynek az agapé képében mind az Isten-ember, mind pedig a házastársi kapcsolatban alapvető megtartó szerepe van.

Előfordul, hogy a házastársak azért nem értik egymás viselkedését, szavait, reakcióit, mert bár sok mindent tudnak egymásról, valami igazán lényegeset, amiről nehéz beszélni, hiszen emlegetése fájdalmat okoz, nem osztottak meg egymással. Előfordul, hogy az egyik fél azért választotta a másikat, mert azt könnyű formálni, mert csak akkor szól, ha kérdezik, mert nincsenek igényei, viszont van hajlandóság benne isteníteni a partnerét. Ha aztán a passzívabb fél mégiscsak önállósulni kezd, a másik nem tudva ezzel mit kezdeni, elmenekül előle. Előfordul, hogy a kapcsolat megjavítását a látszólag gyengébb fél kezdeményezi, amikor szinte észrevétlenül feltárja magát, azt a sötétséget, ami eddig a két ember közé állt. S kiderül, az erősnek csak látszat volt az ereje korábban. Akkor lett csak igazán erős, akkor mutatta meg rátermettségét, amikor képes volt találkozni a fájdalommal és a sötétséggel. Ilyen párok terápiájához hívta segítségül a szerző az *Amikor az ördög tanító-mester volt* című spanyol mesét.

A *kígyó három levele* című mese alaphelyzete egy olyan házasság, mely egy szegénylegény és egy királylány között kötődik, s melynek játékszabálya, hogy a királylány halála után a férjét is vele együtt el kell temetni, hiszen „Ha valóban szívéből szeret, mit ér neki az élet nélkül?” – mondogatja a királylány. A feleség halála után valóban leveleztik a kriptába a férjet, otthagynak neki négy gyertyát, négy kenyeret és négy palack bort. Egyszer egy kígyó bukkan fel a sarokból, a halott lányt akarja megtámadni, de a legény kardjával lesújt rá és háromba vágja. Ekkor egy másik kígyó is megjelenik, három levelet hoz a szájában, azokkal újra összeilleszti társát, majd a csodaleveleket hátrahagyva mindketten elkúsznak. A legény nagy öröme emberre is hatásos volt a gyógyír, feleségét feltámasztotta a levelek segítségével. A teste újra élt, de nem sikerült visszahozni a halálból a férje iránt érzett szerelmét. A levelet mindenesetre egy szolgájának adta oda a férj, s ennek nagy hasznát is vette később, mikor egy hajóúton felesége beleszeretett a hajósba, s a férjet közös erővel bedobták a tengerbe. A hajó így a férj nélkül kötött ki, a feleség pedig azt hazudta apjának, hogy élete párjával betegség végzett útközben. De a varázssleveleknek köszönhetően a férj túlélte a vízbe vetetést, az asszony hálátlansága és ármánykodása napvilágra kerül, amiért halálbüntetés vár rá.

A mese teológusszemmel két okból is izgalmas. Egyrészt a bor, kenyér, gyertya, kígyó, víz, vízbe fulladás, életet adó levél mind vallási tartalmú, a Bibliában is előforduló képek. Értelmezésük is közel áll a számunkra ismerőshöz, hiszen a halál-feltámadás problematikájával állnak kapcsolatban a mesében is. Másrészt a szerző terápiás gyakorlatából származó példa szereplője egy protestáns-puritán házaspár. A férfi öngyilkosságot kísérelt meg, annak ellenére, hogy ez vallásos neveltetésének és értékrendjének

ellentmondott. A házasság középpontjában állt a szigorú, Isten törvényeit szem előtt tartó vallásosság, ami megbetegítette és teljesíthetetlen követelések elé állította mindkét felet. A hűséget úgy értelmezték, hogy az minden emberi kapcsolat előtt elvágja az utat, ezért gondosan ügyeltek arra, hogy ne érintkezzenek senkivel házastársukon kívül. A férj még felesége munkatársaira is féltékeny volt – bármiféle valós ok nélkül. Ragaszkodásukkal megkötözték egymást, ahogyan a királylány furcsa kérése a szegénylegényt. Ez végül – a mesével párhuzamosan – agresszióhoz vezetett, amikor a férfi észrevette, hogy vonzódik egy nőhöz. Ő ugyan nem feleségét „lökte a tengerbe”, hanem saját magát, de a lényeg ugyanaz: a bénító köteleket pusztítással akarta ledobni magáról.

Természetesen nem csak a vallásos közegben élőket fenyegeti a fojtó házasság veszélye, de az említett eset jó példája a vallásosság eltorzulása miatt kialakuló lelki és párkapcsolati zavaroknak. Emiatt a jegyesoktatásra érkezők egy bizonyos csoportja számára különösen érdekes lehet a mese megismerése, közös megbeszélése későbbi bajok megelőzése érdekében.

A *daloló, szökellő süsetekmadár* meséje az állattá változott vőlegény típusba sorolható. Ezeknek közös jellemzője, hogy a férjet még legénykorában elvarázsoolták, s csak akkor kaphatja vissza emberi alakját, ha egy lány külseje ellenére is szeretni tudja. A szeretetet azonban bizonyítani kell, s ez a jelen mesében nem merül ki abban, hogy megtörténik az esküvő. Újabb és újabb akadályok állnak férj és feleség közé, bár nem boldogtalan a kapcsolat, sőt még egy gyermekük is születik. Végül sok szenvedés, gonosz varázslat és a két ember közé beékelődni akaró harmadik ellenére, sikeres küzdelmük gyümölcsként feloldódik az átok, és a házasság új korszakba lép, melyben immár mindkét ember teljes egészéül tud részt vállalni a kapcsolatban.

A mese képei segítenek olyan problémák feldolgozásában, mint például a túl szoros kapcsolat a szülői házzal, a nyilvánosság előtt felvállalni nem tudott, szégyellt partner, a kizárólag a testi vonalomra alapuló kapcsolat, a kapcsolatot érintő döntések kairoszának meg nem találása (halogatás vagy sürgetés). Ezzel együtt reményt kelthet azokban is, akik már a házasságban jönnek rá: egyikük vagy mindkettőjük még nem érett személyiség, talán elhamarkodott volt életük összekapcsolása. Ez esetben is van út a házasságon belül is, nemcsak abból kifelé menekülve, ha képes a növekedés és érés küzdelmében társa mellé állni az éppen elszántabb, stabilabb partner. A mese nem tagadja ennek az útnak a fájdalmas voltát: vércseppek és elhullajtott madártollak jelzik az utat a galambkedvese keresésére indult lánynak. Hogy mégis sikerül eloszlattania a varázslatot, azoknak az ajándékoknak köszönhető, melyeket útja közben a kozmosz erőitől, a naptól, a holdtól és a szelektől kapott. A mese végéig feszültség feszültségre halmozódik. Amikor már azt hinnék a hősök, hogy útjuk egyenes, akkor újra meg kell küzdeniük valami előre nem látott fenyegetéssel. A mesének ez az aspektusa különösen is fontos, hiszen ez

adhat pozitív mintát, hogy a hosszú konfliktusos időszakok is megérik a fáradságot, ha közben a társak nem adják fel az egymásért folytatott megtisztító küzdelmet.

A könyv a *Ki a legfufangosabb?* című mese elemzésével zárul. Ez a mese kifejezetten azoknak a pároknak lehet segítségére, akiknek kapcsolata már annyira tökéletes, hogy az a külvilágban irigységet kelt. Az intrikusok romboló tevékenysége ugyanis könnyen felboríthatja a korábbi egyensúlyt, s nem biztos, hogy sikerül tovább lépni és a bizalmatlanság közjátéka után még erősebb szeretetben együtt maradni. Az elemzett mesében a feleség nemcsak anyját, majd álruhában a dán hadsereg beteg katonáit ápolja gyógyító füvekkel, hanem házasságát is. Amikor ugyanis férjétől elirigyelték kereskedőtársai a szép, mégis hűséges feleséget, fogadást kötöttek, hogy a nő férje távollétében nem lesz képes ellenállni egy csábító kísértésének. A férj teljesen megbízott feleségében, aki tényleg hű maradt hozzá. Azonban egy csel segítségével a kereskedőtársak megtudták a nő néhány testi ismertetőjegyét, ezzel a hazatérő férjben lerombolták felesége tökéletes képét. Miután a nőt félholtra verte, elmenekült a városból, s beállt Dániában katonának. Ezen a ponton az addig tradicionális női szerepet játszó feleség átlépi határait: harcolni kezd házasságáért, s ennek érdekében férfiruhát ölt. Sok országot bejár, mire orvosnak öltözve ráakad férjére. Eléri, hogy kinevezzék az egész ezred orvosának, s már ilyen minőségben utazik szabadságra újdonsült szolgája – férje – társaságában korábbi lakhelyükre. A feleség fufangjának köszönhető, hogy kiderül a kereskedőtársak korábbi álnoksága, és a házas-

társak – immár mindenki saját ruhájában és szerepében – újra egymásra találhatnak.

Nagy megrázkódtatást jelent, ha egy hosszú ideig kifogástalannak tűnő kapcsolatban mégis megjelenik valami zavaró körülmény. Sokan úgy reagálnak ilyenkor, mint a mesebeli férj: hirtelen agresszióval, majd meneküléssel, mert nincsenek felkészülve a saját és a másik árnyoldalával való találkozásra. A megoldáshoz akkor jut közelebb a pár, ha legalább az egyikük a távolság időszakát nem passzívan, hanem aktívan, kereséssel és tanulással tölti, hogy aztán mindent felhasználhasson a közeledés, a hídépítés érdekében. Talán eközben szokatlan élményekben is része lesz, olyanokban, amelyek átélését korábban önmagától idegennek érezte, hasonlóan a férfiruhába bújó feleséghez.

Az öt meseelemzés akár annyira is magával ragadhatja az olvasót, hogy a leírtakon kívül más aspektusokat, értelmezési lehetőségeket is felfedez saját házassága kontextusában. Eközben a mesebeli férj és feleség szerepei talán felcserélődnek vagy személyen belüli konfliktusokra világítanak rá, melyek megoldása a kapcsolat minőségének is jót tesz.

Többek között azért figyelemre méltó Verena Kast műve, mert szakít az idealisztikus házasságértelmezéssel, mely szerint az esküvő a legnagyobb mérföldkő, s utána már csak a hétköznapi rutinja jöhet. Helyette inkább kihívások sorozatának tartja a házasságot, melyek a partnerek távolodását és közeledését hozzák, de amelyeknek nem a válást kell előkészíteniük, hanem az újra és újra egymás mellett való döntést. Erre a meggyőződésre pedig abban a korban, amelyben a házasság és a család intézményének válságát éljük át, nagy szükség van.

.....
„Krisztusban mindnyájan életre kelnek” (1Kor 15,22)

ZSIGMONDY ÁRPÁD

Keve István (1921–2003)

„Figyeljetek életük végére, és kövessétek hitüket.” (Zsid 13,7)

Úgy érzem, nem hallgathatok Keve Istvánról, a pécsi egyetem Sopronban működött evangélikus hittudományi karára velem együtt 1948-ban beiratkozott évfolyamtársamról. Akkor vékony, alacsony ember volt, félzsídó, de (tudatos kezdettel) egészen keresztény (christianus). Túlkoros volt, teológiai tanulmányait először Kolozsvárott kezdte meg, mert Sopron akkor a numerus clausus alapján elutasította. Újrakezdve a teológiát, hitvesével, Etelkával és két kislányukkal akkor Urbán Ernőnél laktak Sopronban, aki várta haza a fronton eltűnt hívő tudós, evangélikus táborigazgató férjét. Mivel egy ideig rendőr volt, némelyek kommunistagyanúsának, beépített ügynöknek vélték.

A Bethánia Egyesület CE Szövetség (Christian Endeavour, pro Christo et Ecclesia, Entschiedenes Christentum, Cél-egyenesen Előre) tagja volt. Az evangélikus egyházban a Turóczy–Sréter-féle vonalhoz tartozott ébredési, teológiai és talán egyházpolitikai téren is. Emlékszem szavaira: „Meg kell tudni a hatalomra jutott marxistáktól, hogy ateista vagy antiteista államot akarnak. Meg kell értetni velük, hogy a társadalom és az egyház bűneinek és vétkei mulasztásainak tudatában Isten kezéből elfogadjuk a büntetést.” De érvényesnek mondta Ézs 10,5-öt is: „*Jaj Asszíriának, haragom botjának, melynek kezében van dühömmnek vesszeje.*” Vallotta, hogy a társadalom leghasznosabb tagja, az állam leghasznosabb polgára a hívő keresztény.

Reök Iván¹ egyetemes felügyelő meghiúsított elgondolásával szemben fenntartásai voltak. Bizalmasan egyszer „Rettenetes Eszme-Reök Ivánnak” nevezte. Súlyom Jenő professzorunk az ébredéstől (mint a megtérésben újonnan születést prédikáló iránytól) megkülönböztette magát, a keresztségre és a keresztre tette a hangsúlyt. Keve István nekem azt mondta róla: „A kereszt teológiájában egyik vagyunk vele, bár a mi teológiánk az újonnan születettek teológiája.” Számított a hallgatók hibrid (vegyes) teológiai – valójában politikai célú – szelektálására, s engem főlkészített arra, hogy esetleg „föld alatt” Scholz László tanítványának kell lennem. Ugyanakkor viszont Pálfnak munkatársául ajánlott.

Tanácsokat adott a várható szovjet–amerikai háború esetére és a katonalétre, a szökés módjára, az ÁVH kihallgatásain való viselkedésre. Titkosírási módszert mutatott. Mint kor- és „rangidős”, ő volt a soproni CE-csoport vezetője. Ebben a minőségben szoros és fegyelmezett szűk közösségünkkel egy szombati nappal börtönben töltve, Jób könyvét olvastuk, s ez feledhetetlen élmény volt. Beindított a teológusotthonban egy külön bibliaórát „A kereszt beszéde” címen, közös munkával, az ébredés sodrán kívül állók teológiai megnyerése, a velünk közös gondolkodásuk hitre indítása céljával. Előfordult, hogy kísértések közt – idősebb és közösségvezető léte – tőlem kért tanácsot.

Az egyházi bel- és külpolitikai zűrzavarokban Reök Iván budapesti, úgynevezett „Iván-vacsorákon” igyekezett látása kifejtésével a maga útjának híveit szaporítani. Egy ilyen alkalomra Keve István is hivatalos volt, s valószínűleg annak hatására megzavarodott lelki- és tudatállapotban elmeegógyintézetbe került.

Megbetegedésekor ellenőrizni kívánta gondolatkapcso-

¹ Reök Iván sebészfőorvos, az evangélikus értelmiség ébresztésének sajátos teológijú, de a hitvallásokra hivatkozó munkatársa, a Luther Szövetség elnöke volt. Sajátos, a Szentlélekre hivatkozó küldetésstudattal és egyházpolitikai látással kereste a politikailag bűnbánó, hívő egyház útját az elítélt múlt és az erősödő kommunista hatalom nyomása között, a polgári demokráciába illő naiv reménnyel és kompromisszummal kifelé, rábeszéléssel és felügyelői hatáskörét túllépve, sőt egyházpolitikai és politikai támadással befelé. Egyházpolitikai és politikai vetélytársai és az ÁEH nyomására 1952. február 9-én lemondott (orvosi és közéleti elfoglaltságára hivatkozva) az 1949. április 7. óta viselt egyetemes felügyelői tiszteről. Élete végén beismerte bűneit és tévedéseit, például bocsánatot kért az általa támadott Keken Andrásról.

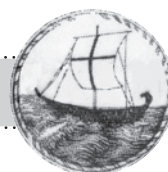
lásainak tévességét, és velem beszélgetett politikától, egyháztól és teológiától távoli témáról. A Sréter Ferenc – Szikszai Béni irányhoz tartozó teológusok közössége az ő megbetegedésével nem esett szét.

Meglepetés, csoda volt szememben, mikor fehérvárcsurgói kihelyezett segédlelkészem idején 1957-ben vagy '58-ban váratlanul fölkeresett, és elmondta, hogy villamosvezetőként dolgozik. Hálára kötelez a nálam maradt, majd nekem átengedett König: *Hebräisches Wörterbuch* és a '90-es években címemre átirányított svájci *Messianisches Zeugnis* (an Israel). Isten ajándéka, hogy a metodistáknál és az Ökumenikus Baráti Társaságban megtalálta helyét és szolgálatát, mint – saját szavai szerint – autodidakta teológus, habár „theodidaktosz”, Istentől tanított (1Thessz 4,9) volt, és hogy családja is reintegrálódott, meg-ép-ült, épült, továbbépült az Úrban (az Úr által, az Úrral). Pszichopata fogadott fiammal együtt hálára indít, amit – mint gyógyult pszichopata – mondott tanúságtételként, józan igaz biztatóként, tanácsolóként.

Fogadott fiam révén telefonon értesültem arról, hogy utolsó hetében ágyánál megállt az Úr, és azt mondta neki: „*Ne félj, csak higgy!*” Elmondhatja: „*Futásomat elvégeztem (...), végezetre eltétem nekem az igazság koszorúja/korónája*”, és azt is, hogy „*az Úr mellém állt és megerősített*”.

Keve István volt az, aki betánistaként, félbemaradt evangélikus teológusként, metodista gyülekezet aktív tagjaként, két baptista lelkész apósaként, az *Ökumené* folyóirat cikkírójaként, a hebraisztikai-judaisztikai szakcsoport résztvevőjeként római katolikusokkal testvéri beszélgetésben, mint Krisztus egy, szent, apostoli, egyetemes gyülekezetének tagja folytatta és végezte be életét.² Őt ugyan II. János Pál pápa nem minősítette boldognak, de Jel 14,13 ígéje annak minősíti. Mi, az evangéliumi ébredés gyermekei nem járunk közben a (lezárt folyószámlájú) holtakért, nem is kérünk közbenjárást az előrement-elaludt (Isten kegyelméből) szentektől, de hálát adunk értük, és az Ágostai hitvallás XXI. cikke szerint tekintünk a követendő példákra.

² Ulbrich Zoltán, a KÖT elnöke emlékeztetett rá, hogy Keve István a KÖT-ben rendszeresen tartalmasan szólt hozzá az előadásokhoz, amellet a börtönpasztorációban is gyümölcsöző munkát végzett, s arról publikált is.

ROZS-NAGY SZILVIA

Egyházi világhíradó

2003. május

VÉRRÖGÖK KRISZTUS TESTÉBEN

Az egyház felelőssége, hogy az egység és a béke eszköze legyen a népek között, hangsúlyozta a pápának és a római kúria tisztviselőinek tartott böjti prédikációjában Raniero Cantalamessa. Orvosi példával, az embóliával, vagyis a vénákban és az artériákban képződő vérrögök példájával szemléltette azt a halálos veszélyt, melyet az egység útjában álló akadályok (megkeseredés, megbocsátani nem tudás, rosszindulat stb.) jelentenek Krisztus teste számára. Kiemelte, hogy az ökumenikus mozgalom hatására már számos vérrög megszűnt ugyan, de e folyamatnak nem szabad megállnia vagy lelassulnia, hogy veszélybe ne sodorjuk az egyház létét. „Krisztus testében mindegyik szerv léte és tevékenysége a többi szerv érdekét szolgálja. A legnyilvánvalóbb jele annak, hogy valaki a Lélek birtokosa, nem az, hogy nyelveken szól és csodákat tesz, hanem hogy az egységet szereti” – hangsúlyozta a kapucinus testvér.

RÓMAI KATOLIKUS MEGNYILATKOZÁS ÉS EVANGÉLIKUS VÁLASZOK

II. János Pál pápa 2003. április 17-én kibocsátotta tizennegyedik enciklikáját *Ecclesia de Eucharistia* címmel, hogy újabb, illetve mélyebb meglátásokkal gazdagodjék az eucharisztia misztériuma és kapcsolata az egyház-

zal. Formálisan a római katolikus keresztényekhez van címezve, de világszerte számos felekezet reagált rá. A protestáns oldalon nagy csatlódás övezte a megjelenését, lévén, hogy rendkívül csekély mértékben tartalmazta az eddig elért ökumenikus eredményeket. Az enciklika megjelenése lehetetlenné tette azon álom megvalósítását is, hogy a berlini Kirchentagon megvalósuljon az eucharisztia-közösség a katolikusok és evangélikusok között.

Ishmael Noko, az LVSZ főtitkára megjegyezte, hogy a dokumentum számottevő része, beleértve a központi teológiai részeket, az evangélikusok számára is pontosan és megfelelően értelmezi és magyarázza az eucharisztiaát. Az enciklika hangsúlyozza az ökumenikus mozgalomban eddig elért eredményeket, de a reformáció egyházaiban a szentségi szolgálat rendjét hiányosnak mondja, amelynek következtében „az eucharisztia teljes valósága nincs fönntartva ezen egyházakban”. Noko megjegyezte, hogy míg az eucharisztia megosztása a felekezetek között egy magas szintű egyházi közösséghez kötött, s ennek megvalósítása nem várható egyik napról a másikra a római katolikus egyházzal, a legfőbb kérdés most az, hogy ökumenikusan miként tágítható az eucharisztikus vendégszeretet.

Németországban a nyolc evangélikus egyház képviselői a következőképpen értékelték az enciklikát: „Egy-

felől ez egy újabb kísérlete Rómának, hogy pasztorális problémákra dogmatikus és doktrinális kinyilatkoztatással feleljen. Másfelől azonban e kérdéseket az ökumenikus meglátásokkal együtt pozitívan foglalták bele és tisztelettel ismerték el.” S bár nehéz elfogadni a szigorú megkötéseket az ordináció és az eucharisztia tekintetében, az istentisztelet központi jelentőségének hangsúlyozása az enciklikában elismerésre méltó, s e tekintetben a protestáns oldal válasza csakis örömteli egyetértés lehet.

Johannes Friedrich püspök külön rámutatott az enciklika 46. pontjának jelentőségére, mely szerint az eucharisztia, a bűnbánat, a betegek kenete szentségek kivételes esetekben kiszolgáltathatók azon keresztényeknek, akik bár nincsenek teljes közösségben a római katolikus egyházzal, mégis vágyakoznak e szentségekre, kifejezetten kérik azokat, és vallják a róluk szóló római katolikus tanítást; ez ugyanis lehetőséget teremt az ökumenikus házaspárok és családok számára közös megéléséhez.

Michael Bünker csalódottságának adott hangot, mivel az enciklika nem tartalmazott alapvetően új meglátásokat, holott az ökumenikus párbeszéd már nagy reményekre jogosít föl. Mindenesetre, mint mondotta, az osztrák protestáns egyház továbbra is gyakorolja az eucharisztikus vendégszeretetet, meghív minden megkeresztelt hívet.

INTÉZMÉNYILEG AZ OLTÁR KÖRÜL

Három ökumenikus intézet vezetői eucharisztikus vendégszeretetre hívták föl a más felekezetűeket, hogy „ez szokásos tapasztalat legyen azok életében, akik intenzív ökumenikus közösségben élnek egymással.” A három intézet április 4-i, stuttgarti találkozóján kijelentették, hogy ahol az eucharisztia közös értelmezése alapvonalaiban biztosított, és ahol a különféle felekezetű emberek megosztják egymással az életüket, ott az eucharisztikus vendégszeretet hagyományos akadályai elvesztik jelentőségüket. A 85 oldalas kiadvány, mely tizenkét tézisben foglalja össze meglátásait, „Lehetséges az eucharisztikus közösség” címmel jelent meg. Külön kitérnek az ökumenikus házasságokra és azokra a fontos alkalmakra, amikor a keresztény felekezetek egymás templomaiban vesznek részt istentiszteleten, mint például esküvő, keresztelő, konfirmáció-bérmálás stb. Kijelentik, hogy szerintük most már nem lehet kielégítő teológiai indoklást találni az eucharisztikus vendégszeretet megtagadására, mely már azelőtt megvalósítható, hogy a felekezetek teljes egyetértésre jutnának egymással, hiszen egyes kivételes esetekben már eddig is megengedett volt az eucharisztia megosztása.

Az intézmények nem akarják az alulról induló mozgalmak szerepét játszani a hivatalos egyházi álláspontokkal szemben, és az eucharisziát sem akarják fölhasználni arra, hogy úgy tegyenek, mintha a teljes egyházi közösség már megvalósult volna. Inkább arra szeretnék biztatni a keresztényeket, hogy folytassanak teológiai párbeszédet és valósítsák meg az eucharisziában már eddig elért hit- és megértésbéli közösséget. A szabály, melyet javasolnak az ökumenikus közösségben élők számára, nyílt meghívás lenne az eucharisztikus közösségre, nem pedig annak eltűrése vagy hallgatóságos engedélyezése.

INTEGRÁCIÓ EGYÜTT

Christian Krause püspök, az LVSZ elnöke II. János Pál pápánál tett látogatása során találkozott Walter Kasper bíborossal is, és sürgette a római katolikus egyház és az evangélikus egyházak közti együttműködés fokozását, különös tekintettel az európai integrációra. Krause püspök, aki a wittenbergi Luther Központ elnöke is, hangsúlyozta a Jézus Krisztus melletti közös keresztény tanúságtétel fontosságát és sürgősségét, példaként említve Wittenberg városát, ahol mára csupán a lakosság tizennégy százaléka vallja magát kereszténynek. Kiemelt figyelmet kell fordítani a közép- és kelet-európai országok integrációjára, ahol is nagy szükség van arra, hogy az egyházak kialakítsanak egy közös fórumot, és meghatározzák helyüket a posztkommunista országokban. Az LVSZ elnöke örömmel említette, hogy világszerte szívélyes és bizalmon alapuló kapcsolat alakult ki az elmúlt években a római katolikus és az evangélikus keresztények között, ami szilárd alapot biztosít a további párbeszédhez és együttműködéshez, és sürgette a további közeledést, különösen is az eucharisztikus vendégszeretet terén.

ELHUNYT DOROTHEE SÖLLE

Dorothee Sölle (1929–2003), aki mint a protestantizmus „politikai lelkiismerete” lett ismertté világszerte, 73 éves korában szívvroham következtében elhunyt. Filozófiát, teológiát és irodalmat tanult Kölnben. 1975 és 1987 között New Yorkban az Egyesült Teológiai Szeminárium professzora volt. Saját egyházában ellentmondásos embernek számított, mégis nagy hatású, sőt az egyik legtöbbet olvasott német teológus volt, számos követővel. Zseniálisan ötvözte a keresztény misztikát a radikális politikai elkötelezettség föl vállalásával. A környezetvédelmi és békemozgalmak élharcosa is volt.

BATTHYÁNY-STRATTMANN LÁSZLÓ BOLDOGGÁ AVATÁSA

II. János Pál pápa március végén boldoggá avatta Batthyány-Strattmann Lászlót (1862–1916), a „szegények orvosát”. A gróf, aki tizenhárom gyermekes édesapa volt, a gyógyításért és a sebészeti beavatkozásokért nem kért pénzt a szegényektől. „Sohasem helyezte a földi gazdagságot az igazi javak elé, melyek a mennyben vannak. Családi életének és nagyvonalú keresztény szolidaritásának példája legyen bátorítás mindazoknak, akik hűségesen követik az evangéliumot” – mondta a pápa. II. János Pál eddig 1308 embert nyilvánított boldognak, és huszonöt éves pápasága alatt négyszázhatvanégy embert szentnek.

VÉRTANÚK A FELEKEZETEK KÖZELEDÉSÉÉRT

A román egyházi vezetők összegyűjtik azon keresztények neveit, akik a kommunista uralom alatt szenvedtek és meghaltak hitükért. A jövő év folyamán pedig könyvformában meg is jelentetik, hogy ezzel is tiszteljenek a vértanúk előtt. Mindegyik történelmi felekezet rengeteget szenvedett a kommunizmus alatt Romániában. A szembenézés a múlttal és a közös keresztény tanúságtétel ilyen értékelése fontos lépést jelent az ökumenikus közeledésben is.

BOCSÁNATKÉRÉS ZÜRICHBEN

A svájci Zürich kanton mennonita és amis protestáns közösségeinek tagjai nyilvánosan kértek bocsánatot, amiért a reformáció korában kíméletlenül üldözték az anabaptistáknak nevezett radikális keresztény mozgalom tagjait. Észak-Amerikában az anabaptisták utódai között ma már számos mennonitát és amis közösségbelit találunk. A zürichi székesegyházban tartott istentisztelet során a svájci reformátusok és az észak-amerikai mennoniták és amisok kezét nyújtottak egymásnak.

ÖKUMENÉ AD LIMINA

George Carey nyugalmazott canterburyi érsek javasolta a pápának, hogy a római katolikus püspökökkel történt találkozás mintájára a pápa bizonyos időszakonként találkozzék más keresztény felekezetek vezetőivel is. George Carey kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy az ötvenként tartott „ad limina” látogatások, amikor a pápa a világban szerteszét élő püspöktársaival találkozik, fontosak, értékesek és előremutatóak. Ilyen alapon lenne érdemes fontolóra venni a javasolt ökumenikus lépést.

LÉLEK A TUDOMÁNYBAN

Egy egyedülállóan új kutatóközpont nyitotta meg kapuit Hollandiában, hogy a világ egyik leggyorsabban növekvő keresztény mozgalmát tanulmányozza. „Célunk nem a pünkösdi üzenet terjesztése, hanem a pünkösdi mozgalom és világméretű elterjedésének tanulmányozása” – mondta Andre Droogers, a kutatóközpont igazgatója.

FŐTITKÁR A LISTÁN

Csehországban Karel Simandl megtartja egyházi hivatalát, annak ellenére, hogy fény derült a titkosrendőrséggel fönntartott kapcsolataira. A csehországi római katolikus püspökkari konferencia elutasította Simandl aján-

latát, hogy lemond a főtitkári posztról, miután a neve megjelent azon emberek listáján, akik a kommunizmus alatt nagy valószínűséggel együttműködtek a titkosrendőrséggel. A püspökkar szóvivője szerint Simandl egyházához hű és értékes ember, akinek neve a kommunizmus bukása óta teljesen makulátlan.

TEMPLOM ÉS ARANY

Román egyházi vezetők tiltakozást nyújtottak be az ellen, hogy nyolc templomot és kilenc temetőt tüntetnének el a föld színéről, hogy megnyithassák Európa legnagyobb külszíni fejtésű aranybányáját. Az erdélyi Nyugati Havasok Verespatak nevű hegyének bányászási tervei már eddig is tiltakozási hullámot váltottak ki a helyi lakosság, a különböző környezetvédelmi csoportok és a történészek körében. A tervezetet egy kanadai-román közös aranykitermelő részvénytársaság terjesztette elő.

A VALLÁSKÖZI PÁRBESZÉDÉRT

Miközben a Közel-Keleten folyamatosan kiélezett a helyzet, jelentős eredménynek tekinthető, hogy Rómában a pápai egyetemek diákjai között muszlimok is tanulnak. Idén például három muszlim lány vesz részt a képzésben a Gregoriana Egyetemen, ahol a kereszténységről folytatnak tanulmányokat, hogy tudásukat később a

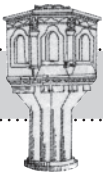
vallásközi párbeszéd területén kamatoztassák. Mindez egyenes következménye a II. vatikáni zsinat *Nostra Aetate* nyilatkozatának, amely az egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatát tárgyalja. A II. vatikáni zsinat óta folyamatosan vannak más vallású diákjai a pápai egyetemeknek, hogy tanuljanak a vallásközi párbeszédéről és elősegítsék annak előbbre jutását.

ISZLÁM CAMBRIDGE-BEN

A cambridge-i Zsidó–Keresztény Központ tagjává fogadja az iszlámot is, és ezzel az első vallásközi kutatóközponttá válik Britanniában. A központ szóvivői hangsúlyozták, hogy más vallású szakértőket is szeretnének bevonni munkájukba, hogy elősegítsék a vallásközi közeledést, elsőként is az iszlámmal kapcsolatban. E központ 1998-ban alakult és a Cambridge Egyetemen tart fenn tudományos kapcsolatot.

KÖZÖS JÖVŐPONTOK

Arab keresztény egyházi vezetők és akadémikusok kérelemmel fordultak a zsidósághoz, hogy vessenek véget annak a gyakorlatnak, amely a zsidóság, az iszlám és a kereszténység különbségeit emeli ki és helyezi egyoldalúan a középpontba. Javaslatuk a közös pontok, értékek és jövőképek keresésére és az azokról szóló tudásanyag terjesztésére irányul.

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 5. VASÁRNAP

• Ézs 6, 1–8(9–13)

Ez alkalommal a szokástól eltérően teljes igehirdetést közlök a vasárnap textusáról. Remélem, ugyanúgy megtermékenyíti a gondolatokat és impulzusokat ad a készüléshez, mintha a „hagyományos” előkészítő formában dolgoztam volna fel.

Ki gondolná, hogy veszélyes dolog templomba járni? Ki gondolná, hogy veszélyes dolog istentiszteleten részt venni? Pedig az veszélyes, mert itt olyan dolgok történhetnek velünk, amelyek egész eddigi életünket, gondolkodásunkat megrendíthetik, felforgathatják. Aki szeretne tovább is úgy élni, ahogyan eddig, az ne járjon templomba, ne jöjjön istentiszteletre. Aki azonban arra vágyik, hogy új tapasztalatokat nyerjen, hogy élete megváltozzon, annak itt van a helye a templomban, az istentiszteleten.

Ezt tapasztalta meg Ézsaiás.

Ézsaiás olyan fiatalember volt, aki jól ismerte és nyilván szerette is a jeruzsálemi templomot. Nem érezte magát benne idegenül, tudta, hogyan kell viselkedni a templomban, ismerte az istentisztelet szokásait, énekelte Izrael énekeit, értette a bemutatott áldozatokat, otthonosan mozgott a templomban. És aztán egyszer egy napon, amelyre Ézsaiás évek hosszú múlta után is pontosan visszaemlékezik, egy meghatározott évben, egy meghatározott király uralkodásának idején történik vele valami a templomban. Egyszerre mintha eltűnt volna körülötte minden, Ézsaiás hirtelen a kulisszák mögött találja magát. Hirtelen megragadja őt egy érzés, hogy az Isten színe előtt áll, látja Izrael Istenét, amint királyi trónján ül, látja, amint Isten dicsőséges hatalma betölti a templomot, látja a neki szolgáló, őt dicsőítő angyalokat. És nemcsak látja, hanem érzi is, amint a templom megrendül Isten hatalmától, és ő maga is megrendül, mert rádöbben arra, hogy kicsoda ő, kicsoda az ember a szent Isten előtt. Az ember, a magát nagyra tartó ember egészen kicsivé lesz Isten jelenlétében. Isten előtt, az ő jelenlétében egyszerre eltöri, semmivé lesz, és semmivé lesz minden,

amivel a maga dicsőségét építi. Luther Márton írja le Ézsaiás prófétáéhoz hasonló élményét, hogy pappá szentelésekor, amikor először állhatott az oltár elé, szinte reszketett a félelemtől, mert rátört az érzés: kicsoda az, aki előtt állsz? Ki vagy te, hogy a szent Isten oltára elé mersz lépni? Ez az érzés Luthert egész életében végigkísérte, és annak az embernek az érzése volt, aki az Isten szentsége előtt rádöbrent bűnös voltára, és átélte a megsemmisülés félelmét. A 19. században élt nagy vallásfilozófus, Schleiermacher a különböző népek vallásait tanulmányozva a különböző istenfelfogásokban talált valamit, amely minden nép istenképében közös. Azt írta, hogy az Isten minden ember számára misztérium és tremendum. Az Isten titokzatos és félelmetes, akitől reszket az ember.

Mi olyan könnyen, mondhatnám, hogy könnyelműen vesszük Istent, önmagunkat, életünket, bűneinket. Emberi szemmel nézzük magunkat, emberi mértékkel ítélünk, de itt, a templomban, az istentiszteleten fenyeget minket az a veszély, hogy váratlanul átérezzük Isten szentségét. Talán egy ének közben, talán egy imádságban, talán – és én merem ezt is remélni – az igehirdetés egy-egy mondatában, vagy még inkább, amikor odatérdelünk az úrvacsorai oltár elé.

Mi az, amit Ézsaiás próféta lát? Le tudja írni emberi szavakkal, hogy választ kapjunk arra a sokszor feltett kérdésünkre: milyen az Isten? Nem. Még Ézsaiás sem láthatta meg, hogy milyen az Isten. Látott valamit, látta Isten dicsőségének fényét, látta az angyalokat, látta Isten palástját, amely eltakarta őt, de magát Istent nem látta. Mert Istent soha senki nem láthatja. Így mondja Isten Mózesnek egyszer: „Senki nem láthat engem úgy, hogy életben maradjon”, és még Istennek ez a nagy embere, Mózes is csak hátulról láthatta meg Istent. Mert Isten szentsége, tisztasága, az ő istensége előtt semmi emberi nem állhat meg, minden, amihez bűn tapad, megsemmisül. Szent, szent, szent az Isten, hirdetik az angyalok. Ki az, aki előtt állsz? – kérdezte rémülten önmagától Luther. Ki az, aki előtt állunk? Jó volna nekünk is rádöbenni egyszer végre Isten szentségére, hogy ne áltassuk magunkat azzal: majd csak elnézi nekünk ki-

sebb-nagyobb botlásainkat, bűneinket, hiszen ő a „jóisten”. Ha valaki találkozik az Úrral, annak az első jele mindig az, hogy rádöbben bűneire, ahogyan Ézsaiás prófétával, ezzel a kegyes, buzgón vallásos zsidó férfival, vagy ahogyan Luther Mártonnal, az életét Istennek szentelő fiatalemberrel is történt, és rászakad az ítélet, az elveszettség nyomasztó, félelmetes érzése: Jaj nekem, elvesztem – kiált fel a próféta –, mert láttam az Urat, és én tisztátalan ajkú vagyok. Aki a szent Isten színe elé kerül, az nem fogja tudni kimagyarázni magát a bűneiből, hanem rászakad bűneinek égető súlya. Ezért figyelmeztet az apostol, a Zsidókhoz írt levél szerzője így: „a mi Istenünk megemésztő tűz”. Istenismeret és bűn ismeret, ezek elválaszthatatlanul összetartoznak. Aki nem látja magát Isten előtt elveszettnek, megítéltnek, az nem ismeri, nem tudja, hogy kicsoda Isten!

És itt, Isten előtti elveszettségének pillanatában átélheti Ézsaiás azt is, hogy Isten megszabadítja őt, megtisztítja bűneiből. Isten angyala lép oda a prófétához, az oltáron égő tűzből vett parázssal, megérinti vele az ajkát és hirdeti: meg van bocsátva bűnöd. Nem kis dolog az, ami történik, mert a bűnbocsánat nemcsak a múltban elkövetett bűnöktől tisztít meg, hanem egyben kiegészíti az emberből a múltban berögződött bűnös természetét is. A bűnbocsánat, a megtisztulás elszakítja az embert bűnös múltjától, és egyben új élettel is megajándékozza. Olyan élettel, amely ezután maga is hordozza Isten dicsőségét. Ez Ézsaiás elhívásának háttere, alapja. A bűnbocsánatot nyert Ézsaiás lehet csak Isten küldötte, prófétája. A bűnbocsánatot nyert, megtisztított életű ember lehet csak Isten gyermeke, szolgája, tanúja, eszköze. Nem arra van először szükség az egyházban, hogy buzdítsunk, szervezzünk, tanítsunk aktív, szolgáló életre, hanem arra, hogy Isten szentségének jelenlétében ráismerjünk bűneinkre, amelyek elválasztanak minket Istentől, és bűnbocsátó kegyelmében megtisztuljunk. Akivel ez megtörténik, azt nem kell többé biztatni, noszogatni a szolgálatra, mert maga mondja, ahogyan Ézsaiás is mondta: Itt vagyok, engem küldj. A szolgáló, aktív keresztény élet mindig a megtisztult, bűnbocsánatot nyert életből fakad. Így lett Ézsaiás, és így lehetünk mi is Isten eszközévé. Ha Isten megszenteli az életünket, csak akkor hirdethetjük életünkkel az ő szentségét.

Hogyan szenteli meg Isten az életünket? Jézus Krisztus mielőtt golgotai áldozatára, a kereszthalálra ment volna, így imádkozott mennyei Atyjához: „én értük odaszentelem magamat, hogy ők is megszentelődjenek az igazsággal.” (Jn 17,19) Ézsaiást Isten az oltárról vett parázssal tisztította meg. Minket egy másik oltárról, a Golgota keresztléneke oltáráról Jézus vére tisztít meg. János apostol örömmel írja levelében, ahogyan az úrvacsorakor a gyónási liturgiában minden istentiszteleten halljuk is, hogy Jézus Krisztusnak, az Isten Fiának vére megtisztít minket minden gonoszástól. És erre válaszul énekeljük a liturgiában, hogy „Szent, szent, szent mennyekben az Isten”.

Ott a Golgotán, a kereszt oltárán Jézus a világ bűneiért lett áldozattá, magára vállalta a világ minden bűnét, köz-

te van az enyém és mindannyiunké is, a szent, bűnt megítélő Isten ítéletének tüze megsemmisítette Jézust, de megsemmisítette bűneinket is. Angyalok helyett Isten Szentlelke és igéje adja tudtul nekünk: „bűnöd el van véve, vétkeid meg van bocsátva”.

Veszélyes templomba járni? Veszélyes istentiszteletre jönni? Igen, veszélyes, mert itt megtörténhet, hogy hirtelen a szent Isten jelenlétébe kerülünk, megtörténhet, hogy bűneinkre rádöbbenünk, megtörténhet, hogy régi, bűnös életünkben megszabadulunk, és megtörténhet, hogy nem úgy megyünk haza, nem úgy megyünk vissza mindennapi életterünkbe, ahogyan idejöttünk. Én mégis azt kívánom, hogy soha ne legyen ennél nagyobb veszély egyikünk életében sem!

Balicza Iván

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 6. VASÁRNAP

• Mk 10,13–16

Az agenda témája: *Isten sötétségből világosságra hív. Kereszttség által megtérésre.*

A témáról

Minden keresztesztelők istentiszteletén felcseng a gyermekek evangéliuma. Így az agenda-témánkra könnyen asszociálhatunk az ige hallatán. A gyermekkereszttség egyik bibliai alapjaként emlegetjük a gyermekek evangéliumát. S ezért gondolunk egyből a gyermekkeresztiségre. Még akkor is, ha a textusban nincs szó sem a keresztiségről, sem a megtérésről. S éppen ezért szükséges e textus kapcsán is végiggondolni, mit gondolunk mi a keresztiségről, s mit vallunk mi erről a szentségről. Mit gondolunk, és mit tanítunk a megtérésről. Az epistola (Róm 6,3–11) és az evangélium együttes olvasatában találunk választ azokra a kérdésekre, hogy a nevezett fogalmakról (amelyeket inkább bennünk lejátszódozó folyamatoknak kell nevezni) hogyan szóljunk.

A szöveg

Márk leírása a legplasztikusabb. Ebben a leírásban kidomborodnak az emberi érzelmek, s még Jézus indulata is. A tanítványok indulattal szólnak a gyermekeket hozó felnőttekre. A szövegből nem derül ki, hogy ki viszi a gyermekeket. Szülők, rokonok, vagy az asszonytanítványok közül néhány. Találghatjuk a lehetséges megoldásokat. Azt azonban látjuk, hogy a tanítványokat idegessé teszik a gyermekekért buzgólkodók. Ezek nem a pihenő Jézust féltették, ahogy azt „bárgyú hittanos színezésben” sokszor hallhattuk már. Egyes magyarázók szerint a rabbik tekintélyére nem vetett jó fényt, ha haszontalan, értelmetlen dolgokkal fog-

lalkoztak. S a gyermekek, ezek a karon ülő, segítségre szoruló kicsik ilyen értelmetlenek voltak. Mások szerint a „tant” féltették, amelyet a kisedek nem érthetnek meg. De van olyan írásmagyarázó is, aki már ebben az epizódban az első keresztények gyermekkeresztesség-polémiáját véli felfedezni. Azt tehát látjuk, hogy a tanítványok elutasító magatartása egyfajta bástya-védelem. A megszerzett pozíció, a megismert tan, a tekintély védelme. S amikor Jézus szembesül azzal, hogy a tanítványoknak milyen görcsös a magatartásuk, akkor megharagszik. (Milyen keveset olvashatunk Jézusnak ezekről az agresszív megnyilvánulásairól, és itt is az „érted haragszom, nem ellened” mentalitás példáját látjuk!) Márk írja le ezt az epizódot a legkomplexebben. Hisz a másik két evangélium vagy az Isten országára való betoldást (Mt), vagy a megáldás tényét (Lk) hagyja ki a leírásból. Az eredetiség vizsgálata helyett fontosabbnak látom azt a kérdést végiggondolni, hogy mi ezzel a komplex leírással Márk célja.

Az érintésről

A gyermekeket vivő felnőttek (tételezzük fel, hogy a szülők voltak) azzal a szándékkal vitték a kicsinyeket Jézushoz, hogy megérintse őket. Ez a kifejezés ma egészen más jelentéstartalommal bír. A megérintés ma inkább a gyengédség és a babusgatás, bizonyos értelemben az erotika kifejezése lett. Az is kimutatott tény, hogy a gyermekek fejlődésének ebben a szakaszában milyen fontos az érintés. Minden gyengédség és érintés felidéz valamit az anyaméhben lévő biztonságból. Felidéz valamit a születés előtti Édenből. A szülő és a gyermek testkontaktusáról ma egyre nyomatékosabban szólnak a szakemberek. Az éppen megszületett gyermeket évtizedekkel ezelőtt legfeljebb bepólyálva adták az édesanyának, ma már látni azt, hogy a születés pillanatában jót tesz neki az anyai szeretet testmelegét megérezni. Az a fajta érintés azonban, amiről igénkben szó van, ennél többet jelent. Túl a szív gyöngédségének a kifejezésén az erő átadását és a birtokbavételt is magában hordozta volna a várt érintés. Akit Jézus megérintett, az meggyógyult, annak az élete csodás változáson ment át, annak az élete Jézus erőterébe kerülve lett új. Tehát a szülők nem egyszerűen valami gyengédségérzettel akarták a gyermekeiket megajándékozni, hanem azt szerették volna, ha Jézus őket erejével újítja meg, és birtokba veszi. Az áldás szót is szabad talán így interpretálni: Jézus erőterébe kerülök. De a szülők szándéka duplán valósul meg. Az átölelés az óvó szeretet kifejezése, a kézrátétel pedig az erőajándékozás és birtokbavétel mozdulata. A gyermekek mindkettő által gazdagodnak.

Mi és a tanítványok

Közben ott álltak a fafejű tanítványok. A mindenkori egyház képviselői. Akik bizonyos helyzetekben csak arra „alkalmasak”, hogy embereket Jézustól elválasszanak, elutasítsanak.

Mert ha nem úgy történnek az események, ahogy a tanítványok képzetében előre megfogalmazódott, akkor ők felelősségük biztos tudatában, az ügy fontosságáért mindig készek tenni. Ők azok a presbiterok, akik a költségvetésben nem szavaznak meg egy fillért sem a gyermekmunkára, ők azok az öregasszonyok, akik egyből püsszogni kezdenek, ha a templomban sutyorogni kezd egy kisgyermek. Ők azok a lelkészek, akik külön kérik a keresztelős családokat, hogy ne az istentisztelet keretében legyen a keresztelő. Ők azok a szorgoskodók, akik mindig szidják a fiatalabb korosztályt. S ők azok a gyülekezeti vagy egyházi vezetők, akik még nem tudják, hogy a gyermekeké a jövő. S ez igaz evilági dimenziókban is. Hisz a gyermekek hordozzák a holnap ígését. S az egyház holnapjának az ígését a Jézushoz engedett gyermekek biztosíthatják. Ők azok, akik az Isten országának az ígését is hordozzák, tehát aki gyermekszívvel és a gyermek kicsinységből fakadó rászorultságával figyel Istenre, az az országa részesévé lesz. Tükör is lehet ez a történet. Tükör, amely azt mutatja meg, hogy mai tanítványként miként gondolkodunk azokról, akik Jézus erőterébe akarnak kerülni. Hogyan viszonyulunk azokhoz, akik korunk kicsinyei. Milyen szomorú az, ha a tanítvány azzal elégszik meg, hogy ő már Jézus erőterében van, s nem akar oda másokat is bevonni!

Nehéz a szószékre lépni

Bizony nehéz! Most, ebben az igehirdetésben talán a keresztelő medence lábához telepedve kellene arról beszélni, hogy milyen jó Jézus érintése. Vagy az oltár lépcsőjére kellene ülni, és onnan szólni Jézus biztonságot adó öleléséről. Való igaz: lehet, hogy egy új helyről, egy új formában elmondott igehirdetésre jobban odafigyelne a gyülekezet. (Ezzel is lehet kísérletezni!) Nehéz a szószékre lépni, mert az naggyá tesz. Ha csak a gyülekezet szemében is, akkor is árt, deformál. Amikor arról kell szólni, hogy merjünk kicsik lenni, akkor – minden hatásvadászatot kizárva – merjünk kicsik lenni.

Szerény vázlatkísérlet

– Hol élsz te? Jézus erőterében a kereszttség által! De talán úgy, mint aki falakat emelt maga köré. Én biztonságban vagyok, s ez elég...

– Hol jönnek mások? Észreveszed-e, hogy ebből az erőteréből, Jézus megváltott seregéből még nagyon sokan hiányoznak. Pedig ott vannak a közeledben, s lehet, hogy te vagy a legfőbb akadály. Talán az elbizakodottságod, talán a felsőbbrendűséged, talán a képmutatásod tart távol másokat.

– Jézus érintése falakat dönt benned, hogy ne légy másokat elutasító. És a tanítványság körül, hogy a gyülekezet örüljön minden új arcnak.

– Jézus ölelésében! Merjünk örömmel szólni arról, hogy milyen jó a gyermekiét, mert akik gyermekké lesznek,

azok érezhetik magukat biztonságban. Sztárkultuszos világunk ezt nehezen érti meg. De aki átéli a „kicsinyeké az Isten országa!” valóságát, annak éppen a Jézus ölelését megtapasztalva kezdődik el az új élete. Így felelevenedik régen megtörtént keresztsége, s az új élet ajándékával a kezében, a szívében indul tovább.

Bence Imre

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 7. VASÁRNAP

• Jn 6,67–69

Bevezetés: a vasárnap üzenete

A Szentháromság ünnepe utáni 7. vasárnap ógyházi evangéliuma – Mk 8,1–9 – a négyezer megvendéglése. A kenyérszűrés csodája alkalom arra, hogy prédikáljunk Jézusnak a testi szükségletekről is gondoskodó emberszeretetéről, a tanítványok hitelenségéről és Jézus csodatévő erejéről, közvetve pedig az emberek hamis várokázásáról, pogány istenképéről. 1 Kijelölt igénk annyiban kapcsolódik a kenyérszűrés történetéhez, hogy Jn 6 is ötezer ember megvendéglésével kezdődik, de másképp folytatódik.

A vasárnap ógyházi epistolája Róm 6,19–23 („...*adjátok át tagjaitokat az igazság szolgálatára, hogy szentek legyetek.*”). Ezt az ígét veszi Luther Márton a „Jer, örvendjünk...”-ben,² és a megszentelődés gondolatát viszi tovább a vasárnapot követő héten. A szentség gondolata nagyon hangsúlyos kijelölt igénkben, bár itt Péter Jézus szent (Isten) voltáról tesz bizonyosságot, s nem a keresztyének megszentelődéséről beszél.

Azt gondolom, minden prédikációnknak a *Krisztusról* kell szólnia, és egy prédikációból sem maradhat el a gyülekezet *vigasztalása*. Örülhetünk, hogy erről az ígéről prédikálhatunk, mert a Krisztus-bizonyágtétel áll a középpontjában, és – Júdás említése ellenére – a vigasztalás felé halad.

A textus

A szövegértelmezésben Bolyki kommentárjára³ támaszkodom, mint ami számos új külföldi kommentárt dolgoz fel és tesz hozzáférhetővé magyarul.

A fejezet így foglalható össze: *Jézus az igazi, a mennyből jött és életet adó kenyér, aki magát feláldozza és szétosztja a benne hívőknek.*

¹ Magassy Sándor: *Ógyházi Pertokópák*. 2. köt. Szerzői kiadás, Sikátor-Budapest, 1997–1998. 67. o.

² D. Carl Witte (szerk.): *Jer, örvendjünk keresztyének! Luther írásaiból mindennapi áhitatra*. Ford. Szabó József. Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1990.

³ Bolyki János: *„Igaz tanúvallomás”. Kommentár János evangéliumához*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 2. § Jézus és a páska, 6,1–71. 171–201. o.

Az ötezer embert kenyérrel táplálja, és ezzel az ajándékozási csodával jelet mutat isteni hatalmáról (6,1–15). Jézus eltűnik az emberek elől, akik királlyá akarják tenni. (Eddig tart az ötezer megvendéglésének története a szinoptikusoknál.)

Amikor megtalálják őt a túlsó parton, azt mondja nekik, hogy inkább az örök élet ételért munkálkodjanak, vagyis higgyenek őbenne, az Ember Fiában, az Isten küldöttében, aki e csodával megbizonyította magát (26–29. v.). A folytatásban Jézus azzal vezeti el a környezetét e kijelentése megértéséhez vagy elvetéséhez, hogy mind világosabbá – és egyben mind megbotránkosztatóbbá – teszi szavai jelentését.

A „kenyérbeszéd” kezdetén a nép jelet kíván: mannára, Mózesre, törvényre hivatkoznak. Jézus más, isteni kenyeret kínál nekik. Majd magára mutat: „Én vagyok!” Erre a *zsidók* Jézus származását firtatják, de Jézus következetesen menyeyei Atyjáról beszél, akihez őáltala lehet menni. Előbb menyeyei kenyérről beszélt, aztán beszél a test (σάρξ) „rágásáról”, vagyis ide kapcsolja az eucharisziát. És ezzel a „testi evés” képpel komoly megbotránkosztást okoz, tanítványi körben is, ezért sokan el is hagyják. – Bultmann⁴ az 52–59. verseket teológiailag ellentétesnek érzi a szakasz többi részével, és azt állítja, hogy az evangélista szemben állt a kultikus-szakramentális kegyességgel. Bolyki szerint az egész fejezet alapján világosan érthető, hogy Jézus testáldozata valóban ételünk, de nem testileg esszük-rágjuk, hanem szívünkkel-lelkünkkel.

Így érkezünk el igénkben Jézus kérdéséhez és Péter válaszához. Bolyki fordítása szerint: *„Jézus tehát azt kérdezte a Tizenkettőtől: »Talán csak nem akartok ti is elmenni?« Simon Péter így felelt neki: »Kihez menjünk? Tiéd az örök élet beszéde, és mi elhittük és megismertük, hogy te vagy az Istennek Szentje.«*” Megjegyzi, hogy számos kéziratban a „te vagy” után különféle bővítések találhatók, amelyek közös terminusa: „a Krisztus...”

Az ige mondanivalójának megértéséhez nézzük meg, hogy mi János evangéliumának sajátossága, teológiai veleje. János evangéliuma, noha későn keletkezett irat, hűen őrzi és drámai módon tükrözi tanúk beszámolóját. Bolyki úgy látja, hogy a szerző az efezusi János presbiter, aki Jézus idején Jeruzsálemben élhetett, és művelt papi emberként részese volt az eseményeknek. Mindenesetre a műben talán nagyobb hangsúly van a teológiai mondanivalón, mint a tudósításon. Minden evangélium világosan tükrözi a magát Isten Fiának valló Jézus alapvető konfrontációját a törvényvallás magabiztos képviselőivel, és bemutatja az előrelátható emberi véget. De János evangéliuma egy kozmikus perújrafelvételt is bemutat, a világosság győz a sötétségen, a Lélek leleplezi a világot és a bűnt, és a feltámadás győzelme végleges, megtapasztalhatóan jelen van az egyház második-harmadik generációjának életében, az első üldözések, az első tévtanítások ellenére. Nem lehet véletlen,

⁴ Bultmann, Rudolf: *Das Evangelium des Johannes*. Göttingen, 1964. Idézi Bolyki 2001, 162., 174. o.

hogy János evangéliuma hozza a legtöbb és legdrámaibb feltámadástörténetet, és pl. Márk korai – a feltámadás-történetben szűkszavú – kézíratait (Mk 16,1–8) Lk 24 és Jn 20 alapján egészíthették ki később.

Az első század végén visszatekintő szerző (szerkesztő) fontosnak tartotta, hogy a 12 tanú szószólójának szájából felhangzó „örök élet beszéde van nálad” és „te vagy az Istennek Szentje” mondatokat ne csak rögzítse, hanem teológiailag exponálja is írásában. Míg a többi evangéliumban a kenyérsoda nem kapcsolódik össze sem az „én vagyok az élet kenyere” beszéddel, sem Péter vallástételével, itt ez a jánosi szerkesztés adja meg igénk hangsúlyát.

Meditáció

Mind a „szent”, mind az „örök élet” fogalmak hiányoznak a mai közgondolkodásból. Közhely, hogy a „kánaáni nyelv” helyett mai nyelven kell megfogalmazni az ige mondanivalóját, hogy a hallgatók ne a babonák világában találják magukat. Helyes erre törekedni, de igénk üzenetének prédikálásával kapcsolatban nem egyszerűen „fordítási” problémát érzek, hanem az élet szemléletének mai elcsökevényesedését. Az emberi gondolkodás hagyományaiban fontos, az élet értelmezéséhez minden vallásban hangsúlyos fogalmak elszűrülnek az európai felvilágosodással. A szekularizációs gondolkodás ma is terjedő leegyszerűsítéseivel megszegényedett a társadalom és a gyülekezet életértelmezése, ami kézzel fogható konfliktusokhoz (pl. az öngyilkosságok) vezet.

Mi a „szent”? Van profán, van vallástörténeti, és van ószövetségi–újszövetségi jelentése.

Az általános, profán értelmezés szerint a „szent” valami különös, megsérthetetlen tiszteletben részesített személy, lény, dolog. Szent a király, a pap, a zászló, az alkotmány. Szent egy ember, egy közösség, egy tisztség „becsülete”. Szentek az ősök, a család titkai. Szent az, amire esküszünk.

Általános vallási szóhasználatban szentek az istenek, és azok a helyek (fák, források, hegycsúcsok; templomok), ahol imádják őket. Szentek a vallás szimbólumai, előírt cselekményei. Szentek az imák, a liturgiák, a vallás igéi, tanítása, könyvei. Szentek a kinyilatkoztatást szóló próféta, a különleges életszentségben élő aszkéták, a látnokok. Mindezek a zsidó és a keresztény vallásra is érvényesek.

Az Ószövetségben és Újszövetségben szent maga az Isten. A nép nem megy fel a hegyre az Istenhez, menjen csak Mózes (2Móz 20,18–21). Szent továbbá az, aki/ami az Istené. Tudjuk, hogy a szent a Bibliában, ha valami emberire vonatkozik, elsősorban *elkülönített* jelent. Ez pedig lehet Istennek szentelt, de lehet tiltott, átkozott is. Ezt kifejti Pudleiner D. *Hérem és sacer* dolgozatában.⁵ A szent szó

⁵ Pudleiner Dolores: Hérem és sacer. Két párhuzamos fogalom a római és héber hagyományban. *Lekipásztor*, 2003. különszám, 1–5. o. (A teológia peremén.)

biblikus vonatkozásait lásd még pl. a *Bibliai Lexikonban* (Budapest, 1931),⁶ katolikus használatát pl. a *Teológiai kissejtárban* (Budapest, 1980),⁷ zsidó és keresztény értelmezéseit a *BibliaTéka* CD-ROM-on (Budapest, 2001).⁸

Kétségtelen, hogy korunkban és régióinkban a hagyományos (falusi, kisvárosi) közösségek bomlanak, és az új lakóközösségek összetartozási érzése hasonlíthatatlanul csekélyebb. A közösségek bomlása együtt jár a gyökerek vesztésével, ez pedig azzal is, hogy a „szent” emberi fogalma *elvész*: az emberek nem találják, és sokan úgy gondolják, hogy meghaladták, nincs igényük a „szent”-re.

A szent fogalma jelentéktelenné válásának másik oka a gondolkodás megváltozása, az ésszerűsége és a szabadságra való törekvés, ami együtt jár azzal, hogy a régi „normákat” visszahúzóznak, megköltözőnek érzik. A gondolkodás forradalma (a felvilágosodás) azonban nem gyújtott nagyobb világosságot az emberi élet alapvető homályában; és a társadalmi forradalmak nem hozták meg a várt – vagy csak ígért – sikert és ezzel a közboldogságot. Semmiképp sem látszik bizonyíthatónak, hogy az emberi életről, az emberi közösségről való gondolkodásban a „szent” fogalmának elvesztése nyereség lenne. Úgy gondolom, hogy inkább hiányt jelent.

Ortega *A tömegek lázadásában*⁹ az igénytelenség, a közönségesség, a primitívség, a barbárság túlsúlyát tartja jellemzőnek – és veszedelmesnek – a 20. század beköszönővel. Ő a „szent” fogalom helyett a „nemest” használja. 1929-ben írja: „a mai világban uralkodó új embertípust tömegembernek nevezem, és fő tulajdonságának azt jelöltem meg, hogy a *közönségességhez való jogot hirdeti*, és nem hajlandó elismerni nála felsőbb tekintélyt.” Akkor ez a jelen látása, a kikelőben lévő társadalmi „forradalmak” értelmezése volt. Mi viszont láthatjuk, hogy a barbárság rémuralmának elmúltával is meghatározó a tömegember túlsúlya, amiben – valljuk be – mi magunk is aktívan vagyunk benne.

Mindebből az következik, hogy a „szent” fogalmát nem lefordítani kell, hanem helyreállítani, nemcsak teológiai, hanem általános emberi értelemben is.

A másik bibliai kifejezés: az „örök élet beszéde”. A mai ember képei az életről furcsán csökkentek. Az ember élete mindig titok volt, de a hagyományosan vallásos embernek igénye volt e titkok átélésére és költői kifejezésére. Ha az életideálok változását tekintjük, nemcsak a karrier megfogalmazása (pénz, hatalom, sztárrá válás) mutatja a nemes emberitől való eltávolodást, hanem a reklámok készítőinek elképzelései is a tömegember álmairól. Hankiss

⁶ Czeglédy Sándor – Hamar István – Kállay Kálmán (szerk.): *Bibliai lexikon. Segédkönyv a Biblia tanulmányozásához*. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet. Budapest, 1931. A megfelelő címszavak: 929–936. o.

⁷ Karl Rahner – Herbert Vorgrimler: *Teológiai kissejtár*. Szent István Társulat. Budapest, 1980. A megfelelő címszavak: 642–646. o.

⁸ *Biblia Téka*. CD-ROM. A bibliatudomány elektronikus könyvtára. Lexikonok. Arcanum Adatbázis Kft., Budapest.

⁹ José Ortega y Gasset: *A tömegek lázadása*. Ford. Scholz László. Pont Könyvkereskedés, Budapest, 1995. 130. o.

Elemér könyvei¹⁰ elemzik a jelenséget, és bőségesen szolgáltatók a példákat.

Az élet értékének meg nem értéséről tanúskodnak az öngyilkosságok is. Akkor is, ha abból fakadnak, hogy az élet megismételhetetlenségét nem fogjuk fel, akkor is, ha abból, hogy konfliktusaink kezelésében kábulatokba menekülünk, és így veszítjük el azt a reményt, hogy életünk értelmét érdemes keresnünk.

Ebben az emberileg is hamis élet-képben és értékvesztésben nagyon nehéz az örök életéről beszélni. Nincs rá „földi” előkép, nincs rá igény a közgondolkodásban.

A szószék felé

Az ige alapján el fogjuk mondani, hogy Jézus a tőle kenyércsodát várókat kiábrándítja, akár az anyagi gondok megoldását, akár az emberi együttélés rendezését várják tőle az élet szegényei. Ellenáll a kísértésnek, hogy köveket változtasson kenyérré, vonakodik a vizet borrrá változtatni. Szamárháton vonul be a Dávid királyt váró, őt ünneplő szent városba.

A vallás magabiztos híveinek jelkívánását nemcsak visszautasítja, hanem kifejezetten megbotránkoztatja őket. Istent Atyjának mondja, magát az élet kenyérének, akit enni kell, hogy (örök) élete legyen zsidónak, kereszténynek.

Így a hamis várakozásban közeledők elhagyják. Azokhoz szól, akik *szentnek*, azaz Isten emberének látják, akik el akarják fogadni, hogy csodatetteiből és beszédéből árad az *élet*. Ő nem csupán beszél az életről, az élet ajánlható emberi útjáról, hanem szavaival *teremt* az *életet* a szívekben. Azokhoz szól, akik azért maradnak mellette, mert őt látják egyetlen üdvözítőjüknek.

Az a kérdés, hogyan lehet valaki olyan tanítvánnyá, aki nem hamis várakozással fordul Jézus felé, és vele marad akkor is, amikor a tömeg elhagyja. Erre válaszol a 70–71. vers. Mintha azt mondaná: „én választottalak titeket, és én is őrizlek meg benneteket magamnál, ahogy nekem tetszik”. Amíg ezt halljuk és hisszük, és amíg esszük őt, életünk kenyérét, és isszuk szavának vizét, addig miénk az élet reménye. Az igehirdetőké is, a gyülekezeté is. „*Ma, ha az ő szavát halljátok, ne keményítsétek meg a szíveteket!*” (Zsid 3,7–8)

Péter hitvallását azért kellett kihangsúlyozni mind a négy evangéliumban, leírni akkor, amikor már mártírként célba jutott az élete, beteljesedett hivatása, hogy minden tanítvány megértse: Jézus már akkor kiválasztotta őt hitvalló tanú-életre, amikor még neki is inkább csak emberi elképzelései voltak szeretett mesteréről. Emberi lelkes hitek, amelyek azonban azon az éjszakán felborultak. Aztán a Feltámadott ismételt találkozásokkal hozta vissza Pétert bizonytalan emberségéből az *élet* hitébe. Ő tartotta meg magánál, hogy többé ne menjen el tőle.

¹⁰ Hankiss Elemér: *Az emberi kaland*. Helikon Kiadó, Budapest, 1997. Pl. a 11. fejt.: A trivialitások világa. 203. o. Hankiss Elemér: *Proletár reneszánsz*. Helikon Kiadó, Budapest, 1999.

Az ő kezében van a mi hitünk is. Ez a mi igazi vigasztalásunk.

Lehetséges felépítés

1. Nemcsak kenyérről él az ember, hanem keresnie kell azt, ami szent.
2. Az élet Isten titka, de Jézus, aki tőle jött, adja magát – nem megfejtésként, eszme-rendszerként, hanem – kenyérként, hogy életünk legyen.
3. Ő őriz meg magánál, szeressük hát teljes szívünkkel, elménkkel, erőnkkel.

(Illusztrációk a megadott irodalomban.)

Thurnay Béla

SZENTHÁROMSÁG ÜNNEPE UTÁN 8. VASÁRNAP

• *Jn 8,37–45*

A vasárnap témája: *Isten sötétségből világosságra hív – Szeretet által Isten gyermekeivé!*

A perikópa háttere

Igénk a Szentírás egyik legkeményebb párbeszédét tartalmazza. Jézus a jeruzsálemi templomban szikrázó vitába keveredik a „zsidókkal”, akik ott a helyszínen halálra akarják kövezni... János evangéliumának 7. és 8. fejezete összetartozik. Imádkozva, jegyzetelve olvassuk el lassan. A szöveg néha bonyolult és tömör. Jézus, figyelve az Atya vezetésére, felmegy Jeruzsálembe a lombsátorünnepre. Már a 7. fejezet elején érzékelhető a feszültség: „*Nem akart ugyanis Júdeában tartózkodni, mivel a zsidók meg akarták ölni.*” (1) Testvéreinek megindokolja a felé irányuló harag egyik okát: „...*engem gyűlöl (a világ), mert én arról tanúskodom, hogy a cselekedetei gonoszak.*” (7)

Különös ez a hosszú, fájdalmas vita. Jézus rendkívül határozott, kemény ellenfeleivel szemben. Szörnyű dolgokat vág vallási vezetők, teológusok fejéhez: „*ti őt (Istent, az Atyát) nem ismeritek*” (7,28); „*bűnötökben haltok meg*” (8,21); „*lentről származtok*” (8,23); „*ti atyátoktól, az ördögtől (aki gyilkos és hazug) származtok*” (8,44); „*nem az Istentől valók vagytok*” (8,47). A vita tartalmi háttere: Jézus megtörte a szombat törvényét (Betesda gyógyítás, 5. fejezet). Teljes bizonyossággal Messiásnak és Isten fiának mondja magát: „*én vagyok*” (ani hu, ego eimi). Az „én vagyok” kompetenciával kijelenti, hogy ő a világ világossága és ő adja az élő vizet. Mindkét kinyilatkoztatás összefüggésben van a lombsátorünnep liturgiájával.

Jézus szereti „övéit”, népét, ezért érvel, bizonyít, vitatkozik, fenyeget. Tanít, gyógyít, csodákat tesz, és amikor saját népe, egyháza arcul üti, kitaszítja, életét adja Izraelért. A két

fejezetben olvasható vita a kereszténység és a zsidóság egymással szembeni érveit is tartalmazza az első század végén. Nem véletlen, hogy János evangéliumában Jézus vitapartnerei a „zsidók”. Olvasunk főpapokról, írástudókról, farizeusokról és a népről is, de többször csak zsidóként említi az író a nem mindig szimpatikus ellenfeleket. Vannak, akik antiszemitizmussal vádolják az evangéliumot ezért, amivel nem értünk egyet. Mindenesetre se vége, se hossza a Jézus elleni vádaknak:

- félrevezeti a népet,
- tanulatlan,
- ördögtől megszállott,
- „samáriai”, ami annyit jelent, hogy megvetésre méltó és rosszabb a pogánynál,
- „galileai”, ők is lenézettek és a várakozások szerint a messiás nem származhat onnan,
- Jézusról tudható, honnan jön, de a messiás ismeretlen helyről, váratlanul érkezik.

Az apa bizonytalan?

Jézus az igazság szabadító erejéről és hatásáról szól, hallgatói viszont kikérik maguknak a „gyanúsítást”: *„Ábrahám utódai vagyunk, és soha nem voltunk szolgálói senkinek.”* (33) Ábrahám volt az, akit Isten megszólított és egy nép létrejöttét ígerte neki. Jézus hallgatói joggal tartották magukat a megszólított, kiválasztott, megáldott Ábrahám utódainak. Ők nem is lehetnek mások, mint akiknek biztosítva van életük az Örökkévalónál. *Jézus arra mutat rá, hogy a testi származástól és a kiválasztástól függetlenül, a késői utódok lehetnek büntől megkötözött rabok, foglyok.* A begőzölt öntudat hazugságra is ragadtatja az embert: soha nem voltunk szolgálói senkinek. És az egyiptomi vagy babiloni kirándulás...?

Jézus arra céloz, hogy a gyilkos szándék, a gyűlölet és Isten Felkentjének az elutasítása, lehazudása nem egyeztethető össze Ábrahám szellemiségével: *„Ha Ábrahám gyermekei volnátok, Ábrahám cselekedeteit tennétek. De ti meg akartok engem ölni (...) Ábrahám ezt nem tette volna.”* Mit tett Ábrahám? Figyelt az élő Úrra, engedte magát vezetni, nyitott volt az isteni irányításra, Isten új útjaira. Szelíden, örömmel fogadta a mennyei küldötteket. Ábrahám a hit, vagyis az Istennel való élő, személyes, bizodalmas kapcsolat embere volt. Jézus Isten nyelvén szól (*„Miért nem értitek az én beszédemet?”* 8,43), ha hallgatói Istentől származnának, érteniük kellene az ő beszédét.

Az ókori zsidó ember számára többet jelentett a fiúság valósága, mint amit jelent a mai korban. A fiú, a gyermek az, aki hasonlít az apjára, az apa akarata szerint él. A fiú – ellentétben a szolgálóval, aki elküldhető – mindig otthon van, az atyai örökségben része van. A fiú az apa reprezentánsa. Jézus, mint mindig, a lényegre, a valóságra mutat rá: hallgatói gyűlölete, gyilkos szándéka és hazudozása arra utal, hogy nem Ábrahám és nem az Örökkévaló hatá-

rozza meg életüket. (*„Gyümölcszeikről ismeritek meg őket.”*) *„Mi nem paráznaságból születtünk: egy atyánk van, az Isten.”* (41) Értsd Hős 1,2 összefüggésében.

„De amikor eljött az idő teljessége, Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született a törvénynek alávetve, hogy a törvény alatt levőket megváltsa, hogy Isten fiaivá legyünk.” (Gal 4,4–5) *„Akkor pedig befogadták, azokat felhatalmazta arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek; mindazokat, akik hisznek az ő nevében, akik nem vérből, sem a test, sem a férfi akaratóból, hanem Istentől születtek.”* (Jn 1,12–13) Isten fiává tehát nem a testi származás tesz minket, hanem a „felülről” való nemzetetés, fogantatás és születés (Nikodémussal való párbeszéd, Jn 3).

Jézus isteni logikával és hatalommal mondja ki a végső szót: *„Ti atyátoktól, az ördögtől származtok!”* (44) Az ördög megneveztetik, és ezt gyűlöli a legjobban. Jézusban megjelent a Sátán méltó ellenfele. A liberális bibliakritika felelőtlenül mitológiátlanítja a Szentírást, nem gondolva arra, hogy a gonosz egyik legfontosabb eszköze és célja a hazugság. Leghatékonyabban mint a „világosság angyala” dolgozik. Luciferi szellem, mely büszke arra, hogy „fényt” hoz az embernek. Isten majma, plagizátor, akinek bedőlnek a „nagyon” vagy „agyon”-művelt írástudók.

Mennyire igaza van Luthernek, aki szajhának nevezte a meg nem tért értelmet, amely megcsal és becsap! Ismerjük az állatkerti esetet, amikor a zsiráf ketrece előtt az hangzik el, hogy ilyen állat pedig nincs. Sokan értelmükre, logikájukra építve állítják, hogy személyes gonosz pedig nincs. Ők csak tudják, hiszen belakmározta az Éden fájáról... Tessék elhinni, hogy Lucifer felkészültebb teológus, mint bármely földi írástudó. Az újszövetségi szent iratokban azért van annyi „ördögös” sztori, mert Jézus és tanítványai merték megnevezni a gonoszt, és harcot indítottak ellene. Természetesen a tudomány mai állása szerint árnyaltabban láthatjuk a lélektani jelenségeket, de a lényeg, a gonosz karaktere változatlan: hazug és gyilkos. *„Embergyilkos volt kezdettől fogva, (...) hazug, és a hazugság atyja.”* (44) Itt utal Jézus az édeni kísértésre, melyben a gonosz hazugsággal érte el az ember kiűzetését, halálát. Ezt a munkát azóta is végzi. A hazugságot mindig vonzóan adja elő. Az ember szabadságára, méltóságára apellál, Istennel és az örök renddel szemben bizalmatlanságot ébreszt. Ez a bűn lényege. Az ördög az igazságot, az alapvető tényeket kérdőjelezi meg, és okoz bizonytalanságot: *Valóban azt mondta az Isten? Valóban szeret az Isten, valóban halálos játék az Isten nélküli élet, valóban megváltásra van szüksége az embernek? Valóban...?*

Gondolatok az igehirdetéshez

Nehezen fogadjuk el az igénkben megnyilvánuló Jézus radikalizmusát, keménységét, igazságát. Ma sokszor olyan Jézust hallunk hirdetni, aki irányítható, hajlítható, elfogad és úgy is hagy mindenkit, amilyen, egy kicsit szenilis, mosolygós, de a lényeg, hogy mindig mindent megbocsát, nem szól

bele az életünkbe, nem hív megtérésre, nem mond kemény szavakat, nem ijesztget ördöggel, kárhózzattal. Hogy miért is halt meg a kereszten? Hát, mert az események elsodorták, meg hát nagyon szerette az embert... Ez így kevés, megtévesztő, vagyis ördögi prédikáció.

Igehirdetésünk nem merülhet ki az eredeti helyzetről való „elmélkedésben”, „meditációban” sem, ahogyan ez manapság divat. Jézus nem elmélkedésre küldte ki tanítványait, hanem arra, hogy hirdessék Isten országának valóságát, erővel és hatalommal. Pál nem azt mondta Timóteusnak, hogy meditálj, hanem hirdesd az igét, állj elő vele bátran! Hiszem és tapasztalom, hogy Istennek ma is van szava, üzenete, diagnózisa és terapikus rehabilitációja az övéi felé. Nem az a lényeg, hogy elmondjuk gondolatainkat, véleményünket (vagy másokét) az ígéről, hanem az, hogy meghalljuk, *mit üzen a Lélek a gyülekezetnek ma.*

Először is szembesít engem, Jézus tanítványát saját életem hazugságaival, gyilkos indulataival. Lehet püspök a dédapám, lehet bekeretezett keresztelési, konfirmációi, esküvői, lelkészavatási bizonyítványom, lehet a cégtáblán, hogy ágostai hitvallású evangélikus és az, hogy ezért a hitért élek-halok, ha szívem, indulataim, cselekedeteim elhomályosítják Isten országának ragyogását. Jézus igéje azt hirdeti számunkra: vigyázz, lehet templomozó életed, lelkeszi szolgálatod is ördögi, vagyis hazug, célt tévesztett, öntörvényű.

Jézus a templomban, ünnepi gyülekezetnek mondja ki: *a ti atyátok az ördög.* Ebből a diagnózisból botrány keletkezett. Meg akarták az igehirdetőt ölni. Ez ma sincs másképp. Azért van egyházunkban is annyi baj, bűn, betegség, tehetetlenség, mert nem akarunk megtérni, újat kezdeni. Nekünk ne beszéljenek arról, hogy fogságban vagyunk és soroljuk is azonnal az eredményeket, jó cselekedeteinket. A korabeli főpapok, írástudók, farizeusok elfogadhatatlannak, botrányosnak tartották Jézus isteni tekintélyét, súlyos ítéletét. Kifogásokat kerestek. A megtérni nem akaró ember rendkívül kreatív tud lenni. Ismerjük azt az érzést, amikor vizsgára kellene tanulni, és kitalálunk mindent, csak hogy ne kelljen nekiállni a munkának: ilyenkor rendezzük a régi iratainkat, elmaradt telefonjainkat, nassolunk, zuhanyozunk. Kompenzálunk.

Isten pedig ma is sötétségből világosságra hív minket. Terméketlen, egoista teologizálásból, üres vallásosságból az ő követésére. Az ördög ma is bedobja hazug, megtévesztő, gyilkos elméleteit. Ma ez így hangzik: tolerancia, pluralizmus, szünkretizmus, liberalizmus, szabadság, önmegváltás, önmegvalósítás. Érezzük a kénkö szagát?! Az ördög szépen fogalmaz, kívánatosá teszi portékáját, de amit ad, az a halál!

Halld meg, sötétben tapogatózó egyház: Jézus az igazi világosság, a világ világossága, és aki az övé, nem jár sötétségben. *A mellébeszélések, üres vallásos fecsegések, fárasztó, erőtlén prédikációk miatt halálosan szomjas emberek örüljétek:* mert aki szomjazik, mehet Jézushoz inni, és élő víznek folyamai ömlenek majd belőle. *Gyilkos indulatokba, elrontott kapcsolatokba, hazugságokba belefáradtak, halljátok Szabadítotok megtérésre hívó szavát:* „...az igazság megszabadít benneteket!” (...) „...aki bűnt cselekszik, a bűn (rab)szolgája. A szolga pedig nem marad a házban örökre. Ha tehát a Fiú megszabadít titeket, valóban szabadok lesztek.”

Rabszolga akarsz lenni vagy szabad fiú? Jézus ma – talán meglepetésszerűen – gyorsított eljárásban apasági pert indított ügyedben. *Tudod-e, ki az apád?* Tudod-e, milyen lélek lakozik benned? (Jn 4) Ne fogadd el a megszokott ördögi védőbeszédet: „természetesen engem Isten teremtett, szüleim megkereszteltettek, és vallom evangélikus egyházunk tiszta és igaz tanítását és hozzá hűséggel ragaszkodom, és az én lelki atyám is Ábrahám, meg Jákob és az ő 12 fia, meg Pál és Péter az őskeresztényekkel, meg az előreformátorok és persze a mi Lutherünk, de a pietisták és a felvilágosultak is, meg Albert Schweitzer, Teréz anya (ja, ő nem atya, hanem anya) és Bonhoeffer. Ámen.” Ez nagyon szép, de csak kívülről. A valóságban ki az apád, ki nemzett téged lelkileg, szellemileg és főleg ki mozgat, mi motivál, mi sugárzik belőled, ismered-e Jézust, és főleg követed-e őt? A mennyei laborban nincs hibaszázalék. A teszt nem téved.

Gyilkos indulat vagy imádat támad benned Jézus és az ő beszéde iránt? Vigyázz, ne öld meg magadban a Megváltót!

Isten halálos, megváltó, újjáteremtő szeretete által újra az ő gyermeke lehetsz! Kész átvállalni, adoptálni téged.

Szeverényi János

Fénysugarak

*Miért kényelmetlen dolog a világ világosságának lenni? (Mt 5,13–16)**

„Ti vagytok a föld sója. Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni? Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják, és eltapossák az emberek. Ti vagytok a világ világossága. Nem rejtethető el a hegyen épült város. A lámpást sem azért gyújtják meg, hogy a véka alá, hanem hogy a lámpatartóra tegyék, és akkor világít mindenkinek a házban. Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.”

Jézus így szólít meg benneteket: ti vagytok a föld sója! Ti vagytok a világ világossága! Nélkületek élvezhetetlenné válik a világ! Nélkületek elsötétül a világ! Mert nélkületek az emberek megelégednek arról, hogy Istent dicsérik és hálát adjanak neki.

Óriási követelmény ez. Már-már erőnket meghaladó követelmény. De hát valóban így van? A keresztény ember valóban az élet sója, a világ világossága?

És ha így volna is, nem valamiféle elviselhetetlenül elitista szemlélet jut kifejezésre ezekben a szavakban?

Szekularizált korunkban meglehetősen bosszantóan hangzanak ezek a szavak. Gondoljuk csak meg, mindezek megfelelőjét, a hatalmas önbizalmat ott találjuk korunk szellemiségében is. Csakhogy ez utóbbit nem kapjuk. Önmagunkat ruházzuk fel vele. Ezt mondjuk magunknak: *mi vagyunk a világ világossága* – mi emberek. Előttünk csak a sötétség, a természet volt. A természet alkotott bennünket, mely mostoha módján nem törődik gyermekeivel. Örömeink és fájdalmaink nem érdeklik. A technika segítségével egyenrangúvá tettük magunkat vele, és keménységét egymás segítségével ellensúlyoztuk. Az érzés, a szabadság, a megismerés, a szeretet szikráját mi hintettük el a sötét világban. Mi tettük élhetővé az életet. Mi vagyunk a világ világossága. Mások számára is, azoknak is, akik még nem jutottak el a mi felvilágosultságunk szintjére. Még a néma élőlények számára is.

De megszólal bennünk egy másik hang is, amelyik azt mondja: *mi vagyunk az élet sója*. Tőlünk függ, hogy élvezhető marad-e az élet. Valószínűleg elsóztuk már a földet. Alighanem belevittünk már valami rendszerellenest, ami mindent összekuszál – az egyensúlyt, amely évmilliók során jött létre. Attól félünk hát, hogy a só használhatatlanná válik, hogy ki kell dobnunk az evolúció szemétdombjára, oda, ahol minden zátonyra futott életforma végzi.

Így ingadozunk a felvilágosult büszkeség és a kudarcból való félelem között. És a kettő összefügg. Ha mi hintjük el az érzés szikráját a világban, akkor minden tőlünk függ – tőlünk, akik a világmindenség egy zugában keringő parányi bolygón élünk.

Kényelmetlen dolog a föld sójának és a világ világosságának lenni. Kényelmetlen – függetlenül attól, hogy a Hegyi beszéd szavait Isten nélküli szekularizált tudattal fogadjuk, vagy Isten hívásaként értelmezzük. Ám a két „kényelmetlenség” között mégis van valami különbség. Erre szeretnék rámutatni a világosság háromszoros ígéretének segítségével, melyet Máté evangéliumának elején, a 4., 5. és 6. fejezetben találunk.

A világosság első ígérete a Hegyi beszédet közvetlenül megelőző Mt 4-ben van. Az evangélista szerint Jézus szavaiban és tetteiben egy ószövetségi ígéret teljesül be – Ézsaiás ígérete, a következőképpen.

„A nép, amely a sötétségben lakott, nagy világosságot látott, és akik a halál földjén és árnyékában laktak, azoknak világosság támadt.”

Mielőtt azt halljuk: ti vagytok a világ világossága, elhangzik a beteljesült ígéret: világosság támadt. Nem nekünk kell megteremtünk. Nem nekünk kell azt a világba eljuttatni. A világosság behatol a világba mintegy a sötét felhőkön keresztül. A fénysugár egy ponton mindenki számára áttör a felhőkön: Jézusban, az ő szavaiban és tetteiben. Benne ragyog fel az a világosság, amely kezdetől fogva jelen van, amely minden embert megvilágít. Isten világossága. Isten maga a világosság. Itt van a döntő különbség az Isten nélküli szekularizált tudathoz képest: minden fény egy nagy világosság visszaverődése, még akkor is, ha nem akarjuk tudomásul venni. Akkor is, ha minduntalan megelégedünk róla és letagadjuk. Hiszen hétköznapi életünkben is megelégedünk arról, hogy minden, amit látunk, a napfénynek köszönhető, mely a különböző felszíni formákon megtörve tarka színekben és alakzatokban ölt testet. Úgy gondoljuk, maguk a dolgok az okai annak, amit látunk. Csak egy, a hétköznapi tudatunkon felülemelkedő gondolatmenettel jutunk el oda, hogy felfogjuk, mindennek, ami szemünk ideghártyáján áthatol, végső soron egyetlen oka van: a Nap. Nap nélkül csak éjszaka van és sötétség.

Istennel is így vagyunk: a világ tarkaságát dolgokra és eseményekre vezetjük vissza, miközben megelégedünk minden dolog okáról; megelégedünk arról, hogy a dolgokon és eseményeken keresztül a belőle áradó fény megtört sugarai jutnak el hozzánk – minden pillanatban,

* Az igehirdetés 1991. július 21-én hangzott el Heidelbergben és megjelent a Lichtspuren című prédikációskötetben. A szerző bocsátotta a Lelkipásztor rendelkezésére.

bárhonl vagyunk is. Ezekben a sugarakban szólít meg bennünket Isten: Ádám, hol vagy? Éva, hol vagy? Mit teszel életed végtelen értékével? Mit teszel a teremtett világgal? Mit teszel azokkal a testvéreiddel, akik éheznek és szomjaznak az igazságra? Nincs a világnak olyan pontja, ahol ez a hívás ne érne el bennünket. Mindenütt jelen van, akár a fény. Úgy vesz körül bennünket, akár a levegő! Úgy vonz, mint valami mágneses tér. Benne élünk, benne mozgunk, benne vagyunk.

És ezért igaz, hogy nem mi hintjük el az érzés szikráját egy érzéketlen világban, hanem Isten hívása gyújtja meg azt bennünk. Ez az isteni hívás az érzés szikrája, amely világosságot gyújt a sötétségben – az igazság, a szabadság és a szeretet világosságát. Ő tesz minket a világosság képviselőivé ezen a földön – azok számára is, akik nem hisznek Istenben, és nem dicsőítik őt. A néma teremtmények számára is.

A világosság második ígérete a Hegyi beszéd elején, Mt 5-ben a világosság képviselőivé avat bennünket. Még egyszer elolvasom.

„Ti vagytok a világ világossága. Nem rejthető el a hegyen épült város. A lámpást sem azért gyújtják meg, hogy a véka alá, hanem hogy a lámpatartóra tegyék, és akkor világít mindenkinek a házban. Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyákatot.”

Első kérdésem a következő: nem túl gyorsan jön ez az ígéret? A megszólított nép az imént még sötétben lévő, fény után vágyakozó tömeg volt. Most pedig ezeknek az embereknek kell világossággá lenniük – mindazoknak, akik a Hegyi beszédet hallgatják. Vannak köztük megszállottak, csonka-bonkák, egészségesek és betegek, erősek és gyengék, tanítványok és mások. De hiszen nem éppen az jellemző-e leginkább Isten világosságára, hogy ott világít legjobban, ahol sötétség van? Ott, ahol árnyékban levő életre esik. Éppen ilyenkor lesz láthatóvá a környezet számára. Éppen ilyenkor lesz a sötétségből világosság, a fényelnyelőből fényforrás. De mi világítja meg a környezetet?

A Hegyi beszéd szerint a jó cselekedetek, melyeket nem szabad véka alá rejteni, hanem mindenki számára láthatóvá kell tenni. És itt következik a második kérdésem: nincs itt valami ellentmondás a Hegyi beszéd későbbi kijelentéseihez képest, hogy tudniillik titokban adakozunk, imádkozunk és böjtölünk? Itt arra szólít, hogy a jót mindenki szeme láttára tegyük, ne titokban, hanem a nyilvánosság előtt.

Az ellentmondást feloldja, ha tudjuk, mit értett a zsidóság *jó cselekedet és szeretetszolgálat* alatt. Olyan tetteket, amelyek végrehajtásához személyes jelenlét szükséges, mint például a beteglátogatás, az idegenek befogadása, az esküvőn és temetésen való részvétel, a gyászolók vigasztalása, a békéltetés. Az alamizsnaosztást annyiban különböztették meg a szeretetszolgálat egyéb válfajaitól, hogy ott ismeretlenül a háttérben lehet maradni. A tulajdonképpeni szeretetszolgálat csak az, amit az ember személyesen visz vég-

hez, amikor szükségszerűen kapcsolatba kerül a címmel. Amikor a dolog lényegénél fogva nem lehet az ismeretlenségben maradni. Láthatóvá kell válni, ki kell állni a nyilvánosság elé.

Ebből közvetlenül adódik a harmadik kérdés: milyen nyilvánosságot értsünk ezalatt? A Hegyi beszédet gyakran úgy értelmezik, mintha csupán az ember magánéletére, belső meggyőződésére vonatkozna. Ott kell az evangélium világosságának felragyognia. A világosság ígérete azonban három területet nevez meg – konkrétan és képekben.

Az első a *világ*: Jézus követőinek nemcsak saját barátaik, hanem az egész világ számára kell világosságnak lenniük.

Ezután következik a „hegyen épült város” képe. A város (polisz) az ókorban egyet jelentett a társadalommal és az állammal.

Végül a *ház* megvilágításáról beszél. A ház a legszűkebb nyilvánosság. Am az ókorban a ház nemcsak a családot jelentette, hanem egyben a legkisebb termelőegységet is.

Vagyis: a „jó cselekedetek” világossága az egész világot, az egész társadalmat, az egész házat kell, hogy elárassza. Nincs semmilyen korlátozás a belső világra vagy a magánéletre. Amit a keresztény ember személyes odaadással tesz, annak minden területre ki kell sugározni. Amit a béke, a szabadság, az igazságosság és a világ megőrzése érdekében tesz, annak láthatónak kell lennie – mégpedig a személyes elkötelezettség által.

De újra felteszem a kérdést: nem elviselhetetlenül elitista követelmény ez? Erre csak azt válaszolhatom: senki nem mondhatja: mi vagyunk a világ világossága, mi vagyunk az élet sója. Mindkettőt nekünk mondják! Mindkettőt kapjuk. Olyan emberek kapják, akik úgy érzik, ők maguk inkább sötétségben vannak. Azok kapják, akikhez a boldogmondások szólnak, a lelki szegények, a sírók, a szelídek, azok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra, az üldözöttek, mindazok, akikre sötétség borul. Szó sincs itt elitről, inkább annak ellenkezőjéről. Egy biztos: az ilyen emberekkel nagy terve van Istennek. Őáltaluk akar fényt gyűjtani a világban. Velük, velünk sokkal nagyobb terveik vannak, mint gondolnánk.

És éppen ez a nagy kérdés: van-e elég bátorságunk mindehhez? Nem mondjuk-e sokszor magunkban: az én világosságom nem sokat ér, csak egy egész halvány kis fény vagyok, hogy is lehetnék én a világ világossága? Semmit sem tudok elérni. Kicsi vagyok és tehetetlen. Örülök, ha túlélem a dolgokat, ha kibírom az életet. Ha mindent tisztességesen el tudok végezni. A „világ világosságát” nem rám méretezték.

Vigasztalóként azt mondhatnám: nem arról van itt szó, hogy *te* vagy a világ világossága, hanem hogy *ti* vagytok a világ világossága. *Ti* vagytok az élet sója. Nem vagy egyedül. Sokan vannak, akiket Isten arra hívott el, hogy az ő világosságát terjesszék. Minden országban és minden kultúrában. Mindenütt akadnak keresztények, még ha legtöbbször kisebbségben vannak is.

Ez mind igaz. Ennek ellenére továbbra is igaz, hogy rólad van szó, személyesen. Erre mutat rá Mt 6-ban a világosság harmadik ígérete. Nem többes számban, hanem egyes számban fogalmaz, így hangzik.

„A test lámpása a szem. Ezért ha a szemed tiszta, az egész tested világos lesz. Ha pedig a szemed gonosz, az egész tested sötét lesz. Ha tehát a benned levő világosság sötétség, milyen nagy akkor a sötétség!”

A világosság e harmadik ígértét rendkívül fontosnak tartom. Azt mondja: tőled is függ, hogy látod-e a világosságot – és hogy ezáltal egész életed (vagy ahogy itt szerepel: egész tested) világos lesz. Tőled is függ, hogy mások számára világosság leszel-e. Mert egy dologért egyes-egyedül te vagy felelős: te, és senki más. Te vagy felelős azért, hogy a világosságot beengedd az életedbe. Azért, hogy érezd, ha rád világít. Senki nem kényszeríthet erre. Senki nem láthat helyetted. Te vagy az egyetlen, aki képes erre. Ha azonban szemed elsötétül, akkor számodra minden sötét lesz – még akkor is, ha körülötted fényben úszik minden.

A Hegyi beszédben a „sötét szem” az irigységet jelenti. Másként fogalmazva: a folytonos összehasonlítást másokkal – a saját életünk szemszögéből. Az irigység ezt súgja: mindenki más jól él. Csak neked nem jutott elég tulajdon és hatalom.

Az irigység azt súgja: csak neked nem jutott elég tehetség és képesség arra, hogy „világosságot” vigyél a világba. Másoknak sikerül. Csak neked nem.

Csak neked nem jutott elég szépség és vonzerő. Másoknak sokkal könnyebb dolguk van az életben.

Csak neked nem jutott elég szeretet és jóindulat. Mindenki mást jobban szeretnek, mint téged.

Az a szomorú, hogy az efféle sugallatok megcáfolhatatlanok. Mindig akadnak emberek, akik tulajdon, tehetség, vonzerő terén felülmúlnak bennünket. Mindig akadnak emberek, akik könnyebben boldogulnak az életben, mint mi. Az a szomorú, hogy a folytonos hasonlítgatással öngólt rúgunk, hogy saját életünket borítjuk sötétségbe, és már nem vesszük észre, hogy a mi életünkben is van olyan fény, amely másokra világít. És csak mi nem vesszük észre.

Saját tapasztalatomból tudom, milyen bénító lehet az ilyen irracionális meggyőződés. Éppen ezért kíméletlen ja-

vaslatom a következő: az efféle meggyőzéseket el kell fojtani, újra és újra minden nap. Ezek a régi Ádámhoz tartoznak, aki a keresztségben megöletett. De szintén tapasztalatból tudom, hogy ez a régi Ádám szívós. Gyakran visszatér, mint valami kísértet, és próbára tesz. Ilyenkor gyakorold magad, hogy elkergesd. Ne félj a kísértetektől! Hiszen te Isten gyermeke vagy, a világosság gyermeke, nem pedig a sötétség gyermeke.

A második tanácsom: persze, hogy kicsi vagy és parányi. De minden kicsiben kezdődik. A „*Ti vagytok a világ világossága*” kijelentés előtt az áll, „*Ti vagytok az élet sója*”. Mielőtt világossággá válsz, mely betölti a világot, vállald magadra, hogy az élet sója légy: észrevétlen, kicsi, jelentéktelen, alábecsült, keserű, nem feltűnő – ugyanakkor pótolhatatlan, létfontosságú és az egész szempontjából döntő jelentőségű. Mert sókristály vagy, csodálatos sókristály.

Mindazonáltal továbbra is igaz marad, hogy sókristálynak lenni kényelmetlen dolog. Kényelmetlen dolog a világ világosságának lenni. Ugyanakkor óriási esély. Háromszoros esély. A világosság három ígérete így szól hozzánk: ti vagytok a világ világossága. De a világosság megteremtése nem a ti dolgotok. Nem ti viszitek a fényt a mostoha természetbe. Tőletek függetlenül van jelen, a teremtésben, Jézusban, minden emberben, akit Isten szeretete megváltottatott. Ez a világosság erősebb a halál árnyékánál.

Ti vagytok a világ világossága, de nem azért, mert a letehetségesebb elithez tartoztok. Ti, közönséges emberek – erősek és gyengék – vagytok a világ világossága. Emberek, akik féltek, hogy az élet peremére kerültek, féltek, hogy egyszer nem lesz rátok szükség. Ilyen embereken alapszik Isten világossága.

Ti vagytok a világ világossága. De nem nektek kell a fényt meggyújtjanotok. Mert az érzés és a szeretet szikráját Isten hintette el a szívetekben. Ha beengeditek ezt a fényt, magatok is világítani fogtok. Felragyogtok, ha szemetek nem sötétül el.

Még egyszer mondom: ti vagytok a világ világossága – mert létetek a biztosíték, hogy az emberek ne feledkezzenek meg Isten dicsőítéséről és arról, hogy hálát adjanak neki.

Fordította: Szűcsné Próhle Livia